DOMUS 25
A Magyar Tudományos Akadémia határon túli ösztöndíjprogramja

DOMUS 25
A Magyar Tudományos Akadémia határon túli ösztöndíjprogramja

Szerkesztette:
Kontra Miklós és Morvai Tünde

Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
2023

ISBN 978-615-6448-30-9
© MTA, 2023

TARTALOM

Kocsis Károly: Előszó **7**

Freund Tamás: Domus 25 Budapest
Elnöki köszöntő **9**

Paládi-Kovács Attila: Domus Hungarica 25 **13**

Kontra Miklós: A Domus Program értelme **17**

A Domus pályázatok 25 évének mérlege – számokban
(Bóna László összeállítása) **31**

Bajcsi Ildikó: Az MTA Domus ösztöndíjprogram és
a Domus 'Collegium Hungaricum' szerepe
a szlovákiai magyar fiatal értelmiség fejlesztésében **35**

Bauko János: Kétnyelvűség és névhasználat **41**

Biró A. Zoltán: A Domus Program társadalmi
szerepéről **49**

Bitay Enikő: Anyagtudományi kutatások – Esély,
lehetőség, kihívás az MTA Domus pályázatai által **53**

Csányi Erzsébet: Vajdasági rálátás a tudományos
fejlesztésekre **67**

Csernicskó István: Van-e bármi hasznuk a Domus
ösztöndíjaknak? Egy példa a hasznosulásra **71**

Dudás Attila: A nem vagyoni kár fogalma a szerb,
horvát és szlovén jogban **77**

Jenkovszky László: Kárpátalja 25 éve a Domusban **85**

Korhecz Papp Zsuzsanna: Délvidéki
festészettechnikai kutatások **95**

Liszka József: Hogy mit jelentenek számomra
a Domus ösztöndíjak? **103**

Lukity Tibor: Tomográfiai képalkotó módszerek **107**

Misad Katalin: A magyar nyelv kétnyelvű helyzetben – Nyelvtervezési kutatások a Domus ösztöndíjprogram támogatásával **115**
Papp Árpád: Kanyargós út az „itt is-ott is" érzésig **123**
Pósa Mihály: Bináris vegyes micellák: többfázisú modellje és a konformációs mozgékonyság hatása a többlet Gibbs-féle szabadenergiára **127**
Presinszky Károly: Egy számítógépes dialektológiai adatbázis: a szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek **137**
Urák István: Erdélyi tőzeglápokban élő pókok (Arachnida Araneae) faunisztikai és ökológiai vizsgálata **143**
Vančo Ildikó: A Kárpát-medencei magyar kisebbségek államnyelvoktatása problémakörének kutatási eredményei **149**
Varga P. Ildikó: A magyar–finn kulturális kapcsolatoktól a Kalevalán át a La Fontaine Irodalmi Társaságig **159**

A Domus 25 rendezvénysorozat programjai **165**
Domus 25 Csíkszereda **167**
Domus 25 Újvidék **172**
Domus 25 Budapest **174**
Domus 25 Komárom **177**

ELŐSZÓ

Kedves Olvasó!

Kiadványunkat a Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungarica Scientiarum et Artium (továbbiakban: Domus) ösztöndíjprogramja alapításának 25. évfordulója alkalmából jelentettük meg. A negyedszázados ösztöndíjprogram indításának ünneplésére az Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága és a Domus Kuratórium Domus 25 címmel 2022 novemberében konferenciasorozatot szervezett 3 határon túli városban – Csíkszeredában, Újvidéken, Komáromban – és Budapesten. A különböző helyszíneken megrendezett konferenciákon a legsikeresebb Domus ösztöndíjasok tartottak előadásokat, illetve kerekasztal-beszélgetésekre került sor a határon túli régiók kiemelkedő tudományos intézményeinek vezetőivel. Az elmúlt 25 év legsikeresebb pályázóit arra kértük fel, hogy 10 perces előadásban mutassák be tudományos eredményeiket, illetve azok egy részét, kitérve arra, hogy a Domus ösztöndíjak miként segítették őket kutatómunkájukban. A kiadvány központi részében ezeknek az előadásoknak az írott változatát közöljük. Emellett a kerekasztal-beszélgetések résztvevői közül Biró A. Zoltán csíkszeredai MTA külső tagnak és Csányi Erzsébet Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács elnök asszonynak a gondolatait olvashatjuk a Domus ösztöndíjprogram sajátos, egyedi szerepéről a következő 10 évben, illetve arról, melyek a támogatandó fontos kutatási témák, különös tekintettel azokra, amiket csak a Domus ösztöndíjprogram tud támogatni. A kiad-

vány végén közzétettük a konferenciák programjait, és képeken is bemutatjuk a helyszíneket.

A Magyar Tudományos Akadémia elnökei kiemelten fontos ügyként kezelték a határon túli magyar tudományosság támogatását. A kötet első írása az Akadémia jelenlegi elnökének, Freund Tamásnak a budapesti konferencián elhangzott beszéde, mely az elmúlt 25 év különböző elnöki ciklusainak eredményeit is ismerteti felvázolva az ösztöndíjrendszer fejlődésének ívét.

A Domus kuratórium jelenlegi formában 2012 óta működik, ezt megelőzően két külön kuratórium bírálta a magyarországi és a szülőföldi pályázatokat. A 2012 óta az összes Domus pályázati kategóriában bíráló kuratórium első elnöke Paládi-Kovács Attila néprajzkutató akadémikus volt, aki írásában elnöksége tapasztalatait osztotta meg. A kuratórium jelenlegi elnöke, Kontra Miklós nyelvész az ösztöndíjrendszerrel kapcsolatos dilemmáit taglalja.

A kiadvány első részének utolsó írása az elmúlt 25 év Domus pályázatairól közöl statisztikai adatokat szemléltető ábrák segítségével.

Az Akadémia Domus ösztöndíjprogramjának szakmai irányítója a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. A Bizottság elnökeként köszönetemet fejezem ki mindazoknak, akik a kiadványban megjelent írásaikkal hozzájárultak a határon túli ösztöndíjprogramok továbbgondolásához, a meglévő pályázati kiírások finomításához, hiszen az Akadémia célja, hogy a Domus ösztöndíjakkal a határon túli magyar kutatók – elsősorban a magyar nyelvű és tárgyú – kutatásait a számukra megfelelő módon támogassa.

További sikeres pályázatokat kívánok!

Kocsis Károly,
a Magyar Tudományosság Külföldön
Elnöki Bizottság elnöke

DOMUS 25 BUDAPEST
ELNÖKI KÖSZÖNTŐ
(MTA Székház, 2022. nov. 28.)

Freund Tamás

„Aki a hazáról kezd beszélni, az előbb-utóbb a szülőföldre, a »szűkebb pátriára« lyukad ki: egy falura és legeslegvégül egy udvarra, onnan a konyhán át egy kétablakos szobára, amelyben anyja nyelvét megtanulta. Vagyis öntudatlanul újraéli visszafelé egy szó történetét, ízleli az ősi pillanatot, amidőn a ház és haza egy dolgot jelentett."

Tisztelt Elnök Urak!
Tisztelt korábbi Elnök Urak!
Tisztelt Domus Ösztöndíjas Kollégák!
Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Ha a szűkebb, mai Magyarországon élő ember a tágabb, Kárpát-medencei haza valamelyik régiójába látogat, mindig úgy érzi, mintha hazatérne. Nemcsak a haza, hanem a ház, az otthon értelmében is – ahogy az az egykori akadémikus és író, Illyés Gyula imént idézett szavaiban szerepel. És bár bennünket neveznek „anyaországnak", mégis minket fogadnak olyan szeretettel és megbecsüléssel odaát – Felvidéken, Erdélyben, Délvidéken és a most különösen is nehéz sorsú Kárpátalján –, ahogyan csak odahaza, ahogyan csak otthon fogadják az embert. Úgy érzem, minden „anyaországi" magyar közös tapasztalata ez.

A domus latin szó. Elsődleges jelentésében a házat, a család otthonát jelenti. Tágabb jelentésében pedig érthetjük rajta a hazát – éppen úgy, ahogy „ház" és „haza" szavaink azonos tőről fakadnak

a magyarban. A Domus ösztöndíjprogram – teljes nevén Domus Hungarica Scientiarum et Artium program – maga is őrzi e kettősséget. E program azért jött létre, hogy a magyar tudomány valamiképp minden magyar kutatónak háza és hazája lehessen.

Mindnyájan ismerjük Tamási Áron híres mondatát *Ábel a rengetegben* című regényéből: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne." Itt, a Magyar Tudományos Akadémián talán azt is mondhatjuk, hogy azért vagyunk a tudományban, hogy valahol otthon legyünk benne. A Domus Hungarica ösztöndíjprogram a Kárpát-medencei magyar tudományosság egységét, integráltságát, a magyar kutatók és kutatói generációk egymást segítő, egymástól tanuló együttműködését és egymással folytatott élő párbeszédét szolgálja. Ahogy teszi ezt egy család életében a ház, az otthon. És ahogy teszik ezt az ünnepek.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!
Kedves Kutatótársak!

A Domus ösztöndíjprogram fennállásának 25 éves jubileumán nem azt ünnepeljük, hogy a Magyar Tudományos Akadémia hogyan „segíti" a határon túli magyar tudományosságot, még ha a Domus program létrejötte valóban az Akadémiának abból az alapvető kötelességéből és felelősségéből is fakad, hogy támogassa a magyar nyelvű és tárgyú kutatásokat, és kiemelten támogassa a Kárpát-medencei magyar kutatók munkáját, a határon túli magyar tudományosság intézményesülését és a magyar tudományos műhelyek fejlődését. A Domus program 25 éves jubileumán a Kárpát-medencei magyar tudományosság egységét ünnepeljük. A mai esemény és a már lezajlott csíkszeredai, újvidéki, valamint a tervezett komáromi Domus 25 rendezvények mind a Magyar Tudomány Ünnepének részei. Azt ünnepeljük, hogy 25 éve újra szorosabb és élőbb tudományos közösségben vagyunk és lehetünk egymással. És ahogy civil emberként az „anyaországból" a határon túlra látogatva úgy érezzük, hogy valamiképpen haza, a forráshoz érkeztünk, úgy tudósként, kutatóként is tudjuk, hogy a

Kárpát-medencei magyar tudományosságnak milyen élő forrásai vannak „odaát". Hogy mennyit kap és merít – nemcsak a magyar, hanem az egész tudományos világ – ezekből a forrásokból. Az Akadémiának pedig kötelessége és felelőssége gondoskodnia arról, hogy e források megmaradhassanak, sőt növekedhessenek, és hozzákapcsolódhassanak más vizekhez.

Immár 25 éve annak, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Glatz Ferenc elnök úr vezetése idején meghirdette a Domus ösztöndíjprogramot. Először, 1997-ben, a magyarországi ösztöndíjprogram, majd 2001-ben a szülőföldi kutatástámogatási program indult el. 2005-ben, Vizi E. Szilveszter elnöksége idején létrejött a környező országokbeli magyar tudományos civil szervezeteket segítő intézménytámogatási pályázati rendszer is. A támogatáspolitika irányelveit, stratégiáját a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság alakítja ki. Az ösztöndíjakkal kapcsolatos döntéseket pedig a Domus Kuratórium hozza meg. Az egyszerre szállásként és tudományos szellemi műhelyként is működő Domus 'Collegium Hungaricum' kutatói vendégház 1999-ben nyitotta meg kapuit. És bár a rendelkezésünkre álló anyagi forrás mindig lehetne több, az elmúlt 25 évben közel 2000 ösztöndíjast tudtunk támogatni, akik közül többen már az MTA külső tagjai lettek.

25 év egy emberöltő. Az az idő, amely alatt a gyermekek felnőnek, és maguk is szülői korba lépnek. A 25 év tehát megegyezik a nemzedékek váltásának idejével. „»Emberöltő« szavunkban az »öltés« képe él. Ahogy a varrásban az öltések, úgy öltődnek egymásba az emberéletek, együtt alkotva az élet szövedékét." Igaz ez a kép a tudósnemzedékek egymást követésére, egymásra utaltságára is. A pályájuk elején lévő kutatókat egy korábbi nemzedék kutatói segítik, és később majd ők lesznek vezetői az utánuk jövőknek. Ezzel egy időben pedig a fiatal kutatók friss látásmódja, tehetsége is hat az előttük járókra, akár új, izgalmas irányokba terelve a már régóta folyó kutatásokat.

A Domus ösztöndíjat a pályájuk elején lévő és a pályájukon már előrébb járó kutatók egyaránt megkaphatják. Sőt, megpályázhatják kutatócsoportok is, amelyeken belül együtt dolgozhatnak a különböző nemzedékek. A Domus ösztöndíjprogram így a ma-

gyar tudósnemzedékek együttműködését, a közöttük lévő párbeszédet is segíti. Az pedig, hogy a Domus program maga 25 éves, azt jelenti, hogy immár egy teljes Domus-nemzedék tudja összefoglalni az elmúlt negyedszázad tapasztalatait, tanulságait. Ezek ismeretében pedig közösen tudnak gondolkodni a jövőről, az utánuk jövő nemzedékek támogatásának optimális formáiról. Az Akadémia lehetőségei szerint mindig igyekezett a határon túl élő kutatók valós igényeihez alakítani a Domus ösztöndíjprogramokat. Ezért a mai ünnepi tanácskozáson az ösztöndíjasok előadásai mellett, a „Domus jövő" programpont keretében az ösztöndíjrendszer jövőjével kapcsolatos elképzeléseket is meghallgathatjuk.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!
Kedves Kutatótársak!

Ünnepeltünk Csíkszeredában, Újvidéken, ünneplünk ma itt, együtt, Budapesten, és készülünk ünnepelni Komáromban is. Nem lehetünk azonban jelen Kárpátalján, és a kárpátaljai magyar „domusosok" közül is csak kevesen lehetnek közöttünk ma itt. Mindnyájan tudjuk, miért. De ahogy egy házban, egy igazi otthonban mindig gondolnak a távollévőkre – különösen akkor, ha a távollét oka valamilyen nagy nehézség –, úgy mi is ezt tesszük. Ezért a kárpátaljai magyar költő, Vári Fábián László verseiből vett szavakkal szeretném zárni köszöntőmet. Azt remélve, hogy a Domus program valamiképpen kézfogásunk lehetett az elmúlt 25 évben, és lehet a jövőben is minden Kárpát-medencei magyar kutató felé.

„Mindkét hazából kiárvulva,
csak hitünkben töretlenül,
lelkünk hófehér vásznaira
Isten árnyéka nehezül."

„De közelít valaki,
megfogja kezem,
s tudom: már
minden rendben."

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

DOMUS HUNGARICA 25

Paládi-Kovács Attila

Az 1997-ben alapított Domus Hungarica Scientiarum et Artium ösztöndíjprogram alapítvány létrejöttében, működésének megszervezésében oroszlánrésze volt Berényi Dénes akadémikusnak, az MTA korábbi alelnökének, a kuratórium első elnökének. A külhoni magyar tudományt és művelőit magyarországi ösztöndíjakkal támogató program Glatz Ferenc MTA-elnöknek köszönhetően 2001-ben kiegészült az ún. szülőföldi ösztöndíjakkal annak érdekében, hogy a külhoni kutatók otthoni munkahelyükön, lakóhelyükön is végezhessék magyar nyelvű és tárgyú kutatásaikat. A határon túli magyar tudományosságot támogató Domus Program 1999-től kezdve használhatta az Abonyi utcában levő, állami tulajdonban levő több emeletes villát is a külhoni ösztöndíjas kutatók elszállásolására. Ez az épület 2011-ben kormánydöntéssel akadémiai tulajdonba került.

Magam 2011-ben vettem át Görömbei András akadémikustól a Domus Hungarica kuratórium és Glatz Ferenctől a Szülőföld program vezetésének feladatát. Utóbbinak a pályázati ügyeit akkor még a budai várnegyedben működő MTA Történettudományi Intézetben intéztük, a Domus pályázat titkársága pedig kezdettől fogva az MTA Nádor utcai irodaházában látta el feladatait. A két program – mint akadémiai közfeladat – rendelkezésére akkoriban mintegy 130 millió Ft állt rendelkezésre az MTA költségvetésében. Pálinkás József, az MTA elnöke 2011 nyarán javaslatot tett a több helyen és több jogcímen tervezett támogatási keretek ösz-

szevonására, a jobb átláthatóság és az adminisztrációs költségek csökkentése érdekében. 2012-ben az összevonás megtörtént, s a határon túli magyar tudományosság támogatásával kapcsolatos támogatások pénzügyi adminisztrációját attól az évtől kezdve az MTA Titkárság frissen felállított Gazdasági Igazgatósága látta el. (Megemlítem, hogy az első gazdasági igazgatóval mind a Könyv és Folyóirat-kiadó Bizottság, mind a Domus Hungarica alapítvány ügyeiben voltak ütközéseink!)

A Domus Alapítvány Kuratóriumának 2011–2014 között az elnökkel együtt 11 tagja volt. Abban a ciklusban a humán és társadalomtudományokat Balogh Margit, Borsos Balázs, Fülöp Márta, Gángó Gábor, Hámori Balázs, Kontra Miklós és Szász Zoltán, a természet- és az élettudományokat Köteles György, Kriza György és Lovas Rezső képviselte. A következő ciklusban (2014–2017 között) a kuratórium összetétele csupán egy-két ponton változott. Például az etnográfus Borsos Balázs helyét Viga Gyula vette át, a sugárbiológus Köteles György helyébe pedig a szintén sugárbiológus Turai István lépett.

A kuratórium üléseit számos alkalommal megtisztelte jelenlétével Kocsis Károly akadémikus, a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság elnöke. Ebben a bizottságban helyet kapott a Domus kuratórium elnöke, ilyenformán magam is eljártam az MTK EB üléseire.

A kuratórium az egyéni ösztöndíjpályázatok bírálatát szigorú pontozásos rendszer alapján végezte. Az azonos pontszámot elérő pályázók sorrendjét a leginkább illetékes kuratóriumi tagok szóban elhangzott véleményét követő titkos szavazással állapította meg. Ennek is köszönhetően az általam ismert két ciklusban csupán egy-két felszólalás, panasz érkezett a kuratórium titkárságára az elutasított pályázóktól.

Az általam ismert időszakban a pénzügyi keretek érdemben nem változtak. Az egyéni ösztöndíjasok, mind a Magyarországon, mind a szülőföldjükön végzett kutatáshoz támogatást elnyerő kollégák (seniorok és juniorok) ösztöndíja szinten maradt. A konferenciákra, tanácskozásokra adható keret nagyjából elégségesnek

bizonyult. Legtöbb panasz az ún. intézményi támogatások alacsony összege miatt jutott el hozzám. (Példaként említhetem a Kriza János Néprajzi Társaságot Romániából.)

Nagy eredménynek tartom a 2011-ben az MTA tulajdonába került Abonyi utcai Domus 'Collegium Hungaricum' épületének és berendezésének teljes felújítását. Emlékezetem szerint ez 2013-14-ben történt és döntően Pálinkás Józsefnek, az MTA akkori elnökének köszönhető. A korábban a kultusztárca kezelésében levő épület állapota a 2010-es évek elején meglehetősen siralmas volt, berendezése úgyszintén. (Előfordult, hogy egy bolgár ösztöndíjas kolleginára tisztálkodás közben rázuhant a zuhanyzókabin!) Az épület felújítása az alagsortól a padlástérig megtörtént, bútorzata, berendezése kicserélődött. Mindez akkoriban mintegy 400-450 millió Ft-ba került.

A határon túli fiatalok, juniorok számára létesített Collegium Talentum ösztöndíjalappal 2014–2017 között szoros kapcsolatot tartottunk. Számos rendezvényükön tartottam előadást, értékeltem publikációikat, s vállaltam az ösztöndíjalap igazgatótanácsában való tagsággal járó feladatokat is. (Ezt az alapot 2017-ben aztán áthelyezték Romániába, a Sapientia Egyetemre.) Kedves emlékem, hogy Lovász László mint az MTA elnöke, még elnöksége elején eljött a Domus kuratórium egyik ülésére és érdeklődött a külhoni magyar tudományosság ügyei iránt. Főként az érdekelte, hogy a külhoni magyar kutatóknak milyen az elismertsége nemzetközi téren és állandó lakhelyük országában.

Végezetül megemlítem, hogy sok kedves emlékem fűződik a Domus kuratóriumban végzett munkámhoz, melyben mindig számíthattam a kuratórium tagságára és az irodában segítő Tarnóczy Mariannra és Kövér Alexandrára. Szívesen emlékszem a külhoni városokba tett (Kolozsvárra, Beregszászra stb.) többnapos utakra, ottani konferenciákra. Szeretettel gondolok külhoni tudós barátainkra és a sok-sok junior és senior Domus ösztöndíjasra. Örömmel látom, hogy mára már az egykori juniorok közül is számosan értek el jelentős sikereket a tudományban, s töltenek be fontos pozíciókat külhoni egyetemeken és kutatóintézetekben.

2017-ben – korosodásom mellett – főként azért kértem felmentésemet Lovász elnök úrtól, mert úgy tartom, hogy pénzforrást osztó hivatalokban nem helyes két ciklusnál hosszabb időt eltölteni.

A DOMUS PROGRAM ÉRTELME

Kontra Miklós

A „TÁMOGATÁSPOLITIKÁNK" NÉHÁNY DILEMMÁJA

A Domus Program „támogatáspolitikája" nem egyik napról a másikra alakult ki, sőt, ma is változóban van. Visszatekintve is fontosnak tartom Egyed Albert egyik 20 évvel ezelőtti javaslatát (in: Berényi szerk. 2003: 25–26), amit Berényi Dénes felkérésére az Akadémia határon túli tudományossággal kapcsolatos működéséről írt: „a kutatástámogatásban egyértelműen egy szélesen értelmezett »magyarságtudomány« támogatása lenne kívánatos […] azon kutatások támogatása, amelyek segítenek a magyar közösségek sorskérdéseinek megoldásában". 2003-ban Egyed Albert megfogalmazta azt a kritikát is, hogy „a bérmunka következtében a kutatási problematikák *mindig kívülről* (rendszerint Magyarországról) fogalmazódnak meg, *nem a saját kérdésfeltevésekből*."

Az MTK EB 20 éves tevékenységét összefoglaló kötetben Tarnóczy Mariann (2016: 41) egyebek mellett ezt írta: „hamar kiderült, hogy az egyetlen adekvát közelítés a paternalista anyaország–kisebbségek relációt meghaladó, valódi és egyenrangú partneri viszony. Az ún. »támogatáspolitika« helyett kutatáspolitikára és együttműködésre van szükség, Kárpát-medencei oktatás- és tudománypolitikára, stabil feltételekre."

Ami az egyenrangú partneri viszonyt illeti, a Domus Program az 1990 utáni magyar kormányok kisebbség politikájának tük-

rében is szemlélhető. Egyrészt fölidézhetjük Salat Levente egy 2023. január 21-i interjúját (Vig–Salat), melynek címe: „A magyar állam nem kezeli felnőttként a határon túli közösségeket a sorsukat befolyásoló kérdésekben". Salat Levente kifejti, hogy „a támogatáspolitika végső soron nem rólunk, az erdélyi és más határon túli magyar közösségekről szól, hanem a magyar belpolitikáról" – és, mint mondja, így volt ez a rendszerváltás óta mindig.

A Domus program kilóg ebből a sorból, s igyekezett mindig is kilógni belőle. Ennek visszaigazolása az is, amit Biró A. Zoltán ír kötetünkben a 49. oldalon:

> „A Domus program […] előtérbe hozza azt a szempontot is, hogy miként működik a program a támogatásokat megpályázók szemszögéből", továbbá: „a Domus első tíz évének szakmai értékelése kapcsán is sor került olyan elemzésekre, amelyek befogadói szemszögből vizsgálták a Program működését."

Ha áttekintjük, miként változtak a pályázati kiírásaink az elmúlt 25 évben, látszik, hogy az új pályázatok beindításában döntő szerepe volt azoknak a konzultációknak, amelyeket a Tarnóczy Mariann, majd később Morvai Tünde vezette titkárságunk folytatott a szomszédos országok magyar kutatóival. Ők jelezték, mire van szükségük, s mi, ha tudtuk, igyekeztünk megvalósítani javaslataikat.

Tény azonban, hogy nem mindig tudtuk támogatni a javasolt kutatásokat, főleg azért nem, mert „[a]z MTA a mintegy 3 millió elszakított és 1 millió kivándorolt, tehát mintegy 4 millió, magát magyarnak valló nemzettársunk magyar nyelvű és tárgyú tudományos kutatásainak támogatására éves szinten az akadémiai költségvetésnek mindössze 4 ezrelékét fordítja" (Tarnóczy, 2016, 55.). Ráadásul ez a pici összeg is Glatz Ferenc elnökségét követően igencsak hullámzott, például 2015-ben a teljes határon túli akadémiai pályázati összeg a 2002-ben rendelkezésre álló összegnek csupán a fele volt (Tarnóczy, 2016, 54.).

A Domus Program működési dilemmái közé tartoznak olyan kérdések is, hogy

a) Mit támogassunk? Bölcsészettudományi és társadalomtudományi kutatásokat vagy természettudományiakat?
b) A bírálatokban mit vegyünk figyelembe, s mit ne?

Ami az a)-t illeti, nem „vagy–vagy", hanem „is–is" politikát folytatunk. Nem titok, hogy az elnyert pályázatoknak kis része tartozik az élő és élettelen természettudományokhoz, a pályázatok nagy része bölcsészet- és társadalomtudományi kutatásokat támogat (lásd az 1. ábrát).

1.ábra: Domus pályázatok tudományágak szerinti besorolása

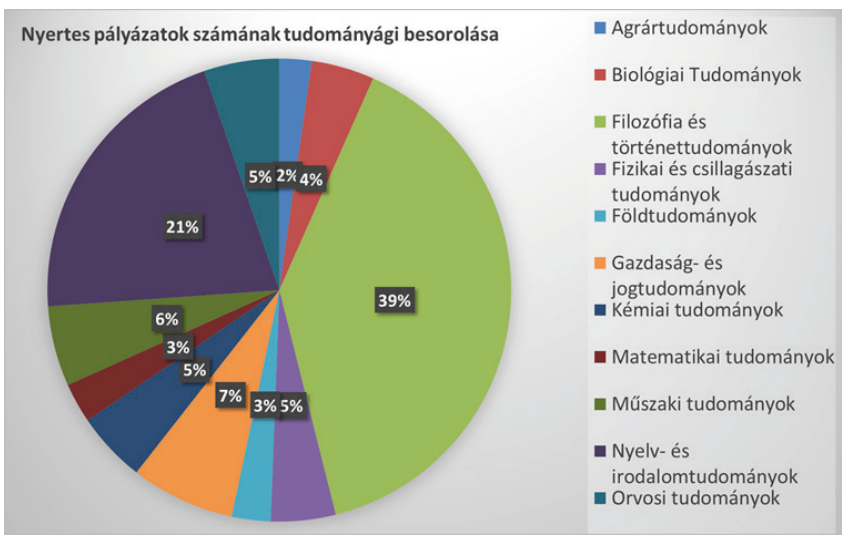

A b) dilemma kapcsán állást kell foglalni olyan kérdésekben, mint például „Mik XY pályázó tudománymetriai érdemei?" Ezzel küszködve a kurátorok hamar beleütköznek például egy fizikus impaktfaktorral mért „értékébe", ami egy társadalomtudós esetében alkalmazhatatlan mérce.

Óhatatlanul fölmerül az a kérdés, hogy „Mi végre kutatunk, olyan korban, amikor a tényekre alapozott politikáknak egyre kisebb szerepe van?" E tekintetben figyelemre méltónak tartom a humánökológus Takács-Sánta András (2017) véleményét a tudományos kutatás céljáról és arról, hogy mitől sikeres egy kutató:

„Azon érdemes gondolkodnunk, hogy mi a tudomány célja; én azt állítom, hogy ha nem is az egyetlen, de a fő célja, hogy társadalmi problémákat oldjunk meg a segítségével. S ilyen szempontból nagyon fura, hogy mikor a tudományos sikert mérjük, akkor az impakt faktorral, a publikációk számával jön mindenki, s a kutatók gyakorlatilag versenyeznek egymással, hogy kinek van több publikációja s nagyobb impakt faktora, holott ez nem siker, ha úgy definiáljuk a sikert, hogy hozzájárultál-e a társadalmi problémák megoldásához."

Utalni szeretnék még Glatz Ferenc (2006, 28.) megjegyzéseire, amelyeket a határon túli program 10 éves évfordulóján mondott el az Akadémia székházában. „A kisebbségben élő tudományos értelmiségnek feltehetően mindig többet kell teljesítenie ugyanazért a jövedelemért, mint a többségieknek. A piac soha nem ismerheti el többletmunkájukat. […] Ebben a mai világban, ahol elfogadott alapelv, hogy csak az üzleti haszon lehet az előrehajtó erő" – itt most nem idézem tovább Glatzot. De megállapítom, hogy amikor az egyetemeket, sőt a kutatóintézeteket üzleti vállalkozásként működtetik, akkor igen nagy a baj. Minket bizonyosan nem az üzleti érvényesülés vezet. Azokból a morzsákból, amik az MTA költségvetéséből ránk jutnak, nem is tehetünk mást, mint amit teszünk.

HASZNOSULÁS ÉS HASZNOSÍTÁS

A Domus kurátorok pályázatokat értékelő munkájában az egyik szempont így szól: „A téma relevanciája, társadalmi hasznossága" (erre a 35 pontból maximum 10-et lehet kapni). A Domus kutatások hasznosulása, hasznosítása kapcsán egy példát szeretnék bemutatni, röviden.

Ez a példa a kárpátaljai magyar közoktatásban megvalósított anyanyelvi nevelés reformjával és annak megakasztásával kapcsolatos. 2005-től kezdtek megjelenni azok a tantervek és tankönyvek, amelyek a kárpátaljai iskolai anyanyelvi nevelést nyelvészeti és pedagógiai szempontból radikálisan megújították (egyrészt a

kárpátaljai nyelvi realitásokhoz közelítették, másrészt a „helyes–helytelen" minősítéseket kiiktatták s helyettük a „helyénvaló–nem helyénvaló" minősítéseket vezették be), lásd például Beregszászi Anikó (2012), valamint a frissen megjelent Beregszászi –Dudics (2023) szerzőpáros könyvét. Arról van szó, hogy nyelvszemléletében modern, a kárpátaljai iskolások nyelvi önbizalmát nem romboló, hanem növelő tantervek és tankönyvek születtek, 2017-ben pedig a kárpátaljai magyar nyelv érettségi követelményrendszerét is sikeresen megváltoztatták. Kárpátalján olyan tantárgy-pedagógiai reform játszódott le, amihez fogható Magyarországon sajnos elképzelhetetlen. 2018-ban azonban új középiskolai magyar nyelv és (integrált) irodalom tanterv, és ennek alapján tizedik osztályosoknak új magyar nyelv tankönyv jelent meg, amik fölülírták és elvetették a korábbi eredményeket (Beregszászi, 2021, különösen 97–111.). Az új integrált tanterv egy magyarországi tanterv hivatkozás nélküli, lebutított átvétele (Beregszászi 2021, 98), a tankönyv (Braun–Zékány–Kovács-Burkus, 2018) pedig újabb bizonyítéka annak, hogy a magyar mint anyanyelv oktatása során nem célszerű (mert nem lehet eredményes) a magyarországi tantervek és/vagy tankönyvek átvétele és használata. Az ilyen tankönyvek „a tévhitek, a nyelvi bizonytalanságok eloszlatása helyett éppen azok terjedését segítik" (Dudics, 2021, 194.).

Összegzésképp: a kárpátaljai tantárgy-pedagógiai reform rendszeres Domus támogatásokkal jött létre, megvédésében (a reform megakasztásának kivédésében) azonban nem vehettünk részt, ez már lehetőségeinken kívül áll.

AZ INTEGRÁCIÓ NÉHA CSIKORGOTT ÉS CSIKOROG MA IS

A magyar–magyar tudományos integráció időnként csikorgott az elmúlt 25 évben, s csikorog még ma is. Az integráció elősegítését célzó egyik 2008. évi konferenciáról írt beszámolómban (Kontra, 2008, 187.) egyebek mellett elmondtam, hogy „2008. február elején […] épp az történik, hogy az ELTÉ-n szerzett egyik nyelvész

PhD-fokozatot valószínűleg honosítják Ukrajnában (elismerik ukrán kandidátusi fokozatnak), egy hosszú s drága procedúra végén, a másikat viszont nem. Az ungvári opponáló bizottság elnöke egyébként nem más, mint a Magyar Tudományos Akadémia doktora és az Akadémia külső köztestületének tagja, egyben hosszú évtizedekig az ungvári magyar tanszék vezetője."

Egy másik csikorgó történet a tudományos plágium megítélésével kapcsolatos. 2004-ben egy plágium kárpátaljai kárvallottja értesítette a Debreceni Egyetemet, ahol épp a plagizálónak PhD-fokozatot készültek kiadni, hogy az illető plagizált. Az egyetem azonban megállapította, hogy semmi akadálya a PhD-fokozat ünnepélyes átadásának. 2009-ben viszont egy másik kárvallott is panasszal élt, minek következtében a Debreceni Egyetem visszavonta a fokozatot. Evidens, hogy nem a tények változtak meg, hisz a plágium már 2004-ben is világos volt, hanem a tények megítélése (Kontra, 2010, 54.).

Hét évvel ezelőtt Tarnóczy Mariann (2016, 54.) arról számolt be, hogy „jelentős eredmény, hogy az OTKA 2014 nyarán megnyitotta kapuit az Akadémia köztestületének külső tagjai, az önálló határon túli pályázók előtt, igaz, jelenleg magyarországi intézményi háttérrel." A 2014-es nyitás egyfajta siker, de csak félsiker – szükség lenne arra is, hogy a határon túli kutatók (a külső köztestületi tagok) önállóan is pályázhassanak, saját, nem magyarországi intézményi háttérrel.

Végül röviden még egy régóta s nagyon csikorgó történetről. A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat több mint 20 éve működik a Kárpát-medence 8 országában, nekik köszönhetjük az igazi nyelvi integrálódást, a magyar–magyar elektronikus szótárunkat (lásd: http://termini.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage és Benő és mtsai [2021]). Ez az egyetlen jól működő Kárpát-medencei magyar kutatóhálózatunk. A szakmai háttere bizonyítottan jó, az eredmények kiválóak, és a szótár összmagyar társadalmi értéke, haszna elvitathatatlan. Érthetetlen módon a Termini sosem kapott egyetlen magyar kormánytól sem anyagi támogatást. Amiből működni tudnak immár két évtizede, az a

Domus Program rendszeres támogatása. A Termini működésének megőrzéséhez, sőt javításához az adminisztratív körülmények gyors és hathatós fejlesztésére – egy Kárpát-medencei saját státuszokkal rendelkező kutatási hálózat modelljének kidolgozására – van szükség.

NÉHÁNY SZÓ A MAGYAR NYELVRŐL

A magyar élőnyelvi (szociolingvisztikai) kutatások 1985-ben kezdődtek meg az MTA Nyelvtudományi Intézetében. Az 1990 előtti magyar nyelvtudomány egyik adóssága volt, hogy nemigen foglalkozott Trianon nyelvi következményeivel, ezért az élőnyelvi kutatások egyik kimondott célja e hiány megszüntetése volt. Ezeket a kutatásokat sokan értetlenkedve fogadták, pedig hát Szilágyi N. Sándornak nyilván igaza volt, amikor 2002-ben az MTA székházában többek közt ezt mondta: „Ha tehát a magyar nyelvnek 1918 után országonként egymástól némileg eltérő, a megváltozott körülményekhez is alkalmazkodó változatai alakulnak ki, abban én semmiképpen sem pusztulása előjelét, hanem éppen életképességének bizonyságát látom" (Szilágyi, 2008, 106.).

Nyelvészként itt hadd mondjam el, hogy még 1980 táján is az volt a helyzet, hogy a nyelvészek és a nyelvjáráskutatók nagyrészt nem tudták, hogy például Angliában (vagy bármely más országban) az emberek zöme hogyan beszél. A magyar nyelvészek se tudták. Ez a helyzet nálunk 1985 után kezdett megváltozni, amikor a szociolingvisták nem a kodifikált standard nyelvet kezdték vizsgálni, hanem minden magyar nyelvét, beszédét – 10 millió zömmel egynyelvű magyarországi és 3 millió két- vagy többnyelvű Kárpát-medencei magyarét. Ebben a munkában sok Domus ösztöndíjas kutató is nagy szerepet játszott s játszik ma is (lásd még Csernicskó [2006] és Kontra [2022]).

Magyarországi és határon túli nyelvészek összehangolt kutatásának eredménye lett *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című könyvsorozat (1998–2020) és egy angol nyelvű összefoglaló kötet (Fenyvesi ed. 2005), lásd a 2. és 3. ábrát.

2. ábra: A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén könyvsorozat

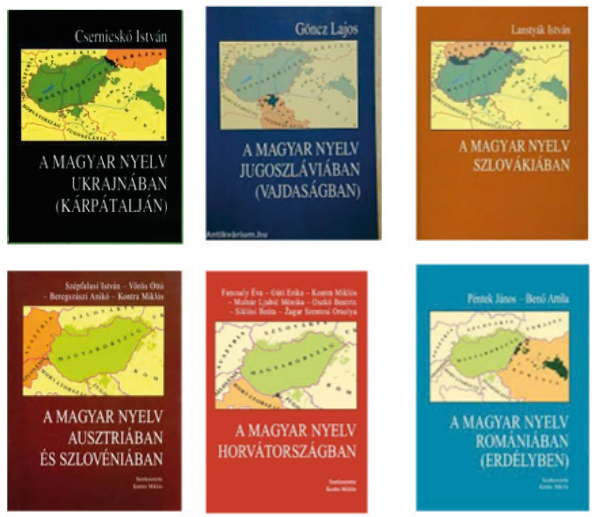

https://eda.eme.ro/handle/10598/32624

3. ábra: Az angol nyelvű összefoglaló kötet

Ezek a kutatások alapozták meg a fentebb említett Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat létrejöttét, és számos más nyelvi kutatást is, például a tannyelvpolitikai elemzéseket.

TANNYELVPOLITIKA

2004-ben, az akkoriban Berényi Dénes által vezetett Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságban néhányan úgy láttuk, hogy szükség van arra, hogy megvitassuk: van-e, s ha van, milyen a nyelvpolitikája a Kárpát-medencében magyar nyelven (is) oktató egyetemeknek, főiskoláknak? Egyetemi rektorokat, dékánokat és diákokat hívtunk Debrecenbe, négy országból: Szlovákiából, Ukrajnából, Romániából és Szerbiából. A konferencia kötete a következő évben jelent meg, *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika* címmel (Kontra szerk. 2005). A konferencia és a kötet számos tanulságának, konklúziójának egyike az volt, hogy a párhuzamos magyar tannyelvű egyetemi képzések egy-egy környező országban könnyen eredményezhetik szűkös erőforrásaink pazarlását. Amennyire emlékszem, Debrecenben ezt egyetlen rektor, dékán vagy diák sem kérdőjelezte meg. S mit látunk 2023-ban? Romániában például három egyetemen képeznek magyar szociológust, amint erről olvashattunk Cseke Péter (2022) cikkében:

> „Az évek során az állami magyar felsőoktatásban és az alapítványi egyetemen párhuzamosan zajló képzések száma folyamatosan nőtt, az erdélyi magyar felsőoktatás fejlesztési stratégiájának hiánya pedig egészen bizarr formában is megmutatkozott. Jelenleg például három helyen létezik Erdélyben magyar nyelvű szociológusképzés: a BBTE-n, a szintén magyarországi közpénzekből finanszírozott nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem Gazdaság és társadalomtudományi karán és a Sapientia csíkszeredai karán. Laikus számára is feltűnhet, hogy ez a bőséges szociológusképzési kínálat köszönőviszonyban sincs a munkaerőpiaci igényekkel."

A magyar erőforrások ilyen pazarlása látszik Szlovákiában is, ahol e sorok írásakor épp négy egyetemen (Pozsonyban, Nyitrán, Komáromban és Eperjesen) képeznek magyartanárokat.

Szerbiában ugyanakkor az a helyzet, hogy égető szükség van önálló magyar felsőoktatási és tudományos intézményekre, de – amint Csányi Erzsébet írja ebben a kötetben (a 69. oldalon) – „Politikai akarat hiányában […] ezekből a célokból szinte semmi nem valósult meg".

A magyarul (is) oktató egyetemek és főiskolák erőforrás-pazarlására, valamint a vajdasági magyar felsőoktatás kívánatos kiépítésére a Domus sokszor fölhívja a figyelmet kutatásokkal és más módon is, ennél többet azonban nem tud tenni.

KUTATÓI PROBLÉMÁK

Az Akadémia a műhelytámogatásokat 2005-ben vette be a Domus rendszerbe. Rögtön nyilvánvaló lett, hogy „a kutatás, a tudományos utánpótlás biztosítása legalább középtávú finanszírozást igényelne" (Tarnóczy 2016: 53).

A középtávú finanszírozás sajnos azóta is kielégítetlen igénye a szomszédos országok magyar kutatóinak, beleértve a nem főállású kutatókat is.

Amikor Csíkszerdában ünnepeltük a Domus Program 25 éves évfordulóját, Biró A. Zoltán arról is tájékoztatott, hogy elkezdik bevonni kutatásokba, megszervezni azokat a doktorokat, akik nem egyetemen, múzeumban, kutatóintézetben, hanem olyan helyen dolgoznak, ahol kutatói képzettségük „parlagon hever". Merthogy Székelyföldön számosan vannak ilyen doktorok is.

Amikor pedig Újvidéken ünnepeltük a 25 éves Domust, Papp Árpád hozta szóba a civil szférában működő vajdasági magyar doktorokat, akik az egyetemi, kutatói állásokban levőkhöz hasonlóan szintén pályázhatnak Domus ösztöndíjra, de akik közül többen a pályázati rendszerből való „önkéntes kikopás" útjára lépnek. Papp Árpád javasolja, hogy szorgalmazza a Domus olyan kutatási tervek meghirdetett támogatását, amelyek többévesek, egymásra lépcsőszerűen épülőek, világos számonkérési és teljesíthetőségi jellemzőkkel bírnak, és amelyek az említett civil kutatók újraszervezéséhez vezethetnek.

A „civil kutatók" nehézségei mellett nyomasztóak a tudományos utánpótlás gondjai is. Erdélyben például az alacsony bérezés, az álláshalmozás kényszere, a pályaelhagyás, a generációváltás problémái és hasonlók nehezítik a doktoranduszok életét (Páva, 2023).

A DOMUS ÉRTELME

Ha mai világunkban valami 25 éven át működőképesnek bizonyul, az az életképesség jele. A Domus Program a jelek szerint életképes. Ennek örülhetünk, miként annak is, hogy a magyar tudományos élet Trianon utáni reintegrációját a Magyar Tudományos Akadémia negyedszázad óta sikeresen végzi. Örvendetes az egyre növekvő magyar tudományos potenciál, a Kárpát-medencében is és globálisan is. A tudományban mindig fontos a kritika és az önkritika, a reintegrációval ennek szerepe is nő. A Domus jó hagyománya a paternalista „anyaország–kisebbségek" relációt elvető, egyenrangú partneri viszony, javaslom ennek megőrzését a következő 25 évre is.

HIVATKOZÁSOK

A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén. Sorozatszerkesztő: Kontra Miklós

I. kötet. Csernicskó István, *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely, 1998. 309 lap. http://real.mtak.hu/19610/

II. kötet. Göncz Lajos, *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék: Osiris Kiadó, Forum Könyvkiadó, MTA Kisebbségkutató Műhely, 1999. 288 lap. http://real.mtak.hu/24410/

III. kötet. Lanstyák István, *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó, Kalligram Könyvkiadó, MTA Kisebbségkutató Műhely, 2000. 368 lap. http://real.mtak.hu/24413/

IV. kötet. Szépfalusi István – Vörös Ottó – Beregszászi Anikó – Kontra Miklós, *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniá-*

ban. Szerkesztette Kontra Miklós. Budapest–Alsóőr–Lendva: Gondolat Kiadó – Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2012. 351 lap. http://real.mtak.hu/22493/1/Kontra_nyomdanak.pdf

V. kötet. Fancsaly Éva – Gúti Erika – Kontra Miklós – Molnár Ljubić Mónika – Oszkó Beatrix – Siklósi Beáta – Žagar Szentesi Orsolya, *A magyar nyelv Horvátországban*. Szerkesztette Kontra Miklós. Budapest–Eszék: Gondolat Kiadó – Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet, 2016. 309 lap. http://real.mtak.hu/50401/1/Kontra_5_nyomdanak.pdf

VI. kötet. Péntek János – Benő Attila, *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben).* Szerkesztette Kontra Miklós. Kolozsvár–Budapest: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó, 2020. 473 lap. http://real-eod.mtak.hu/9703/1/AMagyarNyelvRomaniaban.pdf

Benő Attila – Lanstyák István – P. Márkus Katalin – M. Pintér Tibor 2021. A Termini magyar–magyar szótár és adatbázis szerkezeti és szerkesztési sajátosságai. *Magyar Nyelvőr* 145: 378–389. http://real-j.mtak.hu/21755/4/Magyar-Nyelvor-2021-4-online-1.pdf

Beregszászi Anikó 2012. *A lehetetlent lehetni: Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai iskolák 5–9. osztályában*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. http://real.mtak.hu/23323/1/BA_B5_proba.pdf

Beregszászi Anikó 2021. *Alkalmi mondatok zongorára: A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben.* Törökbálint: Termini Egyesület. https://hodinkaintezet.uz.ua/publikaciok/alkalmi-mondatok-zongorara-a-magyar-nyelv-oktatasanak-kihivasai-kisebbsegben/

Beregszászi Anikó – Dudics Lakatos Katalin 2023. HUSZONKETTŐ: *A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés 22 évének története.* Törökbálint: Termini Egyesület. http://real.mtak.hu/162711/

Berényi Dénes szerk. 2003. *Vélemények az MTA tevékenységéről és további feladatairól a határon túli magyar tudományossággal kap-*

csolatban. Budapest: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság.

Berényi Dénes szerk. 2006. *Tudományos konferencia az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság megalakulásának 10 éves évfordulója alkalmából.* Budapest: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság.

Biró A. Zoltán 2023. A Domus Program társadalmi szerepéről. A jelen kötetben.

Braun Éva – Zékány Krisztina – Kovács-Burkus Erzsébet 2018. *Magyar nyelv. Tankönyv a magyar oktatási nyelvű általános középfokú tanintézetek 10. osztálya számára*. Lviv: Szvit.

Csányi Erzsébet 2023. Vajdasági rálátás a tudományos fejlesztésekre. A jelen kötetben.

Cseke Péter 2022. Fejetlenség az erdélyi magyar felsőoktatásban: az állami képzés kárára erősödik a magyar kormány támogatásával a Sapientia. *Transtelex*, 2022. december 15. https://transtelex.ro/komplex/2022/12/15/fejetlenseg-az-erdelyi-magyar-felsooktatasban-az-allami-kepzes-karara-erosodik-budapesti-tamogatassal-a-sapientia

Csernicskó István 2006. Határon túli magyar élőnyelvi kutatások és magyar–magyar tudományos együttműködés. In: Berényi szerk. 2006: 123–132.

Dudics Lakatos Katalin 2021. Kárpátaljai magyar nyelv tankönyvek a helyi nyelvváltozatokról. *Magyar Nyelvjárások* 59: 185–197. https://epa.oszk.hu/02200/02298/00059/pdf/EPA02298_mnyj_2021_59_185-197.pdf

Fenyvesi, Anna ed. 2005. *Hungarian Language Contact Outside Hungary: Studies on Hungarian as a minority language*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.

Glatz Ferenc 2006. Magyar tudományosság kisebbségben és az Európai Unióban. In: Berényi szerk. 2006: 11–29.

Kontra Miklós szerk. 2005. *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika.* Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. https://mek.oszk.hu/03200/03269/03269.pdf

Kontra Miklós 2008. A magyar–magyar kutatások hasznáról és haszontalanságáról. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2008/1: 185–189. https://epa.oszk.hu/00000/00033/00032/pdf/szemle_2008_1_konferencia1.pdf

Kontra Miklós 2010. *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Társadalomtudományi Intézet. https://mek.oszk.hu/08700/08745/

Kontra Miklós 2022. Magyar élőnyelvi kutatások a Kárpát-medencében, 1985–2021. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 24/1(2022): 3–15. https://forumszemle.eu/2022/04/19/magyar-elonyelvi-kutatasok-a-karpat-medenceben-1985-2021/

Páva Adorján 2023. Meg tud élni, érvényesülhet Romániában egy fiatal magyar kutató, de szorgalomra és „több lábra" van szüksége. *Krónika Online*. https://kronikaonline.ro/erdelyi-hirek/meg-tud-elni-ervenyesulhet-romaniaban-egy-fiatal-magyar-kutato-de-szorgalomra-es-btobb-labrar-van-szuksege

Szilágyi N. Sándor 2008. A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Fedinec Csilla szerk.: *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. Pp. 105–117.

Takács-Sánta András 2017. Egy védelmező tudomány szükségessége az ökológiai válság fényében. Előadás a „Saját sorsunk – A jövő önmenedzselése" című MTA–SYLFF konferencián, Budapest, 2017. szeptember 8.

Tarnóczy Mariann 2016. A kisebbségi magyar tudományosság az MTA tudománypolitikájában. In: Fedinec Csilla szerk. *A nemzet mint tudományos közösség: Húszéves a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága 1996–2016.* Budapest: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. Pp. 35–56.

Vig Emese – Salat Levente 2023. A magyar állam nem kezeli felnőttként a határon túli közösségeket a sorsukat befolyásoló döntésekben. *Transtelex*, 2023. január 21. https://transtelex.ro/kozelet/2023/01/21/salat-levente-interju-masodik-resz

A DOMUS PÁLYÁZATOK 25 ÉVÉNEK MÉRLEGE – SZÁMOKBAN

DOMUS 25

Az összes nyertes pályázat számának tudományági besorolása az elmúlt 25 évben

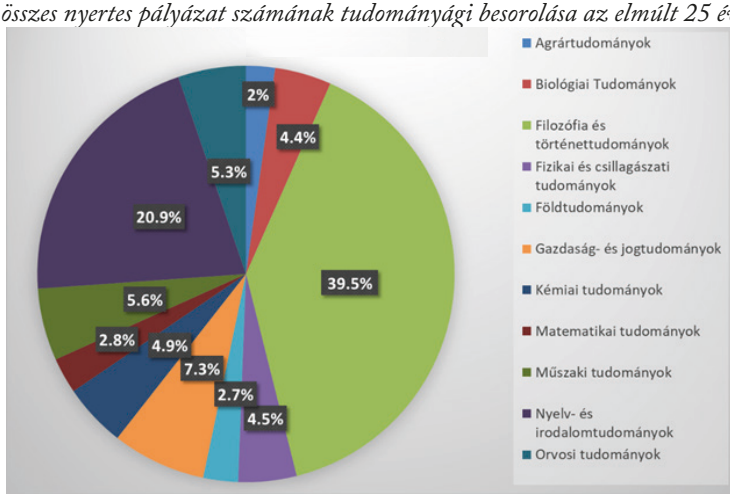

Nyertes pályázók országonkénti eloszlása

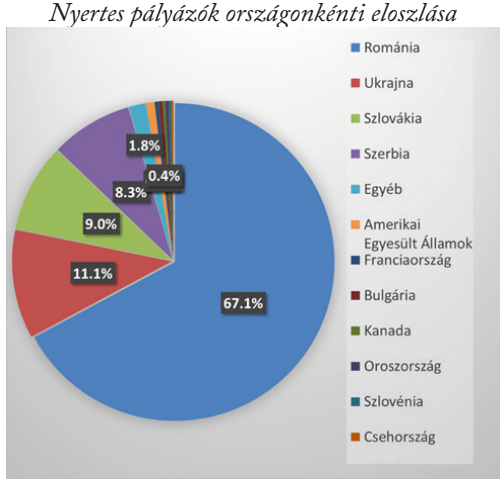

Négy ország pályázóinak tudományos osztályok szerinti eloszlása

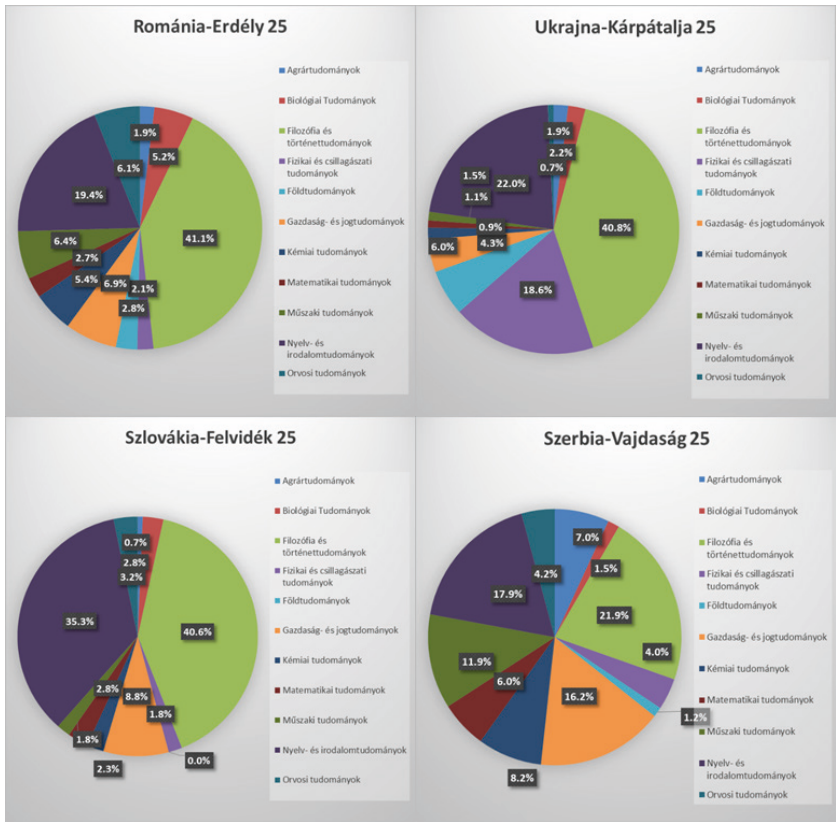

Sikeres pályázatok száma országonként

Országos elosztás	Sikeres pályázatok száma	Sikerrel pályázó egyének száma	1 Fő/Átlag pályázat
Ukrajna	537	155	3.46
Románia	3258	1122	2.90
Szerbia	403	150	2.69
Szlovákia	437	168	2.60
Franciaország	20	12	1.67
Amerikai Egyesült Államok	42	28	1.50

Egy főre jutó nyertes pályázatok száma országonként

Országos elosztás	1 Fő/Átlag pályázat 25	1 Fő/Átlag pályázat 15	1 Fő/Átlag pályázat 10
Ukrajna	3.46	2.25	3.70
Románia	2.90	2.28	2.86
Szerbia	2.69	2.09	2.98
Szlovákia	2.60	2.26	2.38
Egyéb	1.74	1.53	2.04
Amerikai Egyesült Államok	1.50	1.48	1.33
Franciaország	1.67	1.58	1.00

Összeállította: Bóna László

AZ MTA DOMUS ÖSZTÖNDÍJPROGRAM ÉS A DOMUS 'COLLEGIUM HUNGARICUM' SZEREPE A SZLOVÁKIAI MAGYAR FIATAL ÉRTELMISÉG FEJLESZTÉSÉBEN

Bajcsi Ildikó
PhD, történész, Clio Intézet, Budapest
ildikobajcsiov@gmail.com

A (cseh)szlovákiai magyar fiatal értelmiség megszerveződésének körülményei kezdettől fogva nagy szerepet játszottak a kisebbségi közösség rekrutálódási folyamatában, illetve sorsközösséggé formálódásában (Szarka, 1998, 9–25.). Az Első Csehszlovák Köztársaság keretei között diplomát szerzett fiatalok nagy része már az 1918–20-as államváltás követően is jóval élénkebben, határozottabban, s az államváltozás realitását figyelembe véve, az előző generációkhoz képest más szempontok szerint reagált a kisebbségi helyzet kihívásaira. Ezeknek a jórészt már kisebbségben szocializálódott fiataloknak az identitásváltozásait Rogers Brubakernek, a Los Angeles-i Kaliforniai Egyetem szociológia professzorának a „triadikus" viszonyrendszerében érdemes megvizsgálni.[1] Brubaker ugyanis a *Nacionalizmus új keretek között* című munkájában a nemzet fogalmát újragondolva felhívta a figyelmet a Közép- és Kelet-Európában lezajlott politikai változások által újrarendezett nemzeti-etnikai viszonyokra. Véleménye szerint ezekben a régiókban a nacionalizmust, ezzel együtt a nemzeti identitás fogalmát a nemzeti kisebbségek szempontjából a nemzetiesítő, valamint az anyaországokkal fenntartott kapcsolat viszonyrendszerében ér-

1 Brubaker, 2006. 61., Uo. 66–67. Brubaker a mező fogalmát Pierre Bourdieutől kölcsönzi. Bourdieu, 1992. Bárdi Nándor kiegészítve Rogers Brubaker teóriáját és a fent említett három kategóriához negyedikként beemelte a nemzetközi intézmények szándékait. Vö.: Bárdi, 2004, 30.

demes szemlélni.[2] Rogers Brubaker tehát rámutatott arra, hogy az említett közösségek saját önazonosságának meghatározása nemcsak saját kisebbségi közösségük, de az anyaországi, illetve a domicil (vagyis befogadó) állam viszonyrendszerében is történik. Mindez pedig nemcsak napjainkban érvényes, hanem már az első kisebbségi nemzedék esetében is megfigyelhető volt.

Brubaker fenti – véleményem szerint jól megalapozott – tételét a csehszlovákiai magyarsággal kapcsolatos kutatásaim is igazolták. A 2019-ben az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájában belül megvédett doktori disszertációm eredményei is a kisebbségi nemzedékek komplex identitására mutattak rá. Értekezésem témáját ugyanis az első generációs csehszlovákiai magyar értelmiségiek megszerveződése jelentette a két világháború közötti időszakban.

A PhD-dolgozat elkészítéséhez szükséges források egy kisebb részéhez Szlovákiában és Csehországban is hozzáfértem. A kutatáshoz elengedhetetlen – levéltári, kézirattári és könyvtári – anyagok jó része azonban Magyarországon – Debrecenben, illetve Budapesten – volt elérhető. Szlovákiai magyar doktoranduszként az MTA Domus Hungarica Scientiarum et Artium magyarországi ösztöndíjprogramja, amelyre többször is sikeresen pályáztam, kivételes lehetőséget biztosított a forrásfeltárásra, illetve -feldolgozásra. Nagy jelentősége volt annak az anyagi hozzájárulásnak is, amelyet kutatásaim megvalósításához kaptam egy-egy ösztöndíjas időszak alatt. Efelett az ösztöndíjprogram szálláslehetőséget kínált a nyertes pályázóknak a határon túli kutatók számára fenntartott MTA Domus 'Collegium Hungaricum'-ban.

Az említett szálláshely egyfajta tudományos térként is működött, hiszen az ösztöndíjasoknak a vendégház keretei között lehetőségük volt kutatásaik fejlesztésére, egyúttal pedig a Kárpát-medencei kutatókkal való kapcsolatépítésre. Számomra az is különösen inspiráló volt, hogy olyan tudományos rendezvényeken

2 Brubakerhez hasonlóan Benedict Anderson szintén új szempontból közelít a nemzet fogalmának a meghatározásához, melyet az értelmiségi elitek által elképzelt közösségként határoz meg. Anderson, 2006. Vö.: Szarka, 2001, 94., Uő: 2006, 23.

vehettem részt a Domus Vendégházban, ahol az ösztöndíj nyertesei kutatási eredményeiket szélesebb körben is bemutatták. A Domus Café nevű estek során én magam is több alkalommal prezentáltam vizsgálataimat a fiatal (cseh)szlovákiai magyar értelmiségi nemzedékhez tartozó Sarló mozgalom, illetve a Prohászka Körök megszerveződéséről a trianoni döntést követően. Ezekhez az előadásokhoz nagyban felhasználtam azokat a levéltári és kézirattári forrásokat, amelyeket az ösztöndíjnak köszönhetően beépítettem kutatásaimba.

Doktori disszertációmban igyekeztem egy szélesebb forrásbázisra épülő reális és objektív képet kialakítani az első generációs csehszlovákiai magyarságról, mindehhez pedig szintén nagyban hozzájárult a Domus ösztöndíjprogram. PhD-értekezésem kiadásához ugyancsak komoly segítséget jelentettek az említett ösztöndíjak lehetőségei. A könyvkiadási pályázaton belül ugyanis 2021-ben a szlovákiai Impulzus Társulás a L' Harmattan Kiadó társkiadásában megjelentette első monográfiámat a következő címmel: *Kisebbségi magyar küldetés Csehszlovákiában. A sarlós nemzedék közösségi szerepvállalása Trianon után* (Bajcsi, 2021). A kötetet Szlovákiában – Gombaszögön és Komáromban – mutattuk be először, a könyvbemutató magyarországi helyszínéhez pedig a Domus 'Collegium Hungaricum' biztosított ideális helyszínt. A kötetbemutatón nemcsak szlovákiai magyar történészek, de magyarországi és más határon túli kutatók is részt vettek.

Ahogyan arra már a fentiekben is utaltam, a Domus ösztöndíjprogram a jelenlegi Kárpát-medencei fiatal értelmiség számára több szempontból is kivételes lehetőségeket teremt. A programon belül nem csupán egyéni pályázatokat kínál, de alkalmat nyújt a csoportos kutatások megvalósítására, amelyek gyakran több régió kutatóit fogják össze egy-egy tudományos vizsgálaton belül. 2012–2013-ban személyesen is bekapcsolódtam a Domus szülőföldi ösztöndíjpályázat csoportos kutatásaiba. Részt vállaltam a Kárpát-medencei magyar doktoranduszéletpálya-vizsgálatban, amely kutatást más határon túli régiók fiatal doktoranduszaival közösen végeztünk el (Papp–Csata, 2013, 7–33.).

Még a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karán töltött éveim alatt csatlakoztam a TéKa, vagyis a Szlovákiai Magyar Fiatalok Tudományos és Kulturális Társulása munkájához. Később a szlovákiai magyar doktoranduszszervezet alelnökeként, majd elnökeként segítettem a kisebbségi fiatal értelmiség megszervezését. Társulásunk keretein belül szoros együttműködést alakítottunk ki a magyarországi Doktoranduszok Országos Szövetsége mellett a többi határon túli doktoranduszszervezettel, vagyis a romániai Rodosszal, a vajdasági VMDOK-kal, illetve a kárpátaljai Momentum Doktoranduszszal. Kezdettől fogva egyetértettünk abban, hogy az MTA Domus 'Collegium Hungaricum' egy különleges teret biztosíthat rendezvényeink megvalósításához. Ezért szervezeteink többek között közös könyvbemutatókat, különféle vitafórumokat, illetve kerekasztal-beszélgetéseket tartottak az MTA határon túli kutatók számára fenntartott vendégházában. Ide tartozott például az a könyvbemutató, amelyen belül a többi határon túli szervezet mellett a TéKa *Nemzet és Kisebbség. Társadalomtörténeti változások a XIX–XX. században* c. kötetét is bemutattuk (Bóna–Hajdú, 2014).

A Covid19 járványt követően ismét a Domus Vendégház jelentette a Kárpát-medencei doktoranduszszervezetek képviselői számára a fő találkozási pontot, ahol 2021 decemberében a világjárványt követően számos aktuális kérdést vitattunk meg a fiatal kutatókkal kapcsolatban. Ezt a kerekasztal-beszélgetést pedig *Karrieriránytű. Galaxis-útikalauz fiatal kutatóknak* címmel valósítottuk meg. A rendezvény megszervezésében a doktoranduszszervezetek mellett az MTA Határon Túli Magyar Magyarok Titkársága is együttműködött. Ezen kívül a TéKa önállóan, illetve a szlovákiai Impulzus Társulással közösen is számos rendezvényt szervezett az MTA Domus 'Collegium Hungaricum'-ban. Ezek közül ki kell emelni az elmúlt években megvalósult tudományos nemzetközi konferenciákat, amelyek lehetőséget adtak a Kárpát-medencei fiatal kutatóknak, hogy bemutassák legújabb kutatásaikat: 2021 decemberében *Kisebbségi útkeresések a Felvidéken* címmel valósult meg a fiataloknak szervezett nemzetközi konfe-

renciánk, 2022 júniusában pedig *Ifjúsági útkeresések a Kárpát-medencében a 20. századtól napjainkig* címmel került megrendezésre egy újabb konferencia. Ezeket a rendezvényeket ugyancsak az MTA Határon Túli Magyar Titkárságának a támogatásával valósítottuk meg.

Ahogyan az a saját példámból, illetve az általam vezetett szlovákiai magyar doktoranduszszervezet tapasztalataiból is jól látszik, az MTA Domus ösztöndíjprogram egy kivételes lehetőséget biztosít a határon túli fiatal kutatók számára tudományos szakmai fejlődésük és a közösségi kapcsolatépítés terén. Visszakanyarodva Brubaker elméletéhez, „Pozsony" mellett „Budapestnek" továbbra is nagy szerepe van a szlovákiai magyar értelmiség megszervezésében, amelyhez nagyban hozzájárul az MTA keretei közé épített tudományos ösztöndíjprogram is. A Domus program kiemelt célja ugyanis, hogy elősegítse a kisebbségi fiatal értelmiség integrálódását az ún. „Kárpát-medencei" tudományos térbe. Az MTA Domus 'Collegium Hungaricum' pedig a határon túli kutatók számára kivételes lehetőséget nyújt a személyes kapcsolatok építésére, amelyeket későbbi pályájuk során ugyancsak sok szempontból kamatoztathatnak a nyertes pályázók.

IRODALOM

Anderson, B. (2006): *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Budapest: L'Harmattan – Atelier

Bajcsi I. (2021): *Kisebbségi magyar küldetés Csehszlovákiában. A sarlós nemzedék közösségi szerepvállalása Trianon után.* Budapest: L'Harmattan – Impulzus

Bárdi N. (2004): *A budapesti kormányzatok és a határontúli magyarság kapcsolattörténete.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó

Bourdieu, P. – Waquant, L. (1992): *An Invitation to Reflexive Sociology.* Chicago: University of Chicago Press

Bóna L. – Hajdú A. (szerk.) (2014): *Nemzet és kisebbség. Társadalomtörténeti változások a XIX–XX. században. Národ a menšina. Sociálnohistorické zmeny v XIX–XX. storočí.* Komárom: TéKa

Társulás
Brubaker, R. (2006): *Nacionalizmus új keretek között*. Budapest: L' Harmattan – Atelier
Papp Z. A. – Csata Zs. (2013): Külhoni magyar doktoranduszok: nemzetközi kontextusok és Kárpát-medencei jellegzetességek. *Kisebbségkutatás*. 22, 3, 7–33.
Szarka L. (1998): A csehszlovákiai magyar közösség nyolc évtizede 1918–1998. Történeti vázlat. In: Tóth L. – Filep T. G. (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1938*. Budapest: Ister, 9–25.

KÉTNYELVŰSÉG ÉS NÉVHASZNÁLAT

Bauko János
PhD, habilitált egyetemi docens, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara,
Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
jbauko@ukf.sk

A Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungarica Scientiarum et Artium ösztöndíjprogramnak köszönhetően számos kutatásom valósulhatott meg, melyeknek részeredményei több tanulmányban (pl. Bauko, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014), illetve egy tankönyvben (Bauko, 2015) és egy monográfiában (Bauko, 2019) is napvilágot láttak.

Az említett publikációkban elsősorban a társadalom és tulajdonnév-használat kapcsolatrendszerével (szocioonomasztika), a szlovákiai magyarok névhasználatával, a kétnyelvű magyar–szlovák környezetnek tulajdonnevekre gyakorolt hatásával, a magyar és szlovák nyelv érintkezéséből adódó kontaktusjelenségekkel, valamint névtani tudománytörténeti és terminológiai kérdésekkel foglalkoztam. Áttekintettem a szocioonomasztika kutatási területeit, melyek a tulajdonnevek társadalmi szempontok szerinti vizsgálatának egy-egy részkérdésével foglalkoznak: névpolitika, névtervezés, kisebbségi névhasználat, névváltoztatás, névkontaktológia, névdivat, névattitűd; névhasználat és életkor, nem, felekezet, társadalmi csoport közötti összefüggések. Ismertettem a szlovákiai (a szlovák és a szlovákiai magyar) onomasztikai kutatások történetét. Szóltam a szlovákiai magyar névkutatás feladatairól,

és hangsúlyoztam a névtudománynak a filológiai irányultságú egyetemi képzésben is megjelenő létjogosultságát. Összevetettem a magyar és szlovák (szláv) névtani terminológiát. Tárgyaltam a szlovákiai kisebbségi névpolitika jellemzőit a rendszerváltozást követően, a szlovákiai kisebbségi névtörvényeket, melyek a hivatalos személy-, hely- és intézménynév-használatot befolyásolják. A tulajdonnevek standardizálásával, anyanyelvi tervezésével, identitásjelölő funkciójával, a név és identitás közti összefüggésekkel, a nevek iránti attitűddel is foglalkoztam. Taglaltam a szlovákiai keresztnévdivat változásának sajátosságait, a szlovákiai magyarok személynévhasználatában előforduló kontaktusjelenségeket. Vizsgáltam a magyarlakta települések névszemiotikai tájképét, a vizuális személy-, hely- és intézménynév-használatot, a magyar–szlovák névpárokat a kétnyelvűség és fordítás tükrében.

Kutatásaim célja elsősorban a szlovákiai magyarok tulajdonnév-használatának tüzetesebb vizsgálata volt. A kisebbségként élő szlovákiai magyarság névhasználatára a kétnyelvűség jellemző, kétnyelvű közösségként a tulajdonneveket nemcsak kisebbségi nyelvű (anyanyelvi), hanem többségi nyelvű (államnyelvi) formában is használják. A szlovákiai magyarok kétnyelvűségéből adódik az egyes nyelvekhez kötődő kettős személynévhasználat (egy személy család- és keresztnevének két – a magyar és szlovák – nyelvben használatos eltérő alakváltozata), valamint a kétnyelvű hely- és intézménynév-használat. A magyar és a szlovák nyelv érintkezése, kölcsönhatása következményeként a névhasználatban kontaktusjelenségek figyelhetők meg. A kétnyelvű névhasználók mentális lexikonjában két (vagy több) nyelv névkincse található, s a tulajdonnevek egyik vagy másik nyelvből való aktiválása, kiválasztása, használata a formális vagy informális kommunikációs helyzettől, partnerektől, pragmatikai tényezőktől függ.

A kisebbségi névhasználatot a jelenlegi szlovákiai névtörvények lehetővé teszik, azonban a gyakorlatban nem mindig élnek a névhasználók a törvény adta lehetőségekkel. Az anyanyelvi (kisebbségi) névhasználat a hivatalos színtéren névmenedzselő tevékenységgel támogatható. A névmenedzselés az alkalmazott név-

tudomány egyik területe, amely a tulajdonnevek használatának menedzselésével, tervezésével, problémáival foglalkozik, a hagyományokra, a gyakorlatiasságra, az egyén és a közösség igényeire és érdekeire, a mindennapi életben való hasznosíthatóságra egyaránt figyelmet fordít. Az általam készülő magyar–szlovák keresztnévszótár is ezt a célt szolgálja, hozzájárulhat az anyanyelvi névtervezéshez, a szlovákiai magyarok személyneveinek anyanyelven történő anyakönyvezéséhez, és a szlovákiai magyar települések anyakönyvi hivatalaiban is használhatnák segédeszközként. A kisebbségi névadók a keresztnév/keresztnevek nyelvi formájának anyakönyvi bejegyzését problémaként kezelhetik. Az újszülöttnek választott keresztnév anyakönyvezésének tekintetében alapvetően ötféle nyelvi megoldással találkozunk a szlovákiai magyarok körében: 1. magyar keresztnév/többes keresztnév – nincs/lehet szlovák névmegfelelője; 2. szlovák keresztnév/többes keresztnév – lehet magyar névmegfelelője is; 3. a magyar és szlovák keresztnévalak/többes keresztnév mindkét nyelvben azonos; 4. egyéb idegen nyelvű keresztnévforma/többes keresztnév; 5. nyelvileg vegyes többes keresztnév. Szlovákiában napjainkban (Magyarországhoz hasonlóan) a névadók körében egyre erőteljesebb az egyedi keresztnevek bejegyzésére való törekvés, az újszülötteknél gyakoriak az idegen hangzású, helyesírású keresztnevek, növekszik a bejegyzett keresztnévváltozatok száma, egyre több becenév válik anyakönyvezhető keresztnévvé, a kettős keresztnevek bejegyzése divatos (hármas keresztnevek ritkán fordulnak elő), a szlovákiai magyarok egyre gyakrabban anyanyelven anyakönyveztetik a személynevet. A névdivat változása azzal is összefügg, hogy a rendszerváltozást követően megnyíltak az államhatárok, megnőtt a migráció, a ki- és bevándorlás, sok külföldi telepedett le az országban, nőtt a nyelvileg vegyes házasságok, családok aránya.

A tulajdonnevek a nyelvi tájkép szerves részét alkotják, névtáblákon, köztereken lévő feliratokon, különböző felületeken jelennek meg. A névszemiotikai tájkép a tulajdonnevek vizuális reprezentációja a nyilvános térben, kialakításában az államigazgatás, az önkormányzatok, a civil és vállalkozói szféra is szerepet játszik.

A névszemiotikai tájkép a nyelvpolitika egyik vetülete, következménye. A múltban a „táblaháború" és „névháború" kifejezések arra utaltak, hogy Szlovákiában a rendszerváltás után az 1990-es években a szlovák nyelvtörvényre hivatkozva korlátozták a személynevek magyaros (illetve egyéb kisebbségek anyanyelvén történő) anyakönyvi bejegyzését és a kisebbségi helynevek használatát (vö. Kontra, 2017; Zalabai, 1995). A nyelvtörvények szabályozzák a kisebbségi névhasználatot, az államhatalom befolyásolja a tulajdonnevek hivatalos használatát. A többségi államnyelvi névalakok előnyt élveznek a kisebbségi névformákkal szemben, a fölérendelt-alárendelt viszony a tulajdonnevek vizualizálásában, térbeli viszonyában is mutatkozik: a névtáblákon a hatalmi helyzetben lévők nyelve általában felül vagy elöl van, illetve nagyobb méretű lehet. A névtáblák, egyéb feliratok információt közölnek az idegenek számára a lakosság nyelvi összetételéről, a nyelv- és névpolitikáról, a nyelvek eltérő presztízséről. A kétnyelvű névtáblák értelmezésében fontos a történelmi, politikai, szociokulturális összefüggések megértése, a látható, vizualizált kép létét meghatározó okozati háttér feltárása. A névszemiotikai tájképben a nyelvi ideológiák konkretizálódnak, ami összefügg azzal, hogy a táblákat állítók, a táblákat olvasók milyen nyelven kívüli összefüggéseket, jelentéseket feltételeznek a nyelvválasztást, a feliratok szemiotikai tulajdonságait vagy elhelyezését illetően. A tulajdonnév vizuális megjelenítése a szlovákiai magyar településeken névfajtáktól függően különbözik. A személynevek feliratokon való feltüntetésének módját nem szabályozza törvény, ezért a névszemiotikai tájképben variábilis névalakokkal találkozhatunk. A névtáblákon, egyéb felületeken szlovák és magyar személynévalakok egyaránt előfordulnak. A szlovákos névformák gyakoribbak, de megfigyelhető a kettős személynévhasználat is, illetve egyes felületeken a magyar névalakok dominálnak. A temetők sírfeliratain és a magyar tannyelvű iskolák tablóin gyakori, hogy a személynevet magyaros formában tüntetik fel. A helynevek (helység- és utcanevek) használatát a névtáblákon a névtörvények szabályozzák. Szlovákia magyarlakta településein a helynév-szemiotikai tájkép-

re a kétnyelvűség jellemző: az első helyen általában az államnyelvi (szlovák) névalak áll, ezt követi a kisebbségi (magyar) névpárja. Az intézménynevek feliratokon való megjelenítése csak az állami intézmények (pl. iskolák, hivatalok) esetében van szabályozva, ahol a kétnyelvű feliratok dominálnak; a magánintézményeknél (pl. üzlet, vendéglő, cég) nincs efféle előírás, szabadabb a névhasználat, gyakoribbak az egynyelvű (többnyire angol nyelvű) megnevezések. Egyes szlovákiai magyar többségű településeken a magyar identitású jogi és természetes személyeknek, a jórészt magyar nemzetiségű képviselőkből álló önkormányzatoknak köszönhetően terjed az anyanyelvi névhasználat, gyakrabban jelennek meg magyar nyelvű feliratok. A magyar nyelvnek a vizualitásban való fokozottabb megjelenését, „láthatóbbá" tételét szorgalmazzák az alulról jövő kezdeményezések, a nyelvi aktivisták is, akik igyekeznek felhívni a figyelmet a kisebbségi nyelvi jogok gyakorlatban való alkalmazására.

Kétnyelvű környezetben a kisebbségi (magyar) nyelven feltüntetett tulajdonnevek (egyéb feliratok) növelik a magyar nyelv presztízsét, a kollektív identitás kifejezői, etnikai identitásjelölő funkciójuk van, magyarságszimbólumoknak tekinthetők. A tulajdonnevek a lokális, regionális és nemzeti identitás jelölői, a kulturális örökség részét képezik. A tulajdonnév mint társadalmi meghatározottságú identitásjel utal az önmagunkkal való azonosság vagy valamely csoporttal való azonosulás érzésére, élményére. Az egyén névhasználata befolyásolja a közösség névhasználatát, és fordítva, a közösség is hat az egyén névhasználatára. A névviselés, névhasználat utal az etnikai csoportokon belüli hasonlóságokra, illetve a közöttük levő különbségekre is.

A nevek az életünk szerves részei, a hozzájuk fűződő viszony az egyik nyelvi és társadalom-lélektani alapélményünk. A nevek a történelem tanúi, vizsgálatukkal egy-egy kisebb-nagyobb közösség elmúlt életéről és jelenéről adhatunk számos információt (vö. Kiss, 2001). A névtudomány interdiszciplináris jellegéből adódóan különböző társtudományok (irodalom-, történet-, hit-, jog- és földrajztudomány, néprajz, pszichológia, szociológia stb.) ered-

ményeire támaszkodik, valamint ezen tudományterületek részére számos adalékkal is szolgál (vö. Hoffmann, 2015). Az egyetemeken fontosnak tartom a „névtan/onomasztika" tantárgy oktatását, amelynek köszönhetően népszerűsíthetjük a névtudomány eredményeit (vö. Hajdú, 1994), s a hallgatókat is bevonhatjuk a kutatói tevékenységbe.

IRODALOM

Bauko J. (2010): Névtani kutatások a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén. In: Kozmács I. – Vančoné Kremmer I. (szerk.): *Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért. Közös jövőnk a nyelv I. Nyelvtudomány és pedagógia. A nyitrai magyar pedagógusképzés 50 éves évfordulója tiszteletére tartott nemzetközi konferencia előadásai.* Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, 19–33.

Bauko J. (2011): A szlovákiai magyarok személynévhasználata. In: Szabómihály G. – Lanstyák I. (szerk.): *Magyarok Szlovákiában VII. kötet. Nyelv.* Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 407–422.

Bauko J. (2012): A magyar és a szlovák (szláv) névtani terminológia összevetése. *Névtani Értesítő*, 34, 157–166.

Bauko J. (2013): A keresztnevek használata magyar–szlovák kétnyelvű környezetben. In: Bauko J. – Benyovszky K. (szerk.): *Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, 5–27.

Bauko J. (2014): A tulajdonnév identitásjelölő funkciója. In: Bauko J. – Benyovszky K. (szerk.): *A nevek szemiotikája.* Nyitra–Budapest: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem – Magyar Szemiotikai Társaság, 78–96.

Bauko J. (2015): *Bevezetés a szocioonomasztikába*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Bauko J. (2019): *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság és az ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke

Hajdú M. (1994): *Magyar tulajdonnevek.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó

Hoffmann I. (2015): A névtan és a társtudományok. In: Farkas T. – Slíz M. (szerk.): *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 11–22.

Kiss J. (2001): Szociolingvisztika, kutatás, oktatás. In: Kovátsné dr. Németh M. (szerk.): *Tanulmánykötet*. Győr: Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar, 285–291.

Kontra M. (2017): Megjegyzések kétnyelvű magyarok hely- és személyneveiről. *Névtani Értesítő*, 39, 33–40.

Zalabai Zs. (szerk.) (1995): *Mit ér a nyelvünk, ha magyar? A „táblaháború" és a „névháború" szlovákiai magyar sajtódokumentumaiból 1990–1994.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó

A DOMUS PROGRAM TÁRSADALMI SZEREPÉRŐL

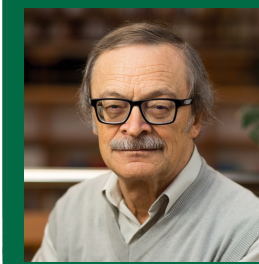

Biró A. Zoltán
az MTA külső tagja, társadalomkutató, intézetvezető, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Csíkszereda
biroa_zoltan@yahoo.com

A támogatási programok esetében – nincsen ez másként a tudományművelés támogatásával foglalkozó programok esetében sem – a működéssel és a hatékonysággal kapcsolatos időszaki számbavételek elsősorban a program mennyiségi paramétereire irányulnak. Mekkora a támogatott célcsoport, miként alakult a támogatás mennyisége, milyen eredményeket hozott a program működtetése. A Domus Program azonban a célkitűzés és a célcsoport sajátos jellegéből adódóan előtérbe hozza azt a szempontot is, hogy miként működik a program a támogatásokat megpályázók szemszögéből, illetve mit lehet mondani – a kvantifikálható eredményeken túl – a támogatások hasznosulásáról, miben áll, miként változik a program társadalmi szerepe. A Domus Program története során ezek a kérdések korábban is megfogalmazódtak, így például a 2001–2002-ben lezajlott *Határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosulásuk* című Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program keretében a Domus Program résztvevői körében is készült kérdőíves adatfelvétel és jelentek meg publikációk, a Domus első tíz évének szakmai mérlege kapcsán is sor került olyan elemzésekre, amelyek befogadói szemszögből vizsgálták a program működését. A program negyedszázados évfordulója szintén alkalmat kínált a számbavételre. A budapesti konferenci-

án elhangzott előadásokhoz kapcsolódva, azokat továbbgondolva arra törekszem, hogy a felhasználói közeg felől nézve, társadalomelemzői szemszögből fogalmazzak meg néhány állítást a Domus Programmal kapcsolatban, és kísérletet tegyek olyan javaslatok felvetésére, amelyek – megítélésem szerint – a program társadalmi szerepének erősítését szolgálhatják.

a. A „társadalmi szerep" ebben az esetben a program és a célcsoport sajátosságaiból adódik: a támogatást igénybe vevők nagy többsége olyan kutatókból áll, akik számára fontos és megerősítést jelent az ösztönzés, a szakmai kapcsolatépítés elindítása, a szakmai pálya megalapozásának vagy építésének egyéni módja, a programban való részvétel és a szakmai termék révén a saját környezetben való társadalmi ismertség és elfogadottság erősítése, a csoportos együttműködés lehetősége. A Domus Program ezért a célcsoporthoz tartozók számára több mint forrásszerzési lehetőség! A magyar tudományosság rendszerébe való bekapcsolódás lehetőségét kínálja a maga viszonylag szerény anyagi eszközeivel, az igényekhez, elvárásokhoz folyamatosan igazodni igyekvő rugalmas működési módjával. A pályázók köre a Program rendelkezésére álló anyagi keretéhez viszonyítva jelentős, a kutatási tematikák köre szerteágazó, a pályázók tudományos munkavégzési feltételeit illetően pedig típusokat alkot i is nehéz lenne. Mindez együttesen azt jelenti, hogy a Domus Programnak a tudományos termékek létrehozásának ösztönzése mellett szocializáló, integráló funkciója is van. Hozzákapcsolja a magyar tudományosság rendszeréhez azokat is, akiknek az ilyen jellegű kapcsolatuk hiányzik vagy formális. Nem utolsósorban pedig keretet jelent olyan szakmai együttműködési formák kialakulásra, amelyek ilyen jellegű támogatási gyakorlat hiányában biztosan nem alakulnának ki. Különösen fontos ez a társadalmi szerep a pályakezdők, az intézményi kereteken kívül lévők (egyéni műhelyek), illetve azok esetében, akik intézményi keretekben dolgoznak ugyan, de a tudományművelés nem vagy csupán részlegesen tartozik munkaköri feladataik közé.

A fentiekben körvonalazott társadalmi szerep nem könnyen formalizálható vagy mérhető, talán a program működtetői olda-

láról nem is mindig látszik a maga teljességében, de nem érdemes megfeledkezni arról, hogy ha az ilyen jellegű ösztönző, szocializáló, integráló funkció a pályázók körében működik, akkor ennek hatása van abban a társadalmi környezetben is amelyben maguk a pályázók élnek és dolgoznak.

b. Milyen javaslatok fogalmazhatók meg a fentiekben körvonalazott társadalmi szerep bővítése, erősítése érdekében? Mint minden olyan esetben, amikor társadalmi funkcióról van szó a szervezési és marketing jellegű eljárásoktól a pályázat menetrendjében eszközölhető változtatásokig a lehetőségek szélesebb körét érdemes mérlegelés tárgyává tenni. Az alábbi felvetések is ebbe a körbe sorolhatók, olyan javaslatok, amelyek mindegyike többféle módon is kivitelezhető, ezért további pontosítást, mérlegelést kívánnak.

Célszerűnek mutatkozik szem előtt tartani azt, hogy amennyiben a pályázók köre bővül akkor ez a szocializációs és integrációs funkciót erősíti. A nyertes pályázatok számát a rendelkezésre álló anyagi keretek behatárolják és a pályázók körének bővítése a Kuratórium munkáját növeli, de mindezek figyelembe vételével célszerű lehet arra törekedni, hogy a kutatói pályára újonnan belépők vagy az egyéni műhelyekben dolgozó „bátortalanok" ösztönzést, bátorítást kapjanak.

A kész termékek (kutatási eredmények) vagy legalább a kész anyagok listájának (cím, alapadatok, absztrakt) visszaköröztetése a pályázókhoz az egyéni munkavégzés és az egyéni szakmai eredmény legitimitását erősítheti, illetve növelheti a kutatók közti együttműködést (csoportos jelentkezések).

Mérlegelhető annak bevezetése, hogy pályázati követelménnyé váljon a kutatási eredmények valamilyen formában való nyilvános megjelenítése (publikáció, konferencia-előadás, video, podcast).

A Domus Program működésének és szakmai eredményeinek a jelenleginél szélesebb körben való terítése növelné az ismertséget, a pályázók és eredményeik szakmai elfogadottságát. Ennek egyik példája lehetne olyan félévi Domus Hírlevél készítése, amely hozzákapcsolódhat az Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bi-

zottság Hírlevélhez. További példa: tanulmány jellegű összefoglaló és/vagy tematikus metaelemzés jellegű tanulmány készítése és publikálása társadalomtudományi folyóiratban.

A kutatók személyének a megmutatása legalább olyan fontos, mint a kutatási eredmény, elsősorban olyan környezetben, ahol nincsenek a tudományművelésnek intézményei vagy azok körében, akik intézményeken kívül, egyéni műhelyekben dolgoznak (ez utóbbiak száma növekedik). A Domus 'Collegium Hungaricum'-ban való megmutatkozás alkalmai mellett viszonylag szerény költségkerettel kialakítható olyan digitális felület, amely a személyes bemutatkozásokra nagyobb számban, szélesebb körben is keretet kínál.

A 25 éves Domus Program kellően nagy és sokszínű ahhoz, hogy a már meglévő program identitást (eredmények, működési modell, résztvevők) markánsabban és több csatornán megjelenítse. Erre már most jó keret a program neve, a Domus (kapcsolatok, találkozások, bemutatók).

ANYAGTUDOMÁNYI KUTATÁSOK – ESÉLY, LEHETŐSÉG, KIHÍVÁS AZ MTA DOMUS PÁLYÁZATAI ÁLTAL

Bitay Enikő
az MTA külső tagja, egyetemi tanár, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Erdélyi Múzeum-Egyesület
bitay@eme.ro

Mottó: „Minden sikeredben legyen olyan eredményesség, ami másokat is szolgál!”

ELŐZMÉNYEK

Romániában az 1990-es rendszerváltást követően a tudomány iránt érdeklődő magyar kisebbség számára megnyíltak a lehetőségek a magyarországi egyetemeken való szakmai továbbképzésre, kutatásra. Ezzel a lehetőséggel én is éltem, az 1992–2000 közötti időszakban posztgraduális ösztöndíjakra pályáztam. Akkoriban fiatal tervezőmérnökként dolgoztam a Tehnofrig Hűtő- és Élelmiszeripari Gépgyártó Üzemben Kolozsvárt. Az ösztöndíj helyszínéül a Miskolci Egyetemet (ME) választottam. Az első időszakban a kutatási témám a számítógéppel segített tervezés volt, mellyel az otthoni munkám által behatóan foglalkoztam, s informatikai fejlesztéseket is végeztem. Ennek kapcsán a ME Ábrázoló Geometria Tanszék vezetője, Scholtz Péter professzor fogadott be a fejlesztéseket végző kutatócsoportjába. Az itt nyert tapasztalatokkal és az otthoni munkahelyemen végzett informatikai fejlesztési eredményekkel évente visszatértem a ME MicroCAD konferenciákra, mindezeket bemutatva, publikálva.

Ezek a szakmai tapasztalatok vezettek oda, hogy a tudománymű-velés iránt elkötelezett legyek. Pálfalvi Attila professzor szorgalmazására 1995-ben beiratkoztam a Kolozsvári Műszaki Egyetem doktori képzésére anyagtudomány és technológia területen. A kutatási témám nagy irányváltást jelentett, de egyben remek lehetőséget a ME különböző tanszékein közreműködő tudósokkal. Ebben az időszakban Roósz András, a Fémtani Tanszék vezetője, az MTA Anyagtudományi Kutatócsoport irányítója, Tisza Miklós, a Mechanikai Technológiai Tanszék vezetője, Dudás Illés, a Gépgyártás-technológiai Tanszék vezetője, valamint Buza Gábor, a Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közalapítvány, Anyagtudományi és Technológiai Intézet aligazgatója szakmai irányítókként nyitottak voltak a befogadásomra. A helyi berendezéseket használhattam, és olyan remek kollégáktól is tanulhattam, mint: (Kocsisné) Baán Mária, Gaál Gaszton, Gácsi Zoltán, Kovács Árpád, Rácz Pál, Sárvári József, Sólyom Jenő, Szűcs János, Teleszky Ilona. A meghatározó kutatási témám, mely a doktori disszertációmat is megalapozta, a lézeres felületkezelés és számítógépes modellezés volt, szakmai mentorom Roósz András professzor volt. A PhD megszerzését követően 2003-ban az MTA külső köztestületi tagja lettem, ezzel is kapcsolódva ahhoz az akadémiai intézményhez, amely meghatározó egy magyar kutató számára.

AZ MTA KUTATÁSI PÁLYÁZATAINAK TÍPUSAI, A KAPCSOLATRENDSZER

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület immár PhD-val rendelkező kutatójaként szülőföldi kutatási projektekhez nyújtott támogatásban részesültem: anyagszerkezetek, anyagtulajdonságok és technológiai folyamatok modellezése témakörökben, kezdetben az MTA – Arany János Közalapítvány a Tudományért (2005–2006), majd az MTA – Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíjprogram (2007–2010) által. Ezen kutatások eredményeit számos közlemény fémjelzi, a közreműködő kollégák társszerzőségében is (lásd a Magyar Tudományos Művek Tárában).

Az MTA Domus Hungarica Scientiarum et Artium ösztöndíjprogram keretében két típusú pályázatot vettem igénybe, az egyik az MTA Domus egyéni pályázat (2005–2022), mely által lehetőségem volt a befogadott intézményekben kutatni, kiváló szakmai partnerekkel együtt dolgozni, hatékonyan közreműködni, a kutatási eszközparkjukat is felhasználva. A befogadó intézmények az Óbudai Egyetem, illetve a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem voltak, de időközben, az ott-tartózkodásom alatt alkalmam volt más intézményeket is meglátogatni, a kutatáshoz méréseket végez(tet)ni. Közreműködő kollégák: Bagyinszki Gyula, Dobránszky János, Czigány Tibor, Czinege Imre, Kisfaludy Antal, Kovács Mihály, Kovács Tünde, Réger Mihály, Réti Tamás, Sárosi György.

Fontosnak tartottam kiemelni, hogy az MTA több síkon kínált lehetőséget a szakmai kapcsolattartásra, kutatásra és mindezek által a szakmai megvalósításokra. 2009-ben, mikor az MTA Műszaki Tudományok Osztálya Anyagtudományi és Technológiai Bizottságának külső tagja lettem, a szakmai közreműködési hálórendszer jelentősen kibővült. Ekkor ismerhettem meg Bársony István, Dusza János, Ginsztler János és Gyulai József akadémikusokat, Csanádi Ágnes, Czigány Tibor, Czoboly Ernő, Danyi József, Tramus Péter, Tóth László, Verő Balázs professzorokat, Dobránszky János kutatót, akik éveken át szakmai fejlődésem meghatározó személyiségei voltak. Ennek a bizottságnak köszönhetően évente több alkalommal, a kihelyezett ülések által kutatóintézetek, egyetemek szakmai munkájába, kutatásaiba is betekinthettem.

Amikor felismertem az interdiszciplináris kutatások fontosságát, hatékonyságát, ebbe az irányba is kezdtem az anyagtudományi tudásomat összpontosítani, kutatási csoportokat kialakítani. Előbb technikatörténeti, ipartörténeti témákkal kezdtem foglalkozni, az erdélyi műszakiörökség-védelemmel (Bitay, 2010), majd az anyagtudomány fővonalán az archeometria és archeometallurgia, illetve a gyógyszerhordozó rendszerek kutatási síkjára lépve. Az ezen témákban kitűzött kutatási célok az MTA Domus csoportos pályázatok (2012–2022) által valósultak meg, lettek eredményesek.

Amikor 2016-ban az MTA külső tagja lettem, az MTA újabb lehetőséget nyújtott a szakmai kapcsolatháló bővítésre. A MTK EB meghívására a Külső Tagok Fórumára nagy lelkesedéssel jártam, hiszen itt találkozhattam azokkal a nyugati, illetve más régióból jött akadémikustársakkal, akik számomra addig elérhetetlenek voltak: B. Nagy János (Belgium), Bárdossy András (Németország), Bodor Miklós (Amerikai Egyesült Államok), Guttman András (Amerikai Egyesült Államok), Gulyás Balázs (Svédország), Jenkovszky László (Ukrajna), Makovitzky József (Németország), Oplatka Gábor (Svájc), Porkoláb Miklós (Amerikai Egyesült Államok), Spenik Ottó (Ukrajna), Szkála Károly (Horvátország), Záborszky László (Amerikai Egyesült Államok).

Így ismerhettem meg személyesen az anyagtudomány és technológia szakterületen tevékenykedő külső tagokat is, s az ő segítségükkel, szakmai hozzájárulásukkal, valamint a magyarországi akadémikusokkal, neves tudósokkal indulhatott el 2018-ban az *Acta Materialia Transylvanica* folyóirat (https://eme.ro/publication-hu/acta-mat/mat-main.htm), amelynek Nemzetközi Tanácsadó Testületében részt vállaltak, s amely közös megvalósításnak, közös sikernek könyvelhető el.

JELENTŐSEBB KUTATÁSI TÉMÁK ÉS EREDMÉNYEK

1.EGYÉNI DOMUS ÖSZTÖNDÍJAS KUTATÁSI TÉMÁK MAGYARORSZÁGI INTÉZMÉNYEKBEN VALÓ KUTATÁSI LEHETŐSÉGGEL (2005–2022)[1]

Celluláris szerkezetű anyagok geometriai-topológiai vizsgálata

Az egyéni kutatómunkám egyik legérdekesebb témaköre a fulleréneknek nevezett karbon-bázisú óriásmolekulás szerkezeti-geometriai modellezéséhez kapcsolódik (Domus-kutatás: 2005–2011 közötti időszakban), a kutatás mentora Réti Tamás anyagtudós-matematikus egyetemi tanár.

1 Helyszűke miatt csupán hármat emelek ki.

E témakörben elért eredményeink között megkülönböztetett jelentőségű egy olyan predikciós módszer kidolgozása, amely lehetővé teszi a leginkább stabilnak tekinthető molekulaszerkezetek kiválasztását az elvileg számításba vehető több ezer vagy tízezer lehetséges változat közül. Összesen 14 közös publikációban tettük közzé az eredményeket, a legutóbbi 2021-ben jelent meg (Réti et. al., 2021).

A műszaki anyagtudomány oktatásfejlesztése

A tudományos kutatás egyik alapvető hozama, hogy a megszerzett tudást továbbadjuk az oktatásban. Az oktatáshoz pedig tananyag szükséges, olyan, ami az adott területen a leghatékonyabban tudja továbbítani az alapokat és az új kutatási eredményeket egyaránt. Ehhez is alapos kutatás szükséges, hogy hogyan oktassuk a műszaki anyagtudományt, milyen tananyaggal lássuk el a különböző szinteken való oktatást. Bagyinszki Gyula kollégával közösen kutattunk (felületkezelés és hegesztéstechnológia témakörökben), és emellett az oktatásfejlesztést is szívügyünknek tartottuk. 27 közös publikációban közöltük közös kutatásaink eredményeit, ebből 7 kimondottan az oktatásfejlesztés témakörben jelent meg, illetve 4 szakkötetet írtunk társszerzőségben.

A szakmai kötetek írását, szerkesztését, illetve kiadását is a Domus egyéni kutatási projektek alapozták meg, s ehhez a magyarországi befogadó intézmények szakmai támasza is jelentős volt. Az Óbudai Egyetemen, nevezetesen Bagyinszki Gyulával, négy kiadványt készítettünk együtt, illetve további kötetekben lektori, szakmai véleményekben a már említett egyetemek neves szakemberei járultak hozzá a szakmai munkához. A nyolc kötet alapját a kutatások képezték, melyek eredményeit igyekeztünk a kiadványokban megjeleníteni, illetve az oktatásfejlesztési Domus-kutatások eredményei is jelentős mértékben hozzájárultak ehhez. Ezáltal 8 szakmai kötet valósult meg, melyeket nem csupán itthon a Sapientia EMTE-n, hanem több magyarországi egyetemen is hasznosítanak (Bagyinszki et al., 2007; Bitay, 2007; Bagyinszki et

al. 2009; Bagyinszki et al., 2010a; Bagyinszki et al., 2010b; Bitay, 2011; Bitay, 2021; Bitay et al., 2022).

Bioanyagok és kompozitok kutatása, fejlesztése és lézeres megmunkálása

2013-tól különböző bioanyagok lézersugaras megmunkálásával foglalkoztam a BME Anyagtudomány és Technológiai Tanszéken Dobránszky János tudományos főmunkatárssal közreműködve. Új tudományos eredmények születtek a fémek folyadékfilm alatti lézersugaras jelölése, valamint a polimer biokompozitok lézersugaras jelölése terén (Bitay, 2019). A közös kutatások más témákra is kiterjedtek, mint pl. a koszorúérsztentek nagy pontosságú lézersugaras vágása, az értágítóbetétek lézersugaras hegesztése, az alumínium–szénszál kompozithuzal mikroszerkezetének vizsgálata, az implantátumok károsodásának vizsgálata, az alumíniummátrixú kompozitok előállítása nyomásos besajtolással, fémpor és kerámiapor egyidejű hozzáadásával. Összesen 17 közös publikáció jelzi a kutatások eredményességét. A hegesztéssel és lézersugaras vágással gyártott sztentek röntgensugaras láthatóságának egyedi és összehasonlító kvantitatív jellemzésére alkalmas a szerzőtársaimmal kidolgozott eljárás (Dobranszky et. al, 2014).

2. INTERDISZCIPLINÁRIS KUTATÁSOK DOMUS CSOPORTOS PROGRAMOK RÉVÉN

Archeometriai és archeometallurgiai kutatások (2012–2019)

Az interdiszciplináris kutatások központjában az erdélyi régészeti leletek: cseréptöredékek és vassalakok archeometriai és archeometallurgiai vizsgálata állt. Az EME keretében 2012-ben kialakított kutatócsoport régész, földtanos, kémikus, fizikus, anyagmérnök, vegyész szakterületről állt össze. A kutatásban részt vettek: Kacsó Irén, Kiss-Pataki Bernadeth, Konyelicska Lóránd, Nyulas Dorottya, Pánczél Szilamér, Vas Lóránt, Veress Erzsébet. A kutatásokat a következő kollégák segítették:

Gheorghe Borodi, Ioan Bratu, Eugen Culea, Liviu Daraban, Gindele Róbert, Emil Indrea, Corina Ionescu, Kékedy-Nagy László, Szakmány György, Claudiu Tănăselia, Dana Toloman, Vértesy Zsófia. Közreműködő intézmények: a Babeș–Bolyai Tudományegyetem, a Sapientia EMTE, a Kolozsvári Izotópkutató Intézet (INCDTIM), az MTA-MFA, az ELTE, a Kolozsvári Műszaki Egyetem (UTCN), a kolozsvári Analitikai Műszerek Kutatóintézete (ICIA-INOE), a Szatmár Megyei Múzeum, a Maros Megyei Múzeum. Ehhez a kutatáshoz az MTA Domus csoportos pályázata adott nagy lendületet, amely két nagyobb témát ölelt fel: a római kori cserepek vizsgálatát, melyek a Tasnád, illetve Porolissum (római város a mai Szilágy megyei Mojgrád és Zsákfalva területén) 2007-es temetőfeltárásának ásatásaiból származtak, illetve a római limes Maros-megyei szakaszáról származó vassalakok vizsgálatát. Alapvető kérdésekre kerestük a válaszokat. Származhatnak-e a nyersanyagok azonos helyről? Készülhettek-e helyben a cserépedények (technológiai hasonlóság)? Milyen típusúak a vassalakok (kohó-, avagy kovácssalak)? A kutatások eredményeképpen megállapítható volt, hogy a tasnádi cserepek készülhettek lelőhelyközeli anyagokból, a porolissumiak nem. A tasnádi cserépminták eltérő műhelyekre vagy technológiára utaltak, a porolissumi cserepek eltérő technológiák által készültek.

A 2019-ben zárult csoportos kutatási szakaszban a vizsgált vassalak-maradványok három helyszínről származtak: a marosvécsi, illetve a mikházai római segéderődítményekből és a hozzá tartozó településekről, illetve a felsőrépai őrtorony maradványainál 2011-ben végzett ásatásokból. A kutatás fő célja volt kideríteni, hogy vajon ezek a salakminták kohászati, avagy kovácstevékenység melléktermékei-e.

A régészeti salakok jellemzően számos ásványi és kémiai összetevőt tartalmazó komplex és heterogén anyagok. Ezek aránya segít meghatározni a feldolgozásnál használt fűtőanyagot, a technológiát, a kovácsolás (esetleg olvasztás) hőmérsékletét, sőt a vasérc származási helyére is utalhat.

A kutatás során vizsgáltuk a salakmaradványok ásványi összetevőinek meghatározott szerkezetét, makroelemi összetételét és nyomelemtartalmát, továbbá a mintákra jellemző Fe^{2+}/Fe^{3+} arányt, mindezeket XRD (röntgendiffraktometria), FTIR (infravörös spektroszkópia), XRF (röntgenfluoreszcencia spektroszkópia), ICP-OES (induktívan csatolt plazma spektrometria) és EPR (elektron paramágneses rezonancia spektroszkópia) alkalmazásával.

Az eredmények azt sugallták, hogy kovácsműhelyekben, közeli lelőhelyekről származó vasércből kapott nyersvasból gyárthattak vaseszközöket, a feltárt salakok ennek a tevékenységnek a hulladékai. Az olvasztókemencéket homokos földdel bélelték, a feldolgozási hőmérséklet a marosvécsi és a mikházai minták esetében 700 és 900 Celsius fok között lehetett, a felsőrépai salak esetében 1100–1200 fok. A kutatás eredményeit 12 közös publikációban tettük közzé (A legfrissebbek: Bitay et al., 2017; Bitay et al., 2019; Bitay et al., 2020).

Gyógyszerhordozó rendszerek kutatása (2019–2022)

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület külső kutatási projektjeivel igyekszik összefogni a régió magyar tudományos intézményeit, melyekkel a fiatal kutatókat segíti a színvonalas kutatások megvalósításában, a közreműködő intézményeket erősíti, illetve az interdiszciplináris kutatások által hatékonyabbá, eredményesebbé teszi a kutatásokat, ugyanakkor hidat ver a különböző szakterületek között. Jelen csoportos kutatási témában öt intézmény képviseltette magát öt kutatóval. Mind az intézmények, mind a kutatók között már voltak eredményes együttműködések: kutatásszervezés, szakfolyóirat-szerkesztés, kutatás, publikálás terén egyaránt. Mindezen előzmények megalapozták egy olyan hosszú távú kutatói együttműködés elindítását, melybe a Kárpát-medencei térségből a témában elismert és érdekelt kutatókat kívántunk bevonni, hálózatot kialakítani, s a kutatásokat eredményessé tenni az MTA közreműködésével, a Domus csoportos pályázatok támogatásával.

A nehezen oldódó hatóanyagok oldhatóságát növelhetjük, amennyiben a hatóanyag amorf formában található a felhasználáskor. A hatóanyagok amorf állapotának rögzítésére a szilárd diszperziók alkalmazása széles körben elterjedt. A nanoszálas szerkezetű hatóanyag-hordozó szilárd diszperziós rendszerek nagy figyelmet kaptak a szakirodalomban a nagy felület–térfogat arányuk és a relatív egyszerű és gyors előállításuk miatt. A nanoszál paplanok vagy szövedékek előállításának egyik legelterjedtebb módja az elektrosztatikus szálképzés, mely esetén elektromos teret használunk egy polimeroldat-sugár létrehozásához, mely egy kollektoron felhalmozódik, létrehozva a polimerszálakat. Lapatinib tartalmú polimerszálas szilárd diszperziót állítottunk elő, mely megnövelte a kioldódást. Az elektrosztatikus szálképzés számos kedvező tulajdonsága ellenére csak kis kihozatalt (termelékenységet) biztosít. Ennek növelésére több eljárás létezik, melyek közül mi a korona-elektrosztatikus eljárást tanulmányoztuk fenofibrátot tartalmazó hatóanyag-hordozó rendszerek előállításakor. Korona-szálképzés esetén egy keskeny körgyűrűn áramlik ki az oldat, amely több polimeroldat-sugarat eredményez, ezáltal a termelékenység megnövekszik. Míg a termelékenység növelését megvalósítja a korona-elektrosztatikus szálképzés, az eljárásnak több hátránya is van, mint például a magas elektromos feszültség alkalmazása és a polimer oldat megfelelő elektromos vezetőképessége. A centrifugális szálképzés ezen hátrányokat küszöböli ki azáltal, hogy a szálképzéshez a centrifugális erőt használja. A centrifugális szálképzés segítségével lapatinib tartalmú amorf szilárd diszperziót sikerült előállítanunk. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a kioldódás hasonló úgy az elektrosztatikus szálképzéssel előállított rendszerben, mint a centrifugális módszerrel előállított szilárd diszperzió esetében.

A csoportos kutatásban részt vevő kutatók: Gergely Attila Levente, Kántor József, Molnár Kolozs és Szabó Zoltán-István, illetve a közreműködő intézmények: az EME, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, a Marosvásárhelyi „George Emil Palade" Orvosi, Gyógyszerészeti, Tudomány- és Technológiai Egye-

tem és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, MTA–BME Kompozittechnológiai Kutatócsoport. A kutatás eredményeit 7 közös publikációban tettük közzé (A legfrissebbek: Bitay et al., 2021a; Bitay et al., 2021b; Bitay et al., 2022).

ÖSSZEGZÉS: A DOMUS KUTATÁSI PÁLYÁZATOK HATÉKONYSÁGA

Mindenekelőtt az MTA Domus ösztöndíj által a pályázatban részt vevő kutatóknak szakmai tapasztalatokra, szakmai kapcsolatháló kiépítésére és további szoros együttműködésekre, kutatásokra nyílt lehetőség. Ez nem csupán esélyt, lehetőséget, hanem egyben szakmai kihívást, megvalósítást is jelentett. A befogadó intézményekben megszerzett tudást vihettük haza, adhattuk át s terjeszthettük az oktatásban, a szakkörök, az előadások és tanulmányok révén. A befogadó intézmények korszerű műszereinek használata lehetővé tette az eredményes kutatást, jelentősen hozzájárulva ezzel nívós publikációk és szakkönyvek megjelentetéséhez. Ez pedig közvetett hozzájárulást jelentett a kutató szakmai előrehaladásához, kutatói/oktatói előrelépéséhez, a nemzetközi pályázatokban való esélynöveléséhez. A magyarországi intézményekben végzett kutatások által a szakmai kapcsolatok kiépítésének lehetőségét teremtette meg, illetve az ott végzett kutatási témák otthoni környezetben való folytatását, kiterjesztését tette lehetővé. Végezetül, az Akadémia mint pályáztató tudományos intézmény tekintélyének emelése is egy fontos szempont.

ZÁRSZÓ

Köszönet az MTA-nak (illetve a MTK EB-nek, a szakmai kuratóriumnak, a pályáztató munkatársainak, mindazoknak, akik ezt a rendszert működtették) azért, hogy a Domus pályázati rendszer által esélyt, lehetőséget nyújtottak a szakmai fejlődéshez a régiónk számára, a tudósutánpótlást biztosító szándékért, s azért is, hogy ily módon az évek során egy olyan generációt neveltek ki, amely

az MTA szellemében továbbíthatja az ily módon megszerzett tudást és szakmai kapcsolathálót, elindítva egy olyan folyamatot, amely önmagától tovább terjed és szélesedik.

Az MTA Domus 25 rendezvényen, 2022. november 28-án megtartott előadás bemutatója itt érhető el: https://eda.eme.ro/handle/10598/33376.

IRODALOM

Bagyinszki Gy. – Bitay E. (2007): *Bevezetés az anyagtechnológiák informatikájába*. Kolozsvár: EME, https://doi.org/10.36242/mtf-03

Bitay E. (2007): *Lézeres felületkezelés és modellezés*. Kolozsvár: EME, https://doi.org/10.36242/mtf-04

Bagyinszki Gy. – Bitay E. (2009): *Felületkezelés*. MTF 5., EME, Kolozsvár: EME, https://doi.org/10.36242/mtf-05

Bagyinszki Gy. – Bitay E. (2010a): *Hegesztéstechnika I. Eljárások és gépesítés*. Kolozsvár: EME, https://doi.org/10.36242/mtf-08

Bagyinszki Gy. – Bitay E. (2010b): H*egesztéstechnika II. Berendezések és mérések*. Kolozsvár: EME, https://doi.org/10.36242/mtf-09

Bitay E. (2010): A műszaki örökség feltárása, kutatása és védelme Erdélyben. In: Fedenic Cs. (szerk.): *Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége*. Budapest: MTA MTK EB, 70–76. http://mta.hu/data/dokumentumok/magyar_tudomanyossag_kulfoldon/MTA_konyv_Magyar-magyar.pdf

Bitay E. (2011): *Anyagtudományi laboratórium I. Tulajdonságminősítő vizsgálatok*. Kolozsvár: EME, https://doi.org/10.36242/mtf-11

Bitay E. – Kiss-Pataki B. – Szakmány Gy. et al. (2017): Provenance Study on a Small Selection of Roman Potshards (Tășnad-Sere Site, Satu Mare County, Romania). *1. STUDIA UNIVERSITATIS BABES-BOLYAI CHEMIA*, LXII. 4. 155–171. https://doi.org/10.24193/subbchem.2017.4.13

Bitay E. – Kiss-Pataki B. – Indrea E. et al. (2019): Provenance Study on a Small Selection of Roman Potshards (Tășnad-Sere Site, Satu Mare County, Romania). *II. STUDIA UNIVERSITATIS BABES-BOLYAI CHEMIA*, LXIV. 2. Tom II. 483–497. https://www.doi.org/10.24193/subbchem.2019.2.41

Bitay E. (2019): Laser markability of PVC coated automotive electric cables. *eXPRESS Polymer Letters*, 13, 4. 379–389. https://doi.org/10.3144/expresspolymlett.2019.31

Bitay E. – Kacsó I. – Tănăselia, C. et. al. (2020): Spectroscopic Characterization of Iron Slags from the Archaeological Sites of Brâncovenești, Călugăreni and Vătava Located on the Mureș County (Romania) Sector of the Roman Limes. *Applied Sciences (Chemistry)*, 10, 15, 5373. https://doi.org/10.3390/app10155373

Bitay E. (2021): *Hegesztési alapismeretek*. Kolozsvár: EME, https://doi.org/10.36242/mtf-16

Bitay E. – Szabó Z. – Kántor J. et al. (2021a): Scale-up and optimization of fenofibrate-loaded fibers electrospun by corona electrospinning. *eXPRESS Polymer Letters*, 15, 4. 375–387. https://doi.org/10.3144/expresspolymlett.2021.32

Bitay E. – Gergely A. L. – Bálint I. et al. (2021b): Preparation and characterization of lapatinib-loaded PVP nanofiber amorphous solid dispersion by electrospinning. *eXPRESS Polymer Letters*, 15, 11, 1041–1050. https://doi.org/10.3144/expresspolymlett.2021.84

Bitay E. – Végvári F. (2022): *Hőkezelési laboratórium.* Kolozsvár: EME, https://doi.org/10.36242/mtf-17

Bitay E. – Gergely A. L. – Kántor J. – Szabó Z-I. (2022): Evaluation of Lapatinib-Loaded Microfibers Prepared by Centrifugal Spinning. *POLYMERS*, 14, 24. 5557, https://doi.org/10.3390/polym14245557

Dobránszky J. – Ring Gy. – Bognár E. et al. (2014): New method for evaluating the visibility of coronary stents, *ACTA POLITECHNICA HUNGARICA*, 11, 5. 81–94. http://www.uni-obuda.hu/journal/Dobranszky_Ring_Bognar_Kovacs_

Bitay_51.pdf
Réti T. – Bitay E. (2021): Comparing Zagreb Indices for 2-Walk Linear Graphs. *MATCH*, 85, 2, 313–328. https://match.pmf.kg.ac.rs/content85n2.htm

VAJDASÁGI RÁLÁTÁS A TUDOMÁNYOS FEJLESZTÉSEKRE

Csányi Erzsébet
PhD, rendes egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem BTK
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
erzsebet.csanyi@gmail.com

A Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungarica Scientiarum et Artium ösztöndíjprogramja a határon túli magyar tudósok életében rendkívül nagy szerepet játszott a kezdetektől fogva. Az intézményes, hivatalos forma, az MTA kötelékébe való tartozás egy magas szintű szerveződést jelentett, tudatformáló erőként is hatott, az anyaországi kutatási, kapcsolati lehetőségek pedig kinyíltak.

A pályázati felhívások junior és senior kategóriában külföldön élő, magyar nyelvű és tárgyú tudományos kutatásokat folytató egyéneket szólítottak/szólítanak meg. A pályázat egyik feltétele az MTA külső köztestületi hálózatába való belépés. A felhívások a csoportos kutatások, a civil szervezeti működés, a kiadói tevékenység, a konferenciaszervezés és – részvétel támogatását is felölelik, s ezáltal egy komplex tudományos tevékenység motiváló erejét képviselik.

A Domus ösztöndíjak a kezdetektől megcélozták a határon túli tudósok magyarországi tudományossággal való kapcsolatfenntartását, fejlesztették a külhoniak anyaországi kutatásait, de az otthoni egyéni kutatásokat, valamint az otthoni magyar tudományos intézmények munkáját is.

Ami eddig kevésbé jutott kifejezésre, az a határon túli magyar tudományos központok egymás közti hálózatosodása, összekapcsolódása és a kisebbségi létformából következő sajátosságok

rendszerszerű és összefüggéseiben áttekinthető kutatása. A határon túliak egymásra figyelése, a közös nevezők felfedezése, tudatosítása valamint az együttműködési lehetőségek fejlesztése terén még van tennivaló. Ebbe az irányba lehetne a Domus Programot is kiterjeszteni. A MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának hírlevele és a Határon Túli Magyarok Titkárságának sajtószemléje egy ilyen irányú gondolkodáshoz nyújt ösztönzést.

A Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács (VMAT) egy korábbi projektterve ennek szellemében javasolta egy Kárpát-medencei, elektronikus nemzetközi folyóirat létrehozását. A lap kiadását a határon túli régiók vállalnák magukra, egy-egy számot más-más régió szerkesztene. A folyóirat célja Szerbia, Románia, Ukrajna, Szlovákia bevonásával és a hálózati modell kialakításával a közös gondolkodás és problémafeltárás kialakítása e régiók magyar tudományosságán belül, az eddigi eredmények közös újraértelmezése, ezáltal egy magasabb szintű, szintetizáló elméleti platform létrehozása, új, hiánypótló irányok és programok megfogalmazása, az intézményi és egyéni szellemi tőke mozgósítása.

A közös folyóiratprojekt az MTA határon túli, külső köztestületi tagságát és a Kárpát-medence magyar tudományos intézményeit összefogó akadémiai tanácsok eddigi és jövőbeni, hosszú távú hálózati együttműködését hozná létre. A Domus ösztöndíjak jövőjének tervezésekor talán ezt a lehetőséget is számba lehetne venni.

Tágabb értelemben tekintve a támogatási rendszereket, fontos itt is rögzíteni a Vajdasággal kapcsolatos alapvető problémát: a vajdasági magyar felsőoktatási és tudományos élet intézményesültségi foka rendkívül alacsony. Az elmúlt évtizedekben ezen csak töredékesen sikerült javítani. A felsőoktatást illetően az utódállamok közül Szerbiában (Vajdaságban) a legrosszabb az anyanyelvi felsőoktatási képzési kínálat, ezért egyre nagyobb a Magyarországon tanuló vajdaságiak száma. Vajdasági magyar felsőoktatási intézményrendszerről nem is igen beszélhetünk. Magyar nyelven a hallgatók csak négy intézményben részesülhetnek felsőfokú

képzésben: az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karán (óvó- és tanítóképzés, kommunikátorképzés, nevelőtanárképzés; Szabadka; van jogi önállósága), az Újvidéki Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén (Újvidék; nincs jogi önállósága), az Újvidéki Egyetem Művészeti Akadémiáján színészképző tagozaton (Újvidék; nincs jogi önállósága), valamint a Szabadkai Műszaki Szakfőiskolán (Szabadka; jogilag önálló, szerb és magyar nyelvű intézmény).

A VMAT 2009-ben egy kérdőívvel mérte fel az akadémiai szféra tagjainak a véleményét a vajdasági magyar tudományosság fejlesztését elősegítő stratégia kidolgozása érdekében. A társadalomformáló szakmai vélemények később, 2015–2019 között is folyamatosan megfogalmazódtak nyilatkozatokban, tudományos konferenciákon, és a sajtóban is megjelentek. Dr. Hódi Sándor szerint „[a] Tudóstalálkozó 2015 Zárónyilatkozata kiváló, a legfontosabb konstruktív javaslatokat tartalmazza." Az ankétválaszokban is megfogalmazódott, hogy a megmaradás érdekében égetően szükség van új, magyar tannyelvű, Szerbiában akkreditált alap- és mesterszakok beindítására, két- és háromnyelvű, Szerbiában akkreditált felsőoktatási tanulmányi programok beindítására, új felsőoktatási-tudományos intézmények (Vajdasági Magyar/Multietnikus Egyetem és Vajdasági Magyar Kisebbségkutató Intézet) létrehozására.

A cél egyrészt a vajdasági magyarság iskolázottsági szintjének emelése, az értelmiség térnyerése, a dezorganizált tudományos civil szféra korszaka után a közintézmények létrehozása, másrészt a vészes munkanélküliség és az elvándorlás megfékezése, ami csakis hazai akkreditációval és vajdasági tanári állománnyal rendelkező, önálló magyar felsőoktatási és tudományos intézmények révén valósítható meg.

Politikai akarat hiányában azonban ezekből a célokból szinte semmi nem valósult meg.

IRODALOM

Tudóstalálkozó 2015 zárónyilatkozata (Hódi Sándor jegyzetével) https://www.vajma.info/cikk/kozlemenyek/2619/A-Tudos-talalkozo-2015-zaronyilatkozata.html

A 15. VMTDK Tudományos Kerekasztalának Zárónyilatkozata. http://szabadmagyarszo.com/2016/11/18/a-15-vmtdk-tudomanyos-kerekasztalanak-zaronyilatkozata/

VMAT 10 – A vajdasági magyar tudományosság ernyőszervezetének tíz éve. https://szabadmagyarszo.com/2018/11/04/vmat-10-a-vajdasagi-magyar-tudomanyossag-ernyoszervezetenek-tiz-eve/

VAN-E BÁRMI HASZNUK A DOMUS ÖSZTÖNDÍJAKNAK? EGY PÉLDA A HASZNOSULÁSRA

Csernicskó István
az MTA külső tagja, egyetemi tanár, II. Rákóczi Ferenc
Kárpátaljai Magyar Főiskola és Pannon Egyetem,
Beregszász–Veszprém
csernicsko.istvan@kmf.org.ua

MI AZ A „HASZNOS NYELVÉSZET”?

Több, mint egy évtized telt el azóta, hogy az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága felkérésére egy egész kötetben (Fedinec, 2010) számos kollégával együtt arra kerestük a választ, vajon mi fán terem a magyar tudományosság (Csányi et al., 2010). Abban a kérdésben, hogy ki tekinthető magyar tudósnak, jómagam arra a következtetésre jutottam, hogy az a kutató, aki magyar kutatási témával Domus ösztöndíjra pályázik, nagy eséllyel magyar tudósnak (is) számít (Csernicskó, 2010). Ugyanebben az írásomban azonban meglehetősen borúlátó módon nyilatkoztam arról, mennyire hasznosulnak egyebek mellett azok a kutatások, amelyek a Domus támogatásával születnek, kiemelve azonban, hogy erről a legkevésbé sem a pályázat kiírója tehet.

Úgy általában a tudomány társadalmi hasznáról nyilván nem tudok – és nem is akarok – fejtegetésekbe bocsátkozni, szeretnék viszont egy olyan példát bemutatni nagyon röviden, amely azt igazolja, hogy a Domus támogatásával megvalósuló nyelvészeti kutatásoknak egy része egészen biztosan hasznosul, ha a „hasz-

nos nyelvészet" ismérvei között elfogadjuk egyrészt Mühlhäusler (1996, 333.) megállapítását, mely szerint „a társadalmilag hasznos nyelvészetnek nemcsak a leírás a feladata, hanem a nyelvi sokféleség megőrzése is", másrészt Kontra (2010, 155.) nézetét, aki szerint a hasznos nyelvészet „egyrészt tudományosan érvényes, másrészt társadalmilag elkötelezett".

A TERMINI MAGYAR–MAGYAR SZÓTÁR ÉS ADATBÁZIS

2001-ben jött létre a Magyarországgal szomszédos államokban működő magyar nyelvészeti kutatóhelyek hálózata, a Termini Kutatóhálózat. A kutatóhálózat közös kutatási programjainak egyike a Magyarországon kívül beszélt és írott magyar nyelvváltozatok sajátos szókészleti elemeinek gyűjtése, rendszerezése, elemzése. A 2007 óta online is elérhető szótári adatbázisba azokat a magyarországiaktól eltérő, idegen eredetű (az adott régió magyar nyelvhasználatában rendszerint az államnyelvből származó vagy kontaktushatásra visszavezethető) szavakat, szójelentéseket gyűjtjük össze, amelyeket a Kárpát-medencében, Magyarország határain túl élő őshonos magyar kisebbségi közösségekben használnak. A kizárólag valamely Magyarországgal szomszédos államban használt szavak, szókapcsolatok mellett azokat a lexémákat is gyűjtjük az adatbázisba, amelyek Magyarországon is használatosak, de más jelentésben (Benő–Juhász–Lanstyák, 2020).

A szótári adatbázisról számos – köztük tudománymetriai szempontból is jelentős – publikáció jelent már meg, melyek különböző szempontok szerint elemzik és mutatják be tudományosan érvényes módszerekkel az összegyűjtött szóanyagot (lásd például a még nem átszervezett Magyar Nyelvőr 2021. évi 4. számának ide vonatkozó tanulmányait). Arra azonban mindeddig talán kevesebb figyelem jutott, hogyan járul hozzá ez a szótári adatbázis a nyelvi sokféleség megőrzéséhez, illetve mitől tekinthető társadalmilag elkötelezettnek.

A szótári adatbázis fejlesztése mögött álló több éves kutatási program eredményeként ma már számos olyan egynyelvű magyar szótár létezik, amelyek tartalmaznak olyan szavakat, szójelentéseket, amelyek a Termini szótárába is bekerültek (Pusztai, 2003; Előry, 2007; Tolcsvai Nagy, 2007), s amelyek a Magyarországon kívüli magyar nyelvváltozatok jellemző sajátosságait képviselik (Csernicskó–Márku, 2021). Ezzel ezek a szótárak közelebb kerültek ahhoz, hogy ne csak a magyarországi magyar nyelv, hanem az egységében is változatos, több országban beszélt és írott magyar nyelv szótárai legyenek (Beregszászi, 1997; Kiss, 2004, Csernicskó–Márku–Máté, 2022), és hozzájárulnak ahhoz is, hogy a szótárakat használó nem nyelvész hétköznapi beszélő megismerhesse ezeket a nyelvi elemeket (Máté–Tóth-Orosz–Csernicskó, 2022).

A magyarországi és határon túli magyar nyelvhasználat közötti lexikai eltéréseket dokumentáló szótári adatbázis természetes nyelvi folyamatok szükségszerű következményeit gyűjti össze és adatolja. Azzal, hogy az online szótár fejlesztői összegyűjtik és bemutatják a magyar nyelv változatosságát, arra is felhívják a figyelmet, hogy ezek a nyelvhasználati eltérések önmagukban nem fenyegetik a magyar nyelv egységét a Kárpát-medencében (Szilágyi, 2008). Az angol, német, spanyol, francia, olasz nyelvváltozatok között jóval nagyobb eltérések vannak, mint a magyar nyelv különböző változatai között, mégsem szakadtak több különböző nyelvre. Persze azt is jól tudjuk, hogy ha a politikai érdekek úgy kívánják, akkor az egyes nyelvváltozatok közötti eltérések, akár a viszonylag csekélyek is, akár önálló irodalmi nyelvek kodifikálásához is vezethetnek, ami szükségszerűen együtt jár a különálló nemzeti identitások kialakulásával is (Kamusella, 2015; Csernicskó, 2020). Amíg azonban a határokon túli magyarok a magyar nemzet részének tekintik magukat, és a magyar nyelv az identitásuk lényegi összetevője, a magyar nyelv egysége – az egyebek mellett a tudományos igényességgel készülő magyar–magyar online szótári adatbázis révén is dokumentált különbségek ellenére – fennmarad.

ÖSSZEFOGLALÁS

A Termini magyar–magyar szótári adatbázis fejlesztése hosszú éveken át stabilan számíthatott a Domus csoportos kutatási ösztöndíjprogram támogatására, és bízunk benne, hogy ez a továbbiakban is így lesz. A fent bemutatott példa jól igazolja, hogy a Domus ösztöndíjak nem kizárólag a tudományos kutatások kiteljesedésében és a kutatói életpálya alakításában játszhatnak jelentős szerepet, hanem a hétköznapi emberek számára is hasznosítható produktumok szintén születhetnek általa.

Köszönjük a 25 éve tartó támogatást, és kívánjuk, hogy legyen még sok-sok szép és kerek évfordulója a Domusnak!

IRODALOM

Benő A. – Juhász T. – Lanstyák I. (2020): A Termini „határtalan" szótára. *Magyar Tudomány*, 2, 153–63. DOI: https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.2.2

Beregszászi A. (1997): Kárpátaljai szavak a Magyar Értelmező Kéziszótárban? *Pánsíp*, V, 2, 24–7.

Csányi E. – Csernicskó I. – Salat L. – Tóth K. (2010): Javaslat a határon túli magyar tudományosság fogalmának értelmezésére. In: Fedinec Cs. (szerk.): *Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége*. Budapest, MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága, 211–213.

Csernicskó I. (2020): A verbális repertoár elemeinek osztályozása nyelvpolitikai nézőpontból: az északi szláv dialektuskontinuum kárpátaljai szakaszának példája. In: Heltai J. I. – Oszkó B. (szerk.): *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül*. Budapest: Nyelvtudományi Intézet, 44–74.

Csernicskó I. – Márku A. – Máté R. (2022): The (online) dictionary of pluricentric Hungarian. In: R. Muhr, R. De Ridder, G. Edelmann, A. Ghosh (eds.): *Pluricentric languages in different theoretical and educational contexts*. Graz–Berlin: PCL-PRESS,

145–154.
Csernicskó I. – Márku A. (2020): Ízelítők a Termini magyar–magyar szótár kárpátaljai anyagából. *Magyar Nyelvőr*, 145, 4, 417–431. DOI: https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.4.417
Csernicskó I. (2010): A demarkáció és a hasznosulás kérdése – ukrajnai nézőpontból. In: Fedinec Cs. (szerk.): *Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége*. Budapest: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága, 208–210.
Előry V. (szerk.) (2007): *Értelmező szótár+*. Budapest: Tinta Kiadó
Fedinec Cs. (szerk.) (2010): *Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége*. Budapest: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága
Kamusella, T. (2015): *Creating Languages in Central Europe During the Last Millennium*. New York: Palgrave Macmillan. DOI: https://doi.org/10.1057/9781137507846
Kiss J. (2004): Egy régi-új nyelvi sikerkiadvány: a Magyar értelmező kéziszótár. *Magyar Tudomány*, 5, 670–673.
Kontra M. (2010): *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet
Máté R. – Tóth-Orosz E. – Csernicskó I. (2022): Онлайн-словник плюрицентричної угорської мови. *Acta Academiae Beregsasiensis*, Philologica, I, 1, 27–42. DOI: https://doi.org/10.58423/2786-6726/2022-1-27-42
Mühlhäusler, P. (1996): *Linguistic ecology: Language change and linguistic imperialism in the Pacific region*. London–New York: Routledge
Pusztai F. (szerk.) (2003): *Magyar értelmező kéziszótár.* Második, átdolgozott kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó
Tolcsvai Nagy G. (szerk.) (2007): *Idegen szavak szótára*. Budapest: Osiris Kiadó

A NEM VAGYONI KÁR FOGALMA A SZERB, HORVÁT ÉS SZLOVÉN JOGBAN

Dudás Attila
PhD, egyetemi rendkívüli tanár, Újvidéki Egyetem,
Jogtudományi Kar
a.dudas@pf.uns.ac.rs

ALAPVETÉS

A nem vagyoni kár fogalmi meghatározása két szempont szerint történhet. Az egyik megközelítés szerint, a nem vagyoni kár nem más, mint a személyi jogosultságok megsértése. A másik szerint a személyi jogosultságok megsértése önmagában még nem jelent jogilag releváns nem vagyoni kárt, csak akkor, ha az negatív változást eredményezett a károsult lelki egyensúlyában. Az előbbi megközelítést az újabb szerb szakirodalom a nem vagyoni kár objektív koncepciójának nevezi, míg az utóbbit a nem vagyoni kár szubjektív koncepciójának (Karanikić Mirić, 2018, 398–399.). A valamikori jugoszláv polgári jogi jogalkotás mesterműve, az 1978. évi Kötelmi viszonyokról szóló törvény (Köt.) az utóbbi szemléletet követte. A tanulmány célja a szerb, horvát és a szlovén szabályozás összevetése és annak megállapítása eltértek-e nem vagyoni kár 1978. évi Köt. szerinti koncepciójától. A kiindulási pontot a szerb jog elemzése képezi, mert Szerbiában még mindig az 1978. évi Köt. van érvényben. Horvátország és Szlovénia 2005-ben, illetve 2001-ben új kötelmi jogi törvényeket fogadtak el, de ezek tartalma és logikája meghatározóan az 1978. évi Köt.-öt követik. A nem vagyoni kár törvényi meghatározásában, azonban lényegi eltérések mutatkoznak.

A NEM VAGYONI KÁR SZUBJEKTÍV FOGALMA A SZERB JOGBAN

A hatályos szerb Köt. értelmében, amely valójában az 1978. évi szövetségi Köt. néhány alkalommal módosított szövege, csak akkor áll fenn nem vagyoni kár, ha a kárkövetkezmények testi fájdalom, lelki fájdalom vagy félelem formájában nyilvánulnak meg (Köt. 200. szak. 1. bek.). Azok a testi vagy lelki sérelmek, amelyek nem váltják ki ezen kárkövetkezmények valamelyikét, nem minősülnek polgári jogi szempontból releváns, pénzbeli elégtételnyújtásra okot adó kárformának. Ez a jogszabályi megoldás a néhai Obren Stanković, a belgrádi Jogtudományi Kar professzorának munkásságára támaszkodik, aki a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben következetesen a nem vagyoni kár szubjektív koncepciója mellett szállt síkra. Töretlen álláspontja mindvégig az volt, hogy a nem vagyoni kárért fizetendő pénzbeli elégtételnyújtás indoka önmagában nem a személyiségi jogok megsértése, hanem a károsult testi-lelki, vagy ahogyan Stanković professzor fogalmazott, „intim személyi szférájának" megsértése (Stanković, 1998, 25–27.). Erre az álláspontra támaszkodva alkotta meg a valamikori jugoszláv jogalkotó a nem vagyoni kár testi fájdalom, lelki fájdalom és félelem alkotta fogalmát.

A nem vagyoni kár szubjektív meghatározásának egyik lényeges következménye, hogy a jogi személyek nem jogosultak pénzbeli elégtételnyújtásra, hiszen ők nem tudnak jogilag releváns nem vagyoni kárformát elszenvedni, mert természetükből eredően képtelenek testi fájdalmat, lelki fájdalmat vagy félelmet átélni. Az ezzel a kérdéssel kapcsolatos bírósági gyakorlatban eltérő álláspontokat végül a Legfelsőbb Bíróság zárta le 2001-ben, amikor elvi állásfoglalásban végérvényesen kimondta, hogy a jogi személyek nem jogosultak a nem vagyoni kár térítésére jó hírnevük megsértése miatt (Savčić, 2022, 769.). Az újabb szerb szakirodalom azonban kiemeli, hogy a jogi személyek külön törvények alapján mégis jogosultak a nem vagyoni kár térítésére. Ilyen jogosultságot irányoznak elő a tisztességtelen versenyre, védjegyre,

valamint a bírósági eljárások ésszerű időn belül történő rendezésre vonatkozó jogszabályok (Savčić, 2022, 790.).

Szerbiában 2006-ban napirendre került egy egységes polgári törvénykönyv tervezetének kidolgozása. Ez a folyamat, jelen állás szerint, 2019-ben zárult le ideiglenesen, amikor a kodifikációs bizottság a Kormány számára rendelkezésre bocsátotta a Ptk. Előtervezetének szövegét. Az Előtervezet kidolgozása során egyértelmű igény jelent meg a nem vagyoni kár fogalmának újraszabályozására. Az Előtervezetben szereplő megoldást a szakirodalom a nem vagyoni kár objektivizálásának minősíti (Karanikić Mirić, 2015, 488.). Az Előtervezet ugyanis alapvetően továbbra is a testi fájdalom, lelki fájdalom és félelem fogalmi hármasában látja a nem vagyoni kár jogilag releváns formáit, de kifejezetten előirányozza, hogy a személyiségi jogok megsértése is nem vagyoni kárnak minősül (Előtervezet, 287. szak.). Ezenkívül, kifejezetten rögzíti a jogi személyek jogosultságát a nem vagyoni kár pénzbeli térítésére, amennyiben a kárkövetkezmény a jogi személy természetével összeegyeztethető személyiségi jogai sérelmében nyilvánul meg (Előtervezet, 346. szak.).

A NEM VAGYONI KÁR OBJEKTÍV FOGALMA A HORVÁT JOGBAN

A 2005. évi horvát Köt. alapjában véve tért el az 1978. évi Köt. nem vagyoni kár koncepciójától. A horvát jogalkotó teljesen objektivizálta a nem vagyoni kár fogalmát (Karanikić Mirić, 2015, 495.). A jogilag releváns kártípusok megnevezésében ugyanis elhagyta a lelki fájdalom, testi fájdalom és félelem kategóriát és a nem vagyoni kár fogalmát egyedül a személyiségi jogok megsértéséhez kötötte (Köt. 1046. szak.). Egy ilyen rendszerben, amelyben a nem vagyoni kár fogalmilag kizárólag a személyiségi jogok sérelméhez kapcsolódik, célszerű meghatározni a személyiségi jogok körét. A horvát jogalkotó is így tett: a horvát Köt. pontosítja, hogy a személyiségi jogok sérelmét jelenti, például, az élethez, a testi és lelki egészséghez, a jó hírnévhez, a becsülethez, a méltósághoz, a

személynévhez, a magán- és családi élethez vagy a szabadsághoz való jog (Köt. 19. szak, 2. bek.). Ezenkívül a horvát Köt. kifejezetten rögzítette a jogi személyek jogosultságát a nem vagyoni kár térítésére, azokban az esetekben, amikor a kárkövetkezmény a személyiségi jogaikat sérti. Példálózó jelleggel nevesíti azokat a személyhez tapadó jogokat, amelyek megsértése nem vagyoni kárnak minősül és feljogosítja a jogi személyeket a nem vagyoni kár térítésére: ilyen a jó hírnévhez, a becsülethez, az elnevezéshez vagy a cégnévhez, az üzleti titokhoz, az üzleti tevékenység folytatásának szabadságához való jog (19. szak. 3. bek.).

A nem vagyoni kár teljes objektivizálását tartotta a horvát polgári jogi szakirodalom a 2005. évi horvát Köt. egyik legjelentősebb újításának (l. pl. Baretić, 2006, 488, 495–497; Klarić, 2012, 17.). Sőt, Aldo Radolović már a múlt század nyolcvanas éveiben, tehát nem sokkal az 1978. évi szövetségi Köt. elfogadása után azt az álláspontot képviselte, hogy a nem vagyoni kárnak az 1978. évi Köt. szerinti testi fájdalom, lelki fájdalom és félelem alkotta fogalma valójában a nem vagyoni kár objektív koncepcióját jelentette, mert azok csupán a személyiségi jogok megsértésének külső megnyilvánulási formái (Radolović, 1981, 145.). Aldo Radolović álláspontja akkor kisebbséginek volt minősíthető a jugoszláv szakirodalomban, viszont a 2005. évi horvát Köt. elfogadásának idejére gyakorlatilag uralkodó álláspontta vált. Érdekes módon, a horvát Köt. nem szakított teljes mértékben a nem vagyoni kár szubjektív fogalmával, ugyanis a nem vagyoni kárért megítélhető pénzbeli elégtételnyújtás mércéi között kiemeli, hogy a bíróságnak figyelemmel kell lennie a személyiségi jogok megsértéséből származó testi fájdalom, lelki fájdalom vagy félelem intenzitására és tartamára (1100. szak. 2. bek.). A horvát szakirodalom kritikát fogalmazott meg ezzel a rendelkezéssel kapcsolatban, mert az eltér a Köt. többi rendelkezésétől, amelyek a nem vagyoni kár objektív koncepcióját támasztják alá (Radolović, 2006, 158.; Baretić, 2006, 472.).

A NEM VAGYONI KÁR SZUBJEKTÍV-OBJEKTÍV FOGALMA A SZLOVÉN JOGBAN

A szlovén jogalkotó a 2001. évi Kötelmi Törvénykönyv (Kötk.) elfogadásakor csak minimális mértékben tért el az 1978. évi Köt. rendelkezéseitől. Ahogyan azt az újabb szlovén szakirodalom megjegyezte, a 2001. évi Kötk. elfogadásával a jogalkotó nem tett mást, csupán „szlovénesítette" a 1978. évi Köt-t. (Možina–Vlahek, 2018, 28). Ez a megközelítés alapjában véve a nem vagyoni kárra vonatkozó rendelkezésekben is kimutatható. A szlovén Kötk. az 1978. évi Köt.-tel megegyező módon előírja, hogy a nem vagyoni kár jogilag elismert formái a testi fájdalom, a lelki fájdalom és a félelem (Szalma, 2016, 52–53.). Viszont lényeges újításként a szlovén Kötk. a nem vagyoni kár jogilag elismert formái között kifejezetten rögzíti a jogi személyek jogát a nem vagyoni kártérítésre a jó hírnevük megsértése esetén (132. szak). Hasonlóképpen a nem vagyoni kárért megítélhető pénzbeli elégtételnyújtásra vonatkozó részletesebb szabályok között is a szlovén Kötk. a testi fájdalomból, a lelki fájdalomból és a félelemből indul ki, de itt is kifejezetten rögzíti a jogi személyek jogát a pénzbeli elégtételnyújtásra (183. szak.).

ÖSSZEGZŐ GONDOLATOK

A valamikori 1978. évi jugoszláv Köt. a nem vagyoni kár szubjektív megközelítésének legtisztább formáját fogadta el: polgári jogi szempontból releváns nem vagyoni kárnak, amelyért a bíróság pénzbeli elégtételnyújtást ítélhet meg, csak a testi fájdalom, lelki fájdalom vagy félelem minősül. Ezek mögött rendszerint a károsult személyiségi jogainak a megsértése áll, de az a pénzbeli elégtételnyújtás megítélése szempontjából irreleváns, ha ugyanakkor nem következett be testi fájdalom, lelki fájdalom vagy félelem. Ez a rendszer még ma is hatályban van Szerbiában. A nem vagyoni kár szubjektív fogalmának egyenes következménye, hogy főszabály szerint jogi személy nem részesülhet pénzbeli elégté-

telnyújtásban, mert természeténél fogva alkalmatlan arra, hogy a nem vagyoni kár három jelzett megjelenési formája közül bármelyiket is elszenvedje.

Horvátország a 2005. évi Köt-ben lényegi változásokat vezetett be a nem vagyoni kár fogalmában. Elhagyta a nem vagyoni kár szubjektív megközelítést és azt teljesen objektivizálta: a nem vagyoni kár meglétéhez elegendő a személyiségi jogok sérelme. Ezt kiegészítendő kifejezetten rögzíti a jogi személy jogát a nem vagyoni kártérítésre. A szlovén jogalkotó a 2001. évi Kötk.-ben lényegében nem tért el a nem vagyoni kárnak a valamikori 1978. évi Köt.-ben elfogadott szubjektív fogalmától: nem vagyoni kárnak a testi fájdalom, lelki fájdalom vagy félelem minősül. Viszont, lényeges lépést tett a szlovén jogalkotó a nem vagyoni kár objektivizálásának irányában, azáltal, hogy kifejezetten elismerte a jogi személyek jogát a nem vagyoni kártérítésre.

IRODALOM

Baretić, M. (2006): Pojam i funkcije neimovinske štete prema novom Zakonu o obveznim odnosima. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 56, 5–6, 461–500.

Karanikić Mirić, M. (2015): Objektivizovanje moralne štete, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 152, 487–503.

Karanikić Mirić, M. (2018): Subjektivna koncepcija neimovinske štete. In: Slakoper Z. – Bukovac Puvača M. – Mihelčić G. (eds.): L*iber amicorum Aldo Radolović : zbornik radova u čast prof. dr. sc. Aldu Radoloviću.* Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 395–413.

Klarić, P. (2012): Zašto objektivna koncepcija neimovinske štete. *Hrvatska pravna revija*, 12, 12, 14–20.

Možina, D. –Vlahek, A (2019): *Contract Law in Slovenia.* Amsterdam: Wolters Kluwer

Radolović, A. (1981): Neimovinska (nematerijalna) šteta po ZOO-u. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 2, 2, 143–160.

Radolović, A. (2006): Pravo osobnosti u novom Zakonu o obveznim odnosima. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 27, 1, 129–170.

Savčić, S. (2022): O novčanoj naknadi neimovinske štete pravnom licu u srpskom pravu – prilog reformi odštetnog prava. *Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 46, 3, 767–793. doi: 10.5937/zrpfns56-41177

Stanković, O. (1998): *Naknada štete*, Ivošević Zoran (ed.), Beograd: Nomos

Szalma J. (2018): *Sérelemdíj.* Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

KÁRPÁTALJA 25 ÉVE A DOMUSBAN

Jenkovszky László
az MTA külső tagja, vezető munkatárs,
az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Bogolyubov
Elméleti Fizika Intézet vezető munkatársa;
tudományos tanácsadó a Wigner Fizikai Kutatóközpontban
jenk@bitp.kiev.ua , laszlojenkovszky@gmail.com

ELŐSZÓ

25 év folyamán több kárpátaljai magyar kollégámmal élveztük a Domus támogatását, törődését a fizikai és matematikai kutatásaink terén. Az elmúlt negyed évszázadban mindegyik pályázati kategóriában részt vettünk: egyéniben, csoportosban, konferenciaszervezésben. A Domus támogatása óriási segítséget jelent számunkra.

Kutatásaink tárgya a fizikai és matematikai témákra irányul. Ennek az az oka és magyarázata, hogy Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolását követően (a második világháború után) az orosz–szovjet hatóságok Ungváron egy egyetemet alapítottak, mely megfelelt az ország (az akkori Szovjetunió) követelményeinek és átlagszínvonalának. A ország belső részeiről magas színvonalú, világszerte is elismert tudósok jöttek Ungvárra. Itt meg kell jegyeznem, hogy mivel a magyarok negatív megkülönböztetésük miatt nehezen tudtak érvényesülni a közéletben, így ők a politikától mentes természettudományokban tudtak kibontakozni. Az orosz–szovjet nagy fizikai és matematikai iskola hagyományait

hozó szakértők beáramlásának és a helyi magyarok törekvéseinek és ambícióinak ötvözetéből létrejött egy nemzetközileg is elismert ungvári fizikai és matematikai tudományos iskola.

Ezt követte a 90-es évek „peresztrojkája" (átrendezés) és Ukrajna függetlenségének kikiáltása, mely komoly változásokat hozott az életünkben. Egyrészt megnyíltak a határok, ami lehetővé tette a külföldi utazásokat, másrészt visszaesett az életszínvonal, csökkent a tudományra és az oktatásra fordított állami támogatás, fokozatosan növekedett a magyar nyelv elleni nyomás. A romló anyagi helyzet negatív hatása minket abban érintett, hogy a jobb szakértők – tanárok, tudósok – máshol keresték a megélhetőségi lehetőségeiket, megcsappant az utánpótlás, a gyerekek több pénzt ígérő szakmákat kerestek. A múlt század 90-es évei és a jelenlegi század folyamán visszaesett a természettudományok iránti érdeklődés, csökkent a szakértők (tanárok és kutatók) száma, kiöregedett a meglévő tartomány. Hiányzik az utánpótlás.

E mélypontok között jött a Domus segítsége. Mint említettem, gyakorlatilag mindegyik pályázati kategóriában pályáztunk. Többnyire nyertünk is. Gondolom, sikerünket a kemény, odaadó, szakszerű munkánknak köszönhetjük, természetesen a Domus Kuratórium jóindulatának és megértő hozzáállásának is.

Lentebb röviden bemutatom a szerintem érdekesebb nyertes pályázataink tartalmát, illetve a csoportos pályázataink kárpátaljai résztvevőit.

NYERTES PÁLYÁZATAINK RÉSZTVEVŐI

Jenkovszky László: az ungvölgyi Perecseny településen nőttem fel és végeztem el a helyi ukrán nyelvű (más ott nem is volt) középiskolát. Ezt követően az ungvári egyetem fizikai és matematikai szakán tanultam. Elvégzése után a kijevi Fizikai Intézet aspirantúrájára vettek fel. Onnan több évig a dubnai Egyesült Magfizikai Intézetben kutattam a vietnámi Nguyen van Hieu professzor irányítása alatt. 1968-ban meghívtak a kijevi Bogolyubov Elméleti Fizika kutatóintézetbe. A kandidátusi disszertációmat Kijevben

védtem meg 1969-ben, a (nagy)doktorit Dubnában 1982-ben. Mindkettő témája az elemi részecskék elméletéhez kötődik. Jelenleg is ebben az intézetben (angol nyelvű rövidítése: BITP) dolgozom vezető tudományos kutató beosztásban.

1992-ben a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjává választottak, mely címét büszkén viselem.

Összesen több száz cikkem jelent meg a legelismertebb Q1 és Q2 szintű szakfolyóiratokban, társaimmal több nemzetközi konferencia, pl. a New Trends in High-Energy Physics vagy a Bolyai-Gauss-Lobacsevszkij (BGL) sorozatok alapítója és irányítója vagyok.

Csoportos felvétel egyik krimi konferenciáról. Háttérben a Fecskefészek (Krím jelképe)

Turóci-Sütő Jolán az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási–Tudományos Intézet Fizika és Matematika Tanszékének főelőadó tanára. 1991. május 10-én született Zápszonyban. Tanulmányait 1997-ben kezdte szülőfalujában, a Zápszonyi Általános Iskolában, majd 2008-ban szerzett érettségit a Kaszonyi Középiskolában. Ugyanebben az évben felvételt nyert az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karának fizika szakára. 2013-ban, a vörös diploma megszerzése után felvételt nyert ugyanezen intézmény aspirantúrájára. Elméleti fizikára szakosodott. A PhD-képzést 2016 őszén fejez-

te be. Közben már 2014 szeptemberétől a Fizika és Matematika Tanszék előadó tanára, 2016 szeptemberétől pedig főelőadó tanára. 2016-tól az Ukrán–Magyar Oktatási–Tudományos Intézet Fiatal Kutatói Tanácsának elnöke.

A 2011-es krími a New Trends in High-Energy Physics konferencia kirándulásán (balról jobbra): Turoci-Sütő Jolán, Jenkovszky László és Himics (Karabin) Dianna. Háttérben itt is a Fecskefészek.

Karabin (Himics) Dianna a nagyszőlősi Tiszabökényben született, és a helyi Tiszabökényi Általános Iskolában, majd a Péterfalvi Református Líceumban végezte középiskolai tanulmányait magyar nyelven. Ezt követően felvételt nyert az Ungvári Nemzeti Egyetemre, az akkori Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi kar Fizika szakára. Az egyetem elvégzése után egy évig fizikatanárként dolgozott két magyar tannyelvű középiskolában, majd felvételt nyert a csehországi Párdubicei Egyetemre, doktori képzésre, ahol 2019-ben sikeresen megvédte disszertációját.

Szanyi István a kárpátaljai Nagydobronyban született és nőtt fel. 2014-ben érettségizett a Nagydobronyi Középiskolában. 2018-ban fejezte be az alapképzést fizika szakon az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási–Tudományos Intézetében. 2020-ban a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett mesteri diplomát fizika szakon. 2020-tól a Eötvös Loránd Tudományegyetem Fizika Doktori Iskolájának a hallgatója és a Wigner Fizikai Kutatóközpont tudományos segédmunkatársa.

2021-től a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Technológiai Intézetébe is felvételt nyert tudományos segédmunkatársi pozícióba. 2016-tól kezdett el aktívan foglalkozni tudományos kutatással a nagyenergiás részecskefizika területén Jenkovszky László irányítása alatt. 2019-től tagja az Európai Nukleáris Kutatási Szervezet (CERN) Nagy Hadronütközető (LHC) névre keresztelt részecskegyorsítóját alkalmazó TOTEM kísérleti csoportjának, 2022-től pedig a CMS kísérleti csoportjának is.

„Dzsókerünkkel", a nagydobronyi származású Szanyi Istvánnal 2022 szeptemberében Corigliano Calabroban, Olaszországban megrendezett Low-x and Diffraction c. konferencián

NYERTES PÁLYÁZATAINKRÓL (tudományos eredmények)

Az elmúlt 25 év folyamán a Domus támogatásának köszönhetően 65 cikket publikáltunk nemzetközi Q1 és Q2 szintű folyóiratokban, olyanokban, mint a Physical Review C és D, Nuclear Physics A és B, European Journal of Physics A és C, Physics Letters B; valamint egy tankönyvet is kiadtunk.

Tudományos eredményekről röviden:

Az egyik 2016-os Domus szülőföldi pályázat által a kvarkrögökkel telített világegyetem széleskörű tanulmányozására volt lehetőségem. Köztudott, hogy a kvark-gluon plazma jelentősen befolyásolhatja az Univerzum korai dinamikáját. Például, több

mint két évtizeddel ezelőtt arra hívtuk fel a figyelmet, hogy a korai Univerzum felgyorsult terjedése a kvarkzsák modell állapotegyenletek

$$p_q(T) = A_q T^4 - B, \quad (1)$$

$$p_h(T) = A_h T^4 \quad (2)$$

megfelelő változataiból származhat.

Egy 2021-es Domus szülőföldi csoportos ösztöndíj lehetőséget nyújtott, hogy az egyszeres, dupla és centrális diffrakciós folyamatokkal foglalkozzunk az LHC energiákon.

Kutatásunk során a diffraktív folyamatokkal járó proton–proton ütközéseket modelleztük a Regge elmélet keretén belül a faktorizációs szabály alkalmazásával. Alapul véve a korábbi ismereteket, miszerint a rugalmatlan proton–pomeron vertex járuléka az egyszeres és a dupla diffrakciós folyamatok differenciális hatáskeresztmetszeteihez a proton szerkezeti függvény segítségével adható meg, a modellezést a centrális diffrakciós folyamatokra is kiterjesztettük, ahol a jelenlévő pomeron–pomeron vertex járulékát a pomeron szerkezeti függvény segítségével adtuk meg (Broniowski, 2018; Fiore, 2010; Jenkovszky, 2012, 2017, 2018, 2019, 2021, 2022; Ster 2015; Szanyi, 2018, 2020).

A Magyar Tudományos Akadémia jóvoltából, a 2021. évi kiadványtámogatási pályázatnak köszönhetően sikerült megjelentetnünk a *Rugalmas és diffraktív szórás az LHC korában: a pomeron, az odderon és a gluonlabdák* című könyvünket (Jenkovszky, 2021). A 152 oldalas kiadványunk a modern elméleti részecskefizika legújabb eredményeivel és azok kísérleti vizsgálatával foglalkozik, amelyek nagy része a Genfben működő és egyben a világ legnagyobb Nagy Hadronütköztetőjéből (LHC) származik.

KONFERENCIÁK

A konferencia-részvételi pályázatok segítségével a kárpátaljai fiatalokkal eljuthattunk olyan nemzetközi konferenciákra és fizikai iskolákba, amelyek többek között Heidelbergben, Bad Honnefben, Krakkóban, Krímen és Gyöngyösön voltak megszervezve.

Ungváriak (Turóci-Sütő Jolán, Bencze Norbert és Szanyi István) egy németországi (Ban-Honnef) nagyenergiai nemzetközi iskolában

Jövőnk: a péterfalvai Újfalusi Blanka a 2022. krakkói nemzetközi konferencia prezentációja előtt.

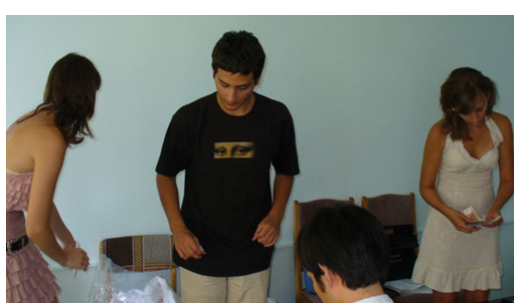

A krími konferenciaszervező bizottság tagjai. Balról jobbra: Himics (Karabin) Dianna, Jenkovszky Gergely és Turóci-Sütő Jolán munka közben.

IRODALOM

Broniowski, W. – Jenkovszky L. – Arriola, E. R. – Szanyi I. (2018): Hollowness in pp and $p\bar p$ scattering in a Regge model. *Phys. Rev*. D 98, 074012.

Fiore, R. – Jenkovszky, L. – E. Kuraev, E. – Lengyel, A. – Tarics, Z. (2010): Predictions for high-energy pp and \bar pp scattering from a finite sum of gluon ladders. *Phys. Rev*. D81, 056001.

Jenkovszky L. – Salii A. – Turóci J. – Himics D. (2012), Low missing mass, single- and double diffraction dissociation at the LHC. *Odessa Astronomical Publications*, Volume 25, 2.

Jenkovszky L. – Szanyi I. (2017): Structures in the diffraction cone: the „break" and „dip" in high-energy proton-proton scattering. *Mod. Phys. Lett. A*, Vol. 32, No. 22, 1750116.

Jenkovszky L. – Szanyi I. – Tan, Chung-I (2018): Shape of Proton and the Pion Cloud. *Eur. Phys. J.* A 54, 116.

Jenkovszky L. – Schicker, R.- Szanyi I. (2018): Elastic and diffractive scattering in the LHC era. *International Journal of Modern Physics.* E Vol. 27, No. 08, 1830005.

Jenkovszky L. – Shpenik A. – Svintozelskyi, V. (2019): Glueballs. *Odessa Astronomical Publications*. 32, 14-19.

Jenkovszky L. – Szanyi I. – Turóci J. (2019): The Odderon: Myths and Reality. *Journal of the Belarusian State University*. *Physics*, 2, 36–40.

Jenkovszky L. (2020): Spin and Polarization in High-Energy Hadron-Hadron and Lepton-Hadron Scattering. *Symmetry*, 12 (11), 1784.

Jenkovszky L. – Spenik S. – Szanyi I. – Turóci-Sütő J. (2021): *Rugalas és diffraktív szórás az LHC korában: a pomeron, az odderon és gluonlabdák*. Ungvár: „Autdor-Shark" kiadó

Jenkovszky L. – Libov, V. – Machado, M. V. T. (2022): Regge phenomenology and coherent photoproduction of charmonium in peripheral heavy ion collisions. *Physics Letters* B, 827, 137004.

Jenkovszky L. – Schicker, R. – Szanyi I. (2022): Diffractive disso-

ciation based on factorization and structure functions. *Entropy* 24, 1001.

Ster, A. – Jenkovszky L. – Csorgo T. (2015): Extracting the Odderon from pp and \bar pp scattering data. *Phys. Rev.* D 91, 074018.

Szanyi I. – Bence N. – Jenkovszky L. (2018): New physics from TOTEM's recent measurements of elastic and total cross sections. *Phys. Rev.* D 98, 074012.

Szanyi I. – et al. (2020): Pomeron/glueball and odderon/oddball trajectories. *Nuclear Physics* A 998, 121728.

DÉLVIDÉKI FESTÉSZETTECHNIKAI KUTATÁSOK

Korhecz Papp Zsuzsanna
DLA, festő-restaurátor művész, Szabadkai Városi Múzeum
korhecz.zsuzsi@gmail.com

A festészettechnikai kutatások hidat képeznek a művészettörténet, a természettudományok és a restaurálás területei között, s szoros összefüggésben állnak a művek restaurálásával, mert ilyenkor nyílik alkalom az alaposabb megfigyelésekre, mintavételekre stb. Olyan egyszerűnek tűnő kérdésre keresnek e kutatások választ, hogy mivel és hogyan festett a művész, vagyis milyen pigmentekből és más anyagokból áll össze a műtárgy. Miért pont ezeket az anyagokat használta a művész és milyen lett a végeredmény művészi szempontból, valamint a műtárgy tartósságát tekintve. A kor által jelentősen behatárolt anyaghasználat egyéni módszerekkel vegyül, mely minden egyes műalkotásnál egyszeri, megismételhetetlen eredményt hoz létre, azonban egy művész több alkotását vizsgálva és a kapott eredményeket összevetve mégis bizonyos szabályszerűségek állapíthatók meg.

A festészettechnikai kutatásoknak Nyugat-Európában több évtizedes hagyománya van, leginkább a híres mesterek, mint pl. Rembrandt, Rubens vagy Velázquez műveit vizsgálják. A magyarországi művészettörténet számára is fontos osztrák barokk mesterek festéstechnikáját az osztrák műemlékvédelem szakembereinek kezdeményezésére alaposan körbejárták, s ezzel kapcsolatban gazdag szakirodalom áll rendelkezésre (Koller, 1978, 1984). Viszont a hazai ún. céhes mesterek a feledés homályába

vesztek. A személyes kezdeményezéssel induló, egy-egy magyarországi festőművész festéstechnikájára fókuszáló kutatásokat az elfeledett mesterek életművének körvonalazása előzte meg, mely legtöbbször stíluskritikai alapon történt meg, egy-egy levéltári forrással is igazolható műből vagy együttesből kiindulva. A művek attribuálásához sokszor vice-versa a festészettechnikai egyezések segítettek. Az ipari termelés kora előtti művészek festészettechnikájának vizsgálata azért is sokatmondóbb, mert a 18. századi magyarországi művészettörténeti anyag jelentős része jelzetlen, sőt levéltári források sem állnak rendelkezésre, ezért több esetben a festészettechnikai kutatások eredményei hozzájárulhatnak egy-egy szerző beazonosításához.

A Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátor Tanszékén évtizedek óta folyó anyagvizsgálatok bejáródott protokoll szerint zajlanak minden restaurálásra kerülő műtárgy esetében, melyek restaurálása oktató célzattal folyik az intézményben. Ezen immár több száz műtárgy anyagvizsgálati eredményeit tartalmazó rendkívül értékes anyag több szempont szerint rendezhető, pl. alkotóművészek szerint. Az utóbbi évtizedben elfeledett magyarországi festőművészek életművének meghatározásához a művészettörténeti kutatások mellett nagyban hozzájárultak a személyesen végzett festészettechnikai kutatások, melyek egy-egy mester gyakorlatára fókuszálnak. Ezek hatására szakdolgozatok is születtek ugyanott (Imrik, 2014; Bakonyi, 2015).

A Szabadkai Városi Múzeumban nemzetközi kiállítássorozat keretében elfeledett magyarországi barokk festőművészeket mutatok be 2012 óta: Stettner Sebestyén (1699–1758) (Korhecz Papp, 2012), Falkoner Ferenc (1737–1792) (Korhecz Papp, 2017) és Schervitz Mátyás (1702–1771) (Korhecz Papp, 2021) budai, Senser Pál (1716–1758) (Korhecz Papp, 2020) eszéki-pécsi festőket, valamint Hanisch Mátyás (1754–1806) (Korhecz Papp, 2013) vándorfestőt. Hagyatékuk a történelmi Magyarország területén található, s több esetben az életművük megismeréséhez szolgáló kulcsot a kutatásaim során felfedezett délvidéki alkotásaik adták. Egyesek közülük egész festődinasztiát képviselnek. A

bécsi barokk mesterek (P. Troger, M. Altomonte, M.J. Schmidt, F. I. Leicher, H. Maurer) délvidéki műveit is egy csokorba fűztem (Korhecz Papp, 2015). Legutóbb 2023 januárjában a pesti Schöfft festőművész családról szóló kiállításomat nyitottuk meg Szabadkán, melyen három generáció: id. Joseph (1742–1808), József Károly (1781–1851) és Ágoston (1809–1888) festményeit mutatjuk be. A vizsgált anyag javarészt egyházművészeti jellegű, több esetben teljesen ismeretlen, félretett, rossz állapotban lévő, kvalitásos műalkotásokról van szó, melyek a kiállításnak köszönhetően államilag is védett műtárgyakká minősülnek át.

A műveket a szakirodalom, a terepbejárás és a levéltári kutatások eredményei alapján sikerül beazonosítani, majd a mozdítható magyar- és horvátországi, valamint bácskai és bánsági festményeket a kiállítások előkészülete idején restaurálni. Ezen restaurálások első lépéseként a restaurátori vizsgálatok keretén belül került sor több alkalommal az MTA Domus ösztöndíjának köszönhetően a természettudományos vizsgálatok elvégzésére a Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátor Tanszékének Laboratóriumában. Voltak olyan alkalmak, amikor a vizsgálatokhoz szükséges mintát a terepen „in situ" vettem, mert a műtárgyat mégsem tudták kölcsönözni. A művészettörténeti és festészettechnikai kutatások eredményeit többnyelvű, leginkább magyar–szerb/horvát–angol/német nyelvű monográfia-katalógusokban publikáltam, melyek a Szabadkai Városi Múzeum kiadásában jelentek meg. Magukon a kiállításokon ún. restaurálási pannókon kerülnek minden esetben bemutatásra a festészettechnikai kutatások eredményei. A Tartományi Műemlékvédelmi Intézet folyóiratában több összegző tanulmányban foglaltam össze eredményeimet szerb nyelven.

A fent megnevezett festők több műve részletes vizsgálat alá került: roncsolásmentes vizsgálatokat (szemrevételezés és a fototechnikai vizsgálatok) roncsolásos vizsgálatok egészítik ki, amelyek során 1-2 mm-es szilánkokat emelünk ki a festményekből, melyeket a mikroszkópos vizsgálatokhoz megfelelően előkészítünk. Ezután kerülhet sor a keresztmetszet-csiszolatok és szemcse-preparátumok fénymikroszkópos vizsgálatára, mikroanalitikai

tesztek elvégzésére, vagy egyes esetekben pl. SEM-EDX és röntgen-radiográfiás ún. nagyműszeres vizsgálatokra.

E tetemes munka során összegyűlt adatbázisnak köszönhetően ma már általánosító következtetéseket is sikerült levonni a pest-budai barokk mesterek festéstechnikájával kapcsolatban. Mindegyikük a Közép-Európában elterjedt vászonkötésű, kézi szövésű lenvászon hordozót készítette elő műhelyében, valószínűleg családi munkaerő bevonásával. A nagyobb formátumú festmények esetében kézzel varrtak össze több vég szövetet is. A korban divatos többrétegű, színes olajalapozást alkalmazták, azonban a hordozó előkészítése festőcsaládonként változott: egyesek a takarékosabb módon, a végleges vakkeretükön alapozták a nyersen felfeszített lenvásznat, mások az ún. „holland módszert" követték, vagyis egy munkakereten alapozták le a vásznat, előtte enyvvel szigetelték. A festőkéssel egy vagy több rétegben felvitt, majd száradás után csiszolt alapozások vastagsága egy-egy mesterre jellemző sajátosság, mely az öregedés során kialakuló repedésháló egyediségéhez is hozzájárul. Sokszor a feszítőkereten is festették meg, s csak száradás után szegezték fel a képet végső vakkeretére. Ami megkülönbözteti a pest-budai mestereket más magyarországi mesterektől – noha mindannyian a bécsi művészeti akadémia hatósugarában működtek – , hogy a fővárosiak a Buda környéki bányák nyersanyagának köszönhetően a sárga színű ún. budai földet (Ofner Gelb) részesítették előnyben alapozásaiknál. S mindehhez korabeli írásos bizonyítékot is sikerült találni: Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumának kéziratgyűjteményében őrzött, a budai Locatelli-bolt kereskedő könyvének egyes festőművészekre vonatkozó bejegyzései között megjelennek a festészeti anyagok vásárlásáról szóló 18. századi bejegyzések, köztük a sárga földé is. Pigmenthasználatuk megegyezett a többi közép-európai művész által általánosan használt olcsó, de kiváló tulajdonságú, az ókor óta bevált festékkel (ólomfehér, okker-sárga és-vörös, cinóber, krapplakk, umbrák, növényi és ásványi eredetű feketék), az 1703-ban felfedezett ún. berlini kék megkönnyítette a kék pigment beszerzését is. Drága ultramarint nem találunk a

pest-budai mesterek palettáján, a vezető bécsi akadémikusoktól eltérően. Egyik-másik mesternél a festéstechnikai hibák (pl. korai hasadások) vagy a műveik öregedése (pl. a repedéshálók mintázata) is árulkodó (Korhecz Papp, 2022).

Sokszor aranyozást és márványozást is elvállaltak kiegészítő munkaként. Helyi asztalosokkal, szobrászokkal működtek közre egy-egy oltár készítésekor, ilyen esetekben legtöbbször a szobrásszal szerződtek a megrendelők, kivételként említhető Schervitz Mátyás és a budai székhelyű bosnyák ferencesek különleges kapcsolata. Anyagaikat (vászon, szögek) szintén helyi mesterektől vették meg. A művek megrendelése a jól bejáródott módon zajlott, legtöbbször egy közvetítő (képviselő, tartományfőnök) útján rendelték meg a művet. A festő elkészítette kisméretű olajvázlatát, melyet a megrendelőnek jóvá kellett hagynia, s csak ezután indulhatott a kész kép kivitelezése (Korhecz Papp, 2015). Így történhetett meg, hogy Szabadkára, a ferencesek egykori háromemeletes főoltárára Stettner Sebestyén nem az ördögöt tapodó Szent Mihályt festette meg 1741-ben, hanem a lelkeket mérlegelő arkangyalt. A kész oltárképeket a helyszínen legtöbbször a segédek szerelték fel. Ezen vidékre került műalkotásokat csak a helyi hívek ismerhették, kivételként említhető meg a Schöfft József Károly által festett kiskunmajsai Mária látogatása Erzsébetnél főoltárkép, melyet 1816-ban a pesti belvárosi Nagyboldogasszony-templomban is bemutattak.

A munka leginkább a családi műhely keretén belül működött, úgy ahogy más céhes mesterek körében, noha Pest-Budán a 18. században nem volt festőcéh. A tevékenységet polgárjoghoz kötötték, azt pedig csak háztulajdonnal rendelkező egyének kaphatták meg. A mesterek fiai esetében a polgárjog megváltása egyötödét tette ki a teljes díjnak. Idegen művész csak a helyiek beleegyezésével telepedhetett le, ha nem társult hivatalosan, akkor feljelentették (Korhecz Papp, 2021a). A Falkonerek négy generációja működött Budán (György, Polycarp, Ferenc és József), Stettner Sebestyén egy kőművesmester (Oberhauser) özvegyét Teréziát, – aki egy mézeskalács-készítő (Seth) leánya volt –, vette

nőül, akit festőnőként is emlegettek; s aki megözvegyülvén újra festőhöz, a Pesten polgárjoggal rendelkező Kronovetter Gáborhoz ment feleségül. A horvát származású Schervitzeknél is apáról fiúra szállt a festészet a Víziárosban, de segédeket is beazonosított a kutatás: Vogl Gergely lehetett a „sors által kiemelt" mester egyik sikeres tanítványa. Joseph Schöfft közmegbecsüléséről tanúskodik, hogy még a 18. században utcát neveztek el (Malergasse, a mai Képíró utca) a pesti belvárosban műhelyükről. Ő is, fia is, választott polgár volt, mely rangot Budán a festők közül egyedül Caspar Landtrachtinger (1670-1744) érte el, akiről csak levéltári forrásaink vannak, ma is létező műalkotás nem köthető hozzá. A vidéken polgárjogot elnyert festők helyzeti előnyben voltak, így Senser Pál a pécsi püspökség, Hanisch Mátyás pedig a kalocsabácsi püspökség megrendeléseit fölözhette le, ez utóbbi Zomborba, a megyeszékhelyre telepedett le egy időre, életét Vukováron fejezte be. Műhelyeik hatósugarai néha az egyházigazgatási határokat is átlépték, így kerülhetett több Senser mű is Bácsra.

A fentiekben összefoglalt művészettörténeti és festészettechnikai kutatások eredményein felül a mintegy félszáz, a Szabadkai Városi Múzeum ajándékaként szakszerűen restaurált 18. századi festmény élettartamának meghosszabbítását tartom tevékenységem legnagyobb hozadékának.

IRODALOM

Bakonyi T. (2015): *Schöfft József (1776–1851) oltárképeinek réteg és anyagvizsgálata. Szakdolgozat.* Magyar Képzőművészeti Egyetem. Restaurátor Tanszék

Bakonyi T. – Korhecz Papp Zs. (2022): *Сликарска техника радионице Шефт из Пеште. Грађа за проучавање споменика културе Војводине 35*, Нови Сад, 219–231.

Imrik Zs. (2015): *A bajai Páduai Szent Antal ferences templom mellékoltárképeinek és a rendház refektóriumi képeinek összehasonlító vizsgálata. Szakdolgozat.* Magyar Képzőművészeti Egyetem. Restaurátor Tanszék

Koller, M. (1978): Barocke Altarbilder in Mitteleuropa: Technik, Schäden, Konservierung. 173–222.; Barockältare in Österreich: Technik, Fassung, Konservierung. 223–290. In: Knoepfli A. et al.: *Der Altar des 18. Jahrhunderts.* München: Deutschler Kunstverlag

Koller, M. (1984): Das Staffeleibild der Neuzeit. In: Kühn, R.R – Straub E.R – Koller, M.: *Reclams Handbuch der künstlerischen Techniken*. Band 1. Stuttgart

Korhecz Papp Zs.(2011): Schöfft József (1776–1851) oltárképeinek festéstechnikája *Műtárgyvédelem*, 36, 149–162.

Korhecz Papp Zs. (2012): *Sebastian Stetner pictor Budensis.* Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum

Korhecz Papp Zs. (2013): *Mathias Hanisch pictor Imperio.* Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum

Korhecz Papp Zs. (2014): Sebastian Stettner (1699–1758). Die Wiederentdeckung eines Barockmalers aus Buda. *Restauro - Zeitschrift für Kunsttechniken Restaurierung und Museumsfragen.* München: Georg GmbH & Co. KG, 50–57.

Korhecz Papp Zs. (2015): *Bécsi barokk mesterek művei a Vajdaságban.* Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum

Korhecz Papp Zs. (2017): *Franciscus Falconer pictor Budensis.* Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum

Korhecz Papp Zs. (2017a): *Историјат и рестаурација дела бечких барокних велемајстора из р.к. цркве Светог тројства у Чоки. Грађа за поучавање споменика културе Војводине 30*, 150–163.

Korhecz Papp Zs. (2019): *Историјат и рестаурација олтарских слика барокне р.к. цркве Светог тројства у Футогу. Грађа за поучавање споменика културе Војводине 32*, 144–160.

Korhecz Papp Zs. (2020): *Сликарска техника П.А Сенсера. Грађа за поучавање споменика културе Војводине 33*, 243–255.

Korhecz Papp Zs. (2020a): *Сликарска техника будимског мајстора Матије Жеравића (1702–1771). Грађа за*

поучавање споменика културе Војводине 34, 250–260.
Korhecz Papp Zs. (2021): *Mathias Xeravich pictor Budensis*. Szabadka: Szabadkai Városi Múzeum
Korhecz Papp Zs. (2022): *Прилози историји барокне сликарске технике. Резултати рестаураторских истраживања олтарских слика из Војводине. Зборник Матице српске за ликовне уметности 50*, 231–246.

HOGY MIT JELENTENEK SZÁMOMRA A DOMUS ÖSZTÖNDÍJAK?

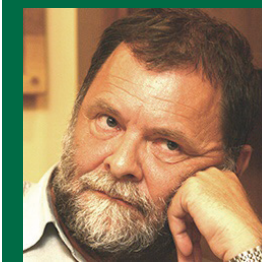

Liszka József
PhD, néprajzkutató, Fórum Kisebbségkutató Intézet
Etnológiai Központ
liszkajozsef@azet.sk

Egy szóval is elmondható: rengeteget! De nézzük valamivel bővebben. Ha bizonyos túlzással és pátosszal is, de mégis kijelenthetem, hogy a legelső, éppen huszonöt éve megkapott ösztöndíjam, szinte életmentő volt számomra. Akkoriban telt le a bonni Alexander von Humboldt Alapítványtól kapott németországi kutatói ösztöndíjam első másfél éve, akkor tértem haza a mečiari Szlovákiába, ahol azzal kellett szembesülnöm, hogy munkahelyem, a komáromi Duna Menti Múzeum akkori, kormány- és párthű vezetése a továbbiakban nem tart igényt a másfél esztendős németországi (müncheni és marburgi) ott-tartózkodásom tapasztalataira, az ott kiépített kapcsolathálómra stb. Szóval egyik napról a másikra az utcán találtam magamat. Először és remélem, utoljára az Új Szó címoldalára kerültem. A sajtó mindig is szerette a vért és a nyomort. Őszintén meg kell vallanom, hogy akkor már nagyon sajnáltam azt, hogy Martin Scharfe, a marburgi egyetem néprajzi tanszéke vezetőjének marasztalását nem fogadva el inkább hazasiettem, merthogy itt van dolgom. Aztán egy pillanatban úgy tűnt, hogy nincs, de legalábbis lehetőségem nem lesz rá, hogy itthoni dolgaimat bevégezzem. Van olyan babonás nézet, hogy minden rossz után valami jó következik. Az akkori helyzet ezt a babonát látszik alátámasztani. Először az történt, hogy egy

este Szarka László hívott fel azzal, hogy hallva (olvasva?) esetemről, átmeneti megoldásnak azt javasolja, pályázzak meg az éppen most induló Domus ösztöndíjprogram keretében néhány hónapos magyarországi kutatómunkát. Amikor első pályázatomat megírtam, valóban fogalmam sem volt arról, hogyan alakul majd a jövőben az életem. Szarka László figyelmessége rettenetesen jól esett, főleg erkölcsi értelemben. Jó érzés az, ha az ember érzi, hogy nem maradt teljesen egyedül. Ez örök tanulság számomra, a szolidaritás megélése, Szarka Lászlónak azóta is hálás vagyok érte. Mind az odafigyelésért, mind azért, mert ezt megtanította nekem!

Szóval, amikor az első pályázási folyamat elindult, még teljesen nyitott volt elkövetkező életem, de amikorra meg is kaptam az ösztöndíjat (nagyon gyorsan!), már kibontakozóban volt a Fórum Társadalomtudományi Intézet (akkor még így hívták) szervezeti keretei között egy új részleg, a komáromi Etnológiai Központ létrehozása. Miközben tehát 1997 őszén budapesti könyv- és adattárakban a Németországban megkezdett kutatómunka (a Pozsony környéki németek, magyarok és szlovákok együttélésének tanulságai) folytatásaként annak inkább magyar vonatkozásait vizsgálhattam, fokozatosan zajlott az Etnológiai Központ szervezeti és szakmai kereteinek a kialakítása is. A véletlen hozta így (már amennyiben van véletlen, de hát: van!), hogy a Domus ösztöndíjprogram és a komáromi Etnológiai Központ szinte egyidős (a komáromi tán fél évvel fiatalabb, de korábban, az idén, szeptember közepén ünnepeltük egy nemzetközi konferenciával megkoronázva a negyedszázadot!)

Vissza a Domushoz! Az elmúlt negyedszázad alatt sokszor részesültem abban a kitüntetésben, hogy újra és újra igénybe vehettem az ösztöndíj nyújtotta lehetőségeket. Sok könyvem, résztanulmányom nem született volna meg, de legalábbis nem ebben a formában, s arra az időre a Domus nélkül. Végezetül két kötetemet engedjenek meg, hogy kiemeljem. Az egyik a régen dédelgetett Szlovákiai magyarok néprajza, amihez rengeteg könyvtárazásra, s még több adat- és levéltári kutatómunkára volt szükség, amit a Domus, több lépcsőben is biztosítani tudott. A másik téma, amit

szintén több lépcsőben vizsgálhattam, szakirodalmi tájékozódással mélyíthettem el, az a szakrális kisemlékek kutatása. Utóbbinak összefoglaló eredménye a Monumentumok című, tavaly megjelent vaskos monográfiám, ami a Domus nélkül ugyancsak vérszegényebb lenne, vagy mostanra még nem készülhetett volna el…

Szokták mondogatni, hogy a Domus a kapcsolatháló kiépítéséhez is nagyon jó. Erre nekem csak mérsékelten volt szükségem, hiszen Budapesten végeztem egyetemi tanulmányaimat, majd itt is doktoráltam, habilitáltam, több menetben tanítottam is, tehát ezeknek a zömében már meglévő szakmai-baráti kapcsolatoknak inkább az ébren tartását szolgálta a Domus. Itt, végezetül, az Országos Széchényi Könyvtárat mindenképpen meg kell említenem, aminek egyetemi éveim óta a közelmúltig, így minden egyes Domus ösztöndíjam keretében is, hűséges látogatója, olvasója voltam. Nem csak az általa nyújtotta olvasnivalók okán, hanem a közösségi szerepe miatt is. Találkozási hely is volt az OSZK, hiszen annak büféjében mindig akadt valaki, akivel eszmét lehetett cserélni. Bárdi Nándortól és Gyurgyák Jánostól kezdve Filep Tamás Gusztávon vagy Mészáros András̈on át Miskolczi Ambrussal vagy Pastyik Lászlóval bezárólag valóban komoly interdiszciplináris diskurzusok zajlottak egy-egy melegszendvics, krémes, kávé vagy a kérésemre mindig megmelegített (!) jeges tea mellett. Ha nincs a Domus, ezek az építő beszélgetések sem valósulhattak volna meg!

Köszönet tehát mindezért, mindenért!

TOMOGRÁFIAI KÉPALKOTÓ MÓDSZEREK

Lukity Tibor
PhD, rendes egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem,
Műszaki Tudományok Kara, Matematika Tanszék
tibor@uns.ac.rs

A szerző a Domus ösztöndíjprogramnak köszönhetően sikeres és gyümölcsöző együttműködést valósított meg a Szegedi Tudományegyetem Informatikai Tanszékcsoportjának Képfeldolgozás és Számítógépes Grafika Tanszékével (Tanszék), dr. habil Balázs Péter egyetemi docens vezetésével, valamint a Debreceni Egyetem Informatikai Karával, dr. Nagy Benedek egyetemi tanár vezetésével. A kutatási téma a tomográfiai képalkotásban használatos módszerek fejlesztését és tökéletesítését célozta meg. Az együttműködés lehetővé tette, hogy a digitális képrács klasszikus (négyzet rács) és nem konvencionális (háromszög- és hatszög rács) változatainak lehetőségei egyaránt érvényesüljenek, valamint alkalmazásuk előnyeire fény derüljön a különböző képalkotó modelleknél. Az együttműködés több impaktfaktorral rendelkező folyóiratban megjelent közös cikk létrejöttét tette lehetővé, valamint előmozdította közös doktori bizottságok fölállítását az Újvidéki és Szegedi Egyetemeken.

A tomográfia elnevezés a görög ,,tomos" szóból ered, melynek jelentése szelet. A tomográfia olyan tudományterület melynek általánosságban szeleteken alapuló 3D-s objektumok rekonstrukciója (modellezése) a célja. A szeletek a 3D-s objektum síkokkal átmetszett 2D-s keresztmetszeteire utalnak. Ebből eredően, a tomográfiai eljárás meghatározó része ezen 2D-s szeletek, azaz ké-

pek előállításával (rekonstruálásával) foglalkozik. A képrekonstrukció vetületi adatok alapján történik. A tomográfiai eljárás fő előnye, hogy lehetővé teszi a nem-destruktív jellegű vizsgálatot, vagyis betekintést nyerhetünk a vizsgált objektum belső felépítésébe anélkül, hogy károsítanánk vagy roncsolnánk azt. Felhasználásának területe széleskörű, kiemelten jelentősek alkalmazásai az ipar és a humán medicina területén. Alkalmazásai közül megemlítjük a Computer Tomography (CT), Positron Emission Tomography (PET) és az Electron Tomography (ET) módszereket. A Covid19 fertőzés standard diagnosztikai eljárását képezi a páciens tüdejénk CT-felvétele, mely nagyban hozzásegít a betegség stádiumának megállapításában, valamint változásának követésében. A Covid19 világjárvány elleni harc eszközévé váltak a tomográfiai képalkotó eljárások. Ebből következik, hogy a tomográfiai képalkotó eljárások fejlesztésének aktualitása és fontossága töretlen, sőt emelkedő tendenciát mutat. A diszkrét tomográfia digitális képek rekonstrukciójával foglalkozik, melyek általában csak néhány szürke árnyalatot tartalmaznak. Kivételesen, a bináris tomográfia csak két szürke árnyalattal számol (fehér és fekete pixelek).

Az energiaminimalizációs modelleket széles körben alkalmazzák a digitális képfeldolgozás feladatainak megoldására. Ezen modellek a feladathoz megfelelően alkalmazkodó energia függvény minimalizálására támaszkodnak, lásd az 1. ábrát. Az energia függvény minimum helye határozza meg a keresett megoldást. A tomográfiai képalkotás a képfeldolgozás azon területe ahol az energiaminimalizációs módszerek alkalmazása előnyös és kiterjedt. A rekonstrukciós feladatok megoldására energiaminimalizációs modelleket vizsgálunk és fejlesztünk. Ezen modellek a feladathoz megfelelően alkalmazkodó energia függvény minimalizálására támaszkodnak. Az eredmények minősége sokban függ az alkalmazott regularizációs megoldástól. A kutatói munka sarkalatos pontja új regularizációs típusok fejlesztése és alkalmazása. Az alakleírók (angolul: shape descriptors) számos esetben jól alkalmazhatóak regularizációs módszereknél. Ilyen leírók közé tartoznak, többek között az elnyúltság (angolul: elongation), az irányultság (ango-

lul: orientation), a konvexitás (angolul: convexity) és a kompaktság (angolul: compactness/circularity) alakjellemzők numerikus értékkel történő osztályozására alkalmas leírók. Külön figyelmet érdemelnek a szintén ebbe a csoportba sorolható Hu invariánsok, amelyek segítségével számos más alaktulajdonság is leírható. Geometriai alakjellemző értelmezésük máig nem tisztázott és számos aktuális kutatás és publikáció témáját képezik. A kutatási terv különböző alakleírók alkalmazásának lehetőségeinek kivizsgálását irányozza elő a bináris tomográfiában. Fontos, hogy a megfelelő leírókat vagy azok kombinációit alkalmazzuk az adott feladatoknál. Egyértelmű, hogy több vetületi irányt alkalmazva a rekonstrukció minősége is növekszik, lásd a 2. ábrát. Felvetődik a kérdés: hogyan lehetne csökkenteni a vetületek mennyiségét, úgy hogy az kevésbé befolyásolja a képminőség romlását. A kutatás erre is keresi a választ. Ennek érdekében megvizsgáljuk azt a kérdést, hogy mely alakjellemzők, illetve alakleírók segítségével lehetséges könnyebben meghatározni és felismerni a Covid19 által okozott tüdőszövet-elváltozásokat (foltokat). A legjobb teljesítményt nyújtó alakjellemzők a priori információként segíthetik a munkánk során kifejlesztésre kerülő új tomográfiai rekonstrukciós módszereket.

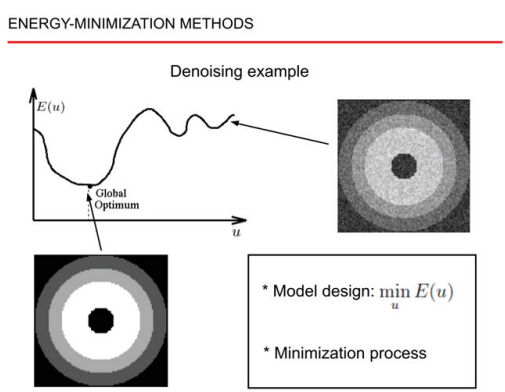

1. ábra: Az enegiaminimalizációs módszer sematikus ábrázolása, képzajtalanítási példán. A zajtalan képet az E energiafüggvény globális minimum helye határozza meg. A módszer két fontos feladatra bontható: 1) a modell (energiafüggvény) megtervezése; 2) az energiafüggvény minimum helyének meghatározása, általában megfelelő numerikus algoritmust alkalmazva.

A tomográfiai rekonstrukciós módszerek alkalmazhatósági területe széleskörű és fejlesztése aktuális, dinamikus. Számos nemzetközi tudományos konferencia kiemelt témája között szerepel, példának megemlítjük az IWCIA (International Workshop on Combinatorial Image Analysis) és DGCI (Discrete Geometry for Computer Imagery) konferenciákat. Az SSIP (Summer School on Image Processing) évenként megszervezésre kerülő nemzetközi nyári iskola is fontos témaként kezeli. Ezenkívül az EU által támogatott COST együttműködési projekt is foglalkozik tomográfiai kutatásokkal.

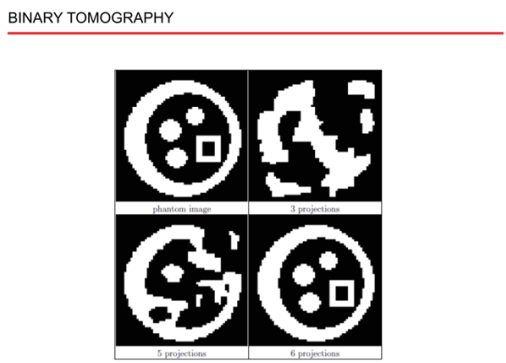

2. ábra: Bináris tomográfiai rekonstrukciók, különböző számú vetületi irányokat alkalmazva. Az ábrán láthatóak: eredeti kép (phantom image), rekonstrukciók 3-, 5- és 6 vetületi irányt alkalmazva.

Kutatói munkánk során külön figyelmet szenteltünk a Hu típusú alakleírók (invariánsok) vizsgálatának. A Hu invariánsok teljes mértékben a geometriai momentumok által nyújtott információkra támaszkodnak. A Hu invariánsok, melyek közül hetet ismerünk, olyan leírók amelyek bizonyítottan forgatásra, eltolásra, valamint nyújtásra invariánsak. Ezen tulajdonságok előnyössé teszik alkalmazásukat a képrekonstrukciós folyamatokban. Különös figyelmet szenteltünk az első Hu invariáns által kifejezhető köralakúság (angolul shape circularity) leíró alkalmazására az általunk fejlesztett rekonstrukciós modellnél. A köralakúság leírót a priori információ

formájában építettük be az új eljárásba. A kidolgozott modell típusa energiaminimalizációs és az új leírót regularizációs függvény alakjában vezeti be. Az új modell kifejlesztésének célja az alacsony vetületi hozzáférhetőség feltételezése, azaz rendkívül alacsony mennyiségű vetületi adatokat (CT alkalmazás esetén sugárzási dózis) felhasználva elérni relatív jó minőségű képeket. Ennek megfelelően, a kísérleti munka során legtöbbször csak egy vetületi irányt használtunk – ami az elméleti minimumot jelenti. A kutatás során vizsgált modelleket Matlab környezetben kódoltuk és teszteltük. A kísérleti teszteléseket a Tanszék számítógépes forrásait felhasználva dolgoztuk ki, hozzáférhetőséget nyerve ezzel tesztképek különböző típusú adatbázisaihoz. A kísérleti eredmények többsége előnybe helyezi a kifejlesztett rekonstrukciós eljárást a szakirodalom jelenlegi állását figyelembe vett létező módszerekkel szemben.

Az általunk tervezett köralakúság típusú regularizációs tomográfiai rekonstrukciós módszerek alkalmazási területe elsősorban az ipar és a humán medicina területén keresendő. A különböző beépített implantátumok köralakúságát sokszor előre is lehet tudni. Felhasználva ezt az információt (angolul a priori knowledge), pl. a radiológiai diagnosztikai módszereknél, hozzájárulhatunk a megfelelő vetületi adatok elnyeréséhez szükséges sugárzási dózis csökkentéséhez. Ismerve az röntgensugárzás káros mellékhatásait az általunk tervezett modell nyújtotta vetületi redukció fontos lépés az egészségesebb radiológiai módszerek fejlesztése terén.

A magyarországi tevékenység fontos részét képezte a Tanszék tomográfiai rekonstrukciós kísérleti laborjában megvalósított munka, melynek vezetője dr. habil. Balázs Péter egyetemi docens. A labor Röntgen típusú sugárzásra támaszkodó CT-berendezéssel van ellátva, ami lehetővé tette valós vetületi adatok kinyerését a tervezett kísérleti munkához. A 3. ábrán képeket látunk, amelyek a laborban végzett munka során készültek.

Végezetül, de nem utolsósorban, szeretnénk köszönetet mondani az MTA Domus Hungarica Scientiarum et Artium Kuratóriumának, hogy ösztöndíjprogramjával segítette munkánkat és hozzájárult a kutatási munka sikeres megvalósításához.

3. ábra: A Tanszék CT kísérleti laborjában készült képek. A berendezés 100kV és 0.9mA erősségű vetületi sugárzásra is képes.

IRODALOM

Lukic, T. – Kopanja, T. (2023): Tomography Reconstruction Based on Null Space Search. Proceedings of the 21th International Workshop on Combinatorial Image Analysis, IWCIA 2022, Messina, Italy, July 13–15, 2022. *Lecture Notes in Compu-*

ter Science, Springer, Vol. 13348, 247–259.
Lukic, T. – Balazs, P. (2021): Limited-view binary tomography reconstruction assisted by shape centroid. *The Visual Computer*, Springer, Vol. 12, 1–11.
Lukic, T. – Barneva, R. P. – Brimkov, V. E. – Comic, L. – Sladoje, N. (eds.) (2020): Combinatorial Image Analysis. Proceedings of the 20th International Workshop, IWCIA 2020, Novi Sad, Serbia, July 16–18, 2020. *Lecture Notes in Computer Science*, Vol. 12148, Springer.
Lukic, T. – Balazs, P. (2020): Shape circularity assisted tomography reconstruction. *Physica Scripta*, IOP Publishing, Vol. 95, Number 10, 105211.
Lukic, T. – Nagy, B. (2019): Regularized binary tomography on the hexagonal grid. *Physica Scripta*, IOP Publishing, Vol. 94, 025201 (9.).
Lukic, T. – Balazs, P. (2016): Binary tomography reconstruction based on shape orientation. *Pattern Recognition Letters*, Elsevier, Vol. 79, 18–24.
Lukic, T. – Nagy, B. (2014): Deterministic Discrete Tomography Reconstruction Method for Images on Triangular Grid. *Pattern Recognition Letters*, Elsevier, Vol. 49, 11–16.
Marceta, M. – Lukic, T. (2022): Regularized graph cuts based discrete tomography reconstruction methods. *Journal of Combinatorial Optimization*, Springer, Vol. 44, 2324–2346.
Marceta, M. – Lukic, T. (2020): Graph Cuts Based Tomography Enhanced by Shape Orientation. In: Lukić, T., Barneva, R., Brimkov, V., Čomić, L., Sladoje, N. (eds) Combinatorial Image Analysis. IWCIA 2020. *Lecture Notes in Computer Science,* Springer, Vol. 12148, 219–235.
Nagy, B. – Lukic, T. (2020): Binary tomography on the isometric tessellation involving pixel shape orientation. *IET Image Processing*, Vol. 14, 25–30.
Nagy, B. – Lukic, T. (2018): Binary Tomography on Triangular Grid Involving Hexagonal Grid Approach. Proceedings of 19th International Workshop on Combinatorial Image. Analysis

(IWCIA), Porto, Portugal, *Lecture Notes in Computer Science*, Springer, 68–81.

Nagy, B. – Lukic, T. (2016): Dense Projection Tomography on the Triangular Tiling. *Fundamenta Informaticae*, IOS Press, Vol. 145, 125–141.

A MAGYAR NYELV KÉTNYELVŰ HELYZETBEN NYELVTERVEZÉSI KUTATÁSOK A DOMUS ÖSZTÖNDÍJPROGRAM TÁMOGATÁSÁVAL

Misad Katalin
PhD, Comenius Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Pozsony
katarina.misadova@uniba.sk

A Magyar Tudományos Akadémia Domus ösztöndíjprogramjának huszonöt éve alatt több alkalommal nyertem el kutatói ösztöndíjat, mely nem kis mértékben támogatta tudományos kutatásaim előrehaladását, s ezáltal segítette tudományos előmenetelemet is. Kivételes tapasztalatot jelentett számomra a Nyelvtudományi Intézet munkatársaival való együttműködés lehetősége, a magyarországi és más határon túli kutatókkal folytatott élő párbeszéd, de még az alkalmanként egy vagy két hónapot felölelő folyamatos magyarországi tartózkodás is.

A számomra máig emlékezetes, sorrendben első ösztöndíjat a nyelvi tanácsadás elméleti és gyakorlati kérdéseit feltérképező témával nyertem el. Mivel az MTA szlovákiai kutatóállomása, a Gramma Nyelvi Iroda épp akkor indította el nyelvi ügyfélszolgálatát, a Nyelvtudományi Intézet Nyelvművelő és Nyelvi Tanácsadó Osztályán végzett kutatómunkám nagyban hozzájárult ahhoz, hogy kiderüljön, a Szlovákiában kétnyelvű környezetben működő önkormányzatok, szerkesztőségek, iskolák és más intézmények munkatársai, illetve magánszemélyek számára milyen koncepció(k) alapján, milyen módon és milyen formában tudunk hatékony segítséget nyújtani mindennapi nyelvi problémáik megoldásában. Az Intézetben töltött időt a nyelvi tanácsadással kap-

csolatos szakirodalom áttekintésére, a tanácsadás gyakorlatának megfigyelésére, a különböző intézményektől, magánszemélyektől érkező kérdések s a rájuk adott válaszok számítógépes feldolgozásának tanulmányozására és elsajátítására fordítottam. Konzultációt olyan kiváló szakemberekkel folytathattam, mint Posgay Ildikó és Szűts László, továbbá Bíró Ágnes, Előry Vilma, Heltainé Nagy Erzsébet és Kardos Tamás. Közülük többekkel hosszú évekre nyúló szakmai kapcsolat vette kezdetét, a Nyelvművelő és Nyelvi Tanácsadó Osztály és a Gramma Nyelvi Iroda munkatársai nem egy alkalommal szerveztek szakmai találkozót a nyelvművelés megújításáról, a nyelvtervezés feladatairól, valamint a nyelvi tanácsadás elméleti és gyakorlati kérdéseiről (Szabómihály, 2007a, 52–67.; Szabómihály, 2007b, 75–86.; Kardos, 2007, 114–129.; Misad, 2009, 239–241.).

További Domus ösztöndíjakat nyertem el a szlovákiai magyar szaknyelvi regiszterek fejlesztésével foglalkozó kutatási témákkal. Közülük a hivatali kétnyelvűség nyelvi feltételeinek megteremtésére irányuló kutatásról számolok be részletesebben, mivel ezzel a témával már több mint két évtizede foglalkozom. Mivel a kisebbségi nyelvek nyilvános színtereken való használata Szlovákiában alapvetően jogi kérdésnek minősül, a mindenkori hatalom 1918-tól, az első Csehszlovák Köztársaság megalakulásától napjainkig nyelvtörvényekkel és egyéb rendelkezésekkel szabályozza az ország területén élő kisebbségek nyelvének a formális nyelvhasználati színtereken való érvényesítését. A hatályos jogszabályok nyújtotta lehetőségekkel főként a legnagyobb számú kisebbséget alkotó magyarság élhet, hiszen a szlovákiai magyarok több mint 60%-a olyan településen él, ahol helyi többséget alkot, így a lakóhelyén működő közigazgatási szervekkel folytatott kommunikációja során elvileg mind szóban, mind írásban használhatja az anyanyelvét. Az eddigi kutatások azonban azt mutatják, hogy a szlovákiai magyar beszélőközösség nagy része a hivatali érintkezés több évtizedig tartó szlováknyelvűségének következtében nem tudja érvényesíteni anyanyelvhasználati jogait, mert sem a hivatalt felkereső ügyfelek, sem a hivatal dol-

gozói nem ismerik a magyar jogi-közigazgatási terminológiát, a magyar hivatalos stílust és a hivatalos stílus egyes szövegtípusainak jellemzőit (vö. Szabómihály, 2002, 182.; Misad, 2009, 79–88.; Szabómihály, 2010, 213–214.). A témát érintő magyarországi vizsgálódásaim éppen ezért a szlovákiai magyar hivatali nyelvhasználat nyelvi feltételeinek formálására, a rendelkezésre álló regiszterek fejlesztésére irányultak. A téma elméleti megalapozására az Országos Széchényi Könyvtárban került sor, ahol a jogi-közigazgatási terminológia kialakulásával, fejlesztésével és használatával kapcsolatos szakirodalmat tanulmányoztam. Ezt követően a dél-szlovákiai önkormányzati hivatalokban gyűjtött, többnyire szlovákból fordított magyar hivatali szövegeket összevetettem magyarországi párhuzamos szövegekkel, majd vizsgáltam a bennük észlelt fogalmi-lexikai és grammatikai eltéréseket. Annak ismeretében, hogy a szaknyelvek esetében a nyelvi különfejlődés vagy különfejlesztés kontraproduktív lenne, a munka további részét az átvehető magyarországi szakkifejezések azonosításának szenteltem. Ehhez az OSZK-ban a rendelkezésemre álló tematikus szótárakat, valamint szöveg- és mintaszöveg-gyűjteményeket tanulmányoztam, míg a Nyelvtudományi Intézetben párhuzamosan több adatbázist használtam, melyek lehetővé tették az elvégzett azonosítások adekvátságának ellenőrzését is. A kutatás során készült szakszójegyzék a Gramma Nyelvi Irodában került felhasználásra: egyrészt a *Segédanyag az önkormányzati dolgozók számára* c. fűzött, illetve CD-kiadványban, melyben a szlovákiai önkormányzati hivatalokban leggyakrabban használt többségi nyelvű mintaszövegek magyar fordításai kaptak helyet; másrészt egyes tételei bekerültek a kisebbségi kormánybiztosi hivatal honlapján közzétett szlovák–magyar szakszógyűjteménybe (Cúth Cs. – Horony Á. – Kamoncza M. – Szabómihály G., 2019). A témában végzett Domus-kutatások eredményeiről hazai és külföldi szakfolyóiratokban, valamint tanulmány- és konferenciakötetekben jelentek meg írásaim (Misad, 2019, 9–56., 107–120.; 2020a, 133–146.; Misadová, 2022: 247–270.).

A következő Domus ösztöndíj, melyet a határon túli anyanyelvű oktatás témában nyertem el, két résztéma kutatását biztosította. A vizsgálódás első szakasza a szlovákiai magyar tannyelvű iskolákban, illetve a magyarországi párhuzamos intézményekben használt anyanyelvtankönyvekre irányult. A kutatás során azt vizsgáltam, milyen szemlélet(ek)et követve s milyen módszereket, tartalmi és formai elemeket alkalmazva dolgozzák fel ezek a segédletek a nyelvi változatosság kérdését. A vizsgálat második szakaszában a szlovákiai magyar tannyelvű iskolák számára készült, szlovákból magyarra fordított közismereti és szaktantárgyak tankönyveinek terminushasználatával foglalkoztam, melyet magyarországi párhuzamos tankönyvek terminushasználatával hasonlítottam össze. Az ennek alapján készült szlovák–magyar szakszó- és szakkifejezés-jegyzék bővítésre, kiegészítésre vár, melynek oka, hogy az utóbbi időben több ún. fordított tankönyv került forgalomba; a vizsgálódás eddigi eredményeiről azonban több írásomban is beszámoltam (Misad, 2014, 117–128.; 2017, 11–31.; 2019, 201–212.; 2022a, 103–119.). A fentebb bemutatott résztémákat továbbgondolva jelenleg is végzek a szlovákiai magyar anyanyelvű oktatásra irányuló kutatásokat. Ezeknek témája egyrészt a tannyelvválasztás, az iskolaválasztás; másrészt a magyar mint anyanyelv és a szlovák mint második nyelv oktatásának aktuális problémái. A vizsgálódások eredményéről hazai és külföldi szakmai rendezvényeken is beszámoltam, valamint néhány elemző tanulmányt is írtam már (Misad, 2020b, 29–50.; 2021, 116–142.; 2022b, 37–59.).

A számomra régóta izgalmasnak tűnő márkanevek és a hozzájuk kapcsolódó fajtanevek kétnyelvű környezetben való vizsgálatának kezdetei szintén egy Domus ösztöndíjhoz kötődnek. Szlovákiában az ún. államnyelvtörvény a gazdaság területére vonatkozóan elrendeli, hogy a hazai és importáru – főként élelmiszerek és gyógyszerek – megjelölésekor, az ezekhez tartozó használati utasításokban, valamint egyéb, a fogyasztónak szánt tájékoztatásokban fogyasztóvédelmi célból kötelező az államnyelv használata. Dél-Szlovákia magyardomináns településein

azonban előfordul, hogy a kisebb élelmiszerboltok kétnyelvű akciós szórólapokat bocsátanak a vásárlók rendelkezésére, melyekben a termékek megnevezése szlovák és magyar nyelven is szerepel (az áruházláncok a törvény hatálybalépését követően felhagytak ezzel a gyakorlattal, mivel a kötelezettségek megsértése esetén pénzbírságot kell fizetniük). A szórólapok mellett ritkábban szlovák–magyar kétnyelvű kereskedelmi jellegű szövegekben, magyar nyelvű nyomtatott és online sajtótermékek hirdetéseiben és hazai gyártású élelmiszeripari termékek csomagolásán is találkozhatunk magyar nyelvű terméknevekkel. A magyarországi kutatás ahhoz segített hozzá, hogy a fent megjelölt forrásokból előzőleg összeállított kétnyelvű – elsődlegesen tej- és tejtermékek, malom- és pékipari termékek, valamint húskészítmények megnevezését tartalmazó – termékjegyzék magyar megfeleltetéseit azonosítsam a Magyarországon forgalmazott párhuzamos termékek átvehető hivatalos nevével. Ehhez a vizsgálathoz elengedhetetlennek bizonyult a magyarországi élelmiszeripari szabványok tanulmányozása: egyrészt azért, mert a megnevezéseket illetően nagyfokú változatosságot tapasztaltam; másrészt mert nem minden Szlovákiában megvásárolható termék van kereskedelmi forgalomban Magyarországon. Bár a témával a Domus ösztöndíj óta is foglalkozom – Magyarországon hamarosan elemző tanulmányom jelenik meg a szlovák–magyar kétnyelvű környezetben használt magyar nyelvű élelmiszeripari termékek márka- és fajtanevének nyelvi-nyelvhasználati sajátosságairól, szerkezeti tulajdonságairól és helyesírási jellegzetességeiről –, az eddig elvégzett vizsgálat folytatásra vár. Első lépésként a szlovák és a magyar élelmiszeripari termékszabványoknak az uniós normákhoz való igazodását tervezem áttekinteni, hogy rendszerben lássam, melyik felsőbb osztályba tartozik a vizsgált termék; véleményem szerint ezáltal egyszerűbbé válhat a szlovák, a szlovákiai magyar és a magyarországi magyar termékmegnevezések azonosítása is.

IRODALOM

Cúth Cs. – Horony Á. – Kamoncza M. – Szabómihály G. (2019): *Slovensko-maďarský terminologický slovník. Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny.* http://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3580/slovensko-madarsky_odborny_terminologicky_slovnik.pdf?csrt=1461897131283477251

Kardos T. (2007): A magyar helyesírás problémái a nyelvi közönségszolgálat tükrében. In: Domonkosi Á. – Lanstyák I. – Posgay I. (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 71.* Dunaszerdahely – Budapest: Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó, 114–129.

Misad K. (2009): *Nyelvi kontaktusok. Szlovákiai magyar vonatkozású alkalmazott nyelvészeti tanulmányok*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum

Misad K. (2014): A kétnyelvűség aspektusának vizsgálata a szlovákiai magyar tannyelvű középiskolák anyanyelvtankönyveiben. In: Lőrincz J. – Simon Sz. – Török T. (szerk.): *Odbornosť a metodické otázky učebníc. Zborník z medzinárodného sympózia o výskume učebníc. Az anyanyelvoktatás dokumentumainak szakmai, módszertani vizsgálata.* Komárom: Selye János Egyetem, 117–128.

Misad K. (2017): Helyzetjelentés a magyar/szlovák szótárakról, különös tekintettel a szlovák–magyar párúakra (2000 –). In: Fábián Zs. (szerk.): *Szótárírás a Kárpát-medencében. A magyar és a szomszédos országok többségi nyelveinek kétnyelvű szótárai.* Budapest: Tinta Könyvkiadó, 11–31.

Misad K. (2019): *Nyelvhasználat kétnyelvű környezetben. Tanulmányok a magyar–szlovák nyelvi kapcsolódások köréből.* Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Gramma Nyelvi Iroda

Misad K. (2020a): The use of Hungarian as a minority language in municipal offices in Southern Slovakia. *Hungarian Studies*, 34, 4, 133–146.

Misad K. (2020b): „Ha szlovák iskolába adom, jobban fog érvé-

nyesülni". Részletek tannyelvválasztásról készült interjúkból. In: Misad K. – Csehy Z. (szerk.): *Nova Posoniensia X. A pozsonyi magyar tanszék évkönyve.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület, 29–50.

Misad K. (2021): „Megtanulni szlovákul nem kötelesség, hanem kihasználandó lehetőség". Részletek szlovák szakos pedagógusokkal készült interjúkból. In: Misad K. – Csehy Z. (szerk.): *Nova Posoniensia XI. A pozsonyi magyar tanszék évkönyve.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület, 116–142.

Misad K. (2022a): Szlovákból magyarra fordított tankönyvek problémái. Misad K. (szerk.): *Megalkuvások a fordításban. Kompromisy v preklade.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület, 103–119.

Misad K. (2022b): „A nyelvtan nemcsak főnévről meg igéről szól, hanem az anyanyelvünkről". Részletek magyar szakos pedagógusokkal készült interjúkból. In: Misad K. – Csehy Z. (szerk.): *Nova Posoniensia XII. A pozsonyi Magyar Tanszék évkönyve.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület, 37–59.

Misadová, K. (2022): Používanie maďarčiny ako menšinového jazyka v miestnych samosprávach na južnom Slovensku. Lanstyák, I. – Samko, M. – Sebők (ed.): *Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 247–270.

Segédanyag az önkormányzati dolgozók számára (2002). Dunajská Streda/Dunaszerdahely: Združenie miest a obcí Žitného ostrova/Csallóközi Városok és Falvak Társulása – Jazyková kancelária Gramma/Gramma Nyelvi Iroda

Szabómihály G. (2002): A hivatali kétnyelvűség megteremtésének nyelvi vetületei. In: Lanstyák I. – Szabómihály G. (szerk.): *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 182–199.

Szabómihály G. (2007a): A nyelvi menedzselés lehetséges szerepe a magyar nyelvalakításban. In: Domonkosi Á. – Lanstyák I. – Posgay I. (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 71*. Dunaszerdahely –

Budapest: Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó, 52–67.
Szabómihály G. (2007b): Az internet felhasználása a nyelvtervezésben és a nyelvművelésben. In: Domonkosi Á. – Lanstyák I. – Posgay I. (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 71*. Dunaszerdahely – Budapest: Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó, 75–86.
Szabómihály G. (2010): Magyar szaknyelv és szakstílus Magyarország határain túl. In: Dobos Cs. (szerk.): *Szaknyelvi kommunikáció. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 110*. Miskolc – Budapest: Miskolci Egyetem – Tinta Könyvkiadó, 205–215.

KANYARGÓS ÚT AZ „ITT IS-OTT IS” ÉRZÉSIG

Papp Árpád
PhD, néprajzkutató, Szabadkai Városi Múzeum
papp.arpad.1968@gmail.com

Ha mindenáron meg szeretném előlegezni írásom mondanivalóját – számomra az „Alapítvány” abba a miliőbe illeszkedik, amit nem felejthetek: 1991 őszén, utolsó gépészmérnöki karon tett vizsgámat követően egy hátizsáknyi ruhával és piros almával érkeztem meg Budapestre, félve behívóktól, háborútól, az ott esedékes gyászos szereptől. Emlékeim szerint az akkori Magyarország – később, az érintettség okán vizsgált menekültkérdés kapcsán olvasott megállapításokkal összhangban – még emlékezett a néhány évvel korábbi erdélyi menekülthullámra (is) és bizonyára úgy érezte, hogy történelmi küldetést teljesít azzal, hogy az üldözötteket/menekülőket, főleg ha azok magyar nemzetiségűek, befogadja: anya óvja így gyermekeit.

Ilyen közhangulatban érkeztem Pestre: nem vertem nagydobra születési helyemet, nem kértem külön elbírálást, nem állt szándékomban „hasznot” húzni a helyzetből, elég volt, hogy az egyetemi előkészítő címén nem haltam meg ismeretlen helyen, és az pedig jutalom volt, hogy végre olyan dologgal foglalkozhattam, ami régóta érdekelt: a múlt megismerése, ami a gyermekkorban – utólag bevallva – romantikusnak tűnt.

A Néprajz Tanszék a legfelső emeleten, sok-sok „kis” tanszék szomszédságában volt. Az első pillanattól kezdve számomra megható, akkor úgy éreztem, utólag kiüresedett szót használva, meg-

különböztető figyelemmel fogadtak, úgy gondoltam, ez a szakma természetes velejárója: egyes tanárok barátsággal, mások lenéző elutasítással, megint mások élve azzal a lehetőséggel, hogy bizonyítsák lemaradásom végzetes voltát, fanyar felsőbbrendűséget éreztetve fogadtak. Talán nem akarták tudomásul venni a nyilvánvaló különbséget: én alapvetően reál érdeklődéssel, képzettséggel, a múlt század nyolcvanas éveiben helyben (Szabadkán) a világ legtermészetesebb módján kortárs impulzusokba belemerítkezve, európai kitekintéssel mindenre, ami haladó, és persze a balkáni lezserségben természetes táptalajt találva álltam a folyosón, tétován. A nyolcvanas évek végi Szabadka bármelyik nyugat-európai várossal felvehette (volna) a képzeletbeli versenyt szellemiségével, szabad gondolkodásával, nyitottságával.

Sok tanáromra tekinthetek mesteremként: nem csupán roppant tudásuk okán, sokkal inkább azért a légkörért, amiben évek hosszú során, valamint azt követően is emberként és kollégaként kezeltek. Ez sok minden mellett azt is jelentette, hogy valódi műhelymunka folyt óráikon és beszélgetéseink során. Szellemiségükhöz legjobb tudásom és szándékom szerint hű maradtam és az elmúlt huszonöt év sem tudta azt kioltani belőlem. Legfontosabb üzenetük pedig nem volt más, mint hogy az ötletek vállalhatóak. Atya bánik így gyermekével. Merjünk álmodni, de kössük magunkat béklyóba. Ennek a szabadságnak nem szeretnék véget vetni egyhamar, kíváncsi „kulcsos gyermek" maradtam, aki tágra nyitott szemmel szemléli a világot maga körül.

Ahogy egyre inkább ráébredtem a dolgok valós természetére, úgy kellett búcsút intenem a romantikus, árvalányhajas szemléletnek, ami szüleim és egy teljes nemzedék számára utolsó szalmaszál, mentőöv volt: egy kor idealizálása, egy másik, győztes rendszer elvetése, apokrif történetekhez való makacs ragaszkodás: végső soron a történelemhez, történetekhez való ragaszkodásom és a sorok között megbúvó, mindennapi élet mivoltát feltáró valóság iránt megnyilvánuló kíváncsiságom is családi örökség. Édesapám történetei alapvetően határozták meg virtuális világomat, hiszen voltak dolgok – a bácskai magyarság sorsát tragikusan de-

rékba törő impériumváltások, az 1944 őszi megtorlás mint családi tragédia, melyekről csak titokban lehetett beszélni. Megmaradt egy bizonyos virágnyelv használatának gyakorlata, egy megbúvó tartalom elmondása, majd kutatása, amit az egyetemi évek során egyes tanárok részéről tapasztalt nyitottság és bátorítás foglalt igen tág határok közé.

Így költöztem haza 1996 táján az ugyancsak Budapesten tanuló későbbi feleségemmel: egy percig sem merült fel annak ötlete, hogy az anyaországban maradjunk, igaz, nem is marasztaltak különösebben.

Amiből itthon, Szabadkán építkezhettünk, az a kíváncsiság, nyitottság, igen jelentősnek vélt szakmai felkészültség, illetve a jövőbe vetett hitünk. Úgy jöttünk haza, hogy hasznára leszünk közösségünknek. Ez a tartalék egy darabig elegendőnek bizonyult, bár a helyi potentátok kellemetlen epizódként, időnként értetlenül tekintettek ránk. A választás felettébb egyszerűnek tűnt, hiszen a helyi, magába zárkózó szellemiség és egy tágabb, de irigységgel szemlélt nyitottság között lehetett választani. Más szavakkal: a helyi kényszerpálya és egy nagyobb, a helyi világot is reményeink szerint jó – de legalább frissebb szemlélet – felé terelő munka között: vagy hozzásimulunk az évszázaddal korábban is leírt vidékiséghez, vagy légszomjjal küzdve levegőért kapkodnunk.

Az itt is-ott is állapotot felváltotta az itt sem-ott sem érzés, ami a hiányérzetből, kiábrándultságból eredt. Az ebből fakadó felismerés pedig évtizedeket határozott meg: az anyaországgal a Balkán-félszigeti eszmeáramlatokat, forrásokat, szülőföldemmel az anyaországiakat érdemes megismertetni, még annak árán is, hogy kinevetik munkánkat és csodabogarat látnak bennünk, a feladatot tisztességesen kell végezni.

Hosszas bevezetőt követően érkeztünk meg annak megválaszolásához, hogyan lehet a szülőföldön talpon maradni, hűségesnek lenni korábbi életünkhöz és környezetünkhöz, de a magyar tudomány jó hagyományihoz is. Ezt a lehetőséget – a sajnálatosan beszűkülő pályázati térben – immár negyed évszázada a Domus jelenti: ugyan hol és kinek a segítségével tudnék kutatásokat vé-

gezni és publikálni a szakmai gránitsziklának tartott Jovan Cvijić valódi világáról, vagy tudományosnak igazán nem nevezhető szerepéről a Párizs-környéki béketárgyalások során, ami végső soron a mi nézőpontunk szerint tragédiába torkollott. Egy tudós tevékenységéről, ami nemzete nézőpontja szerint egyenlő volt a majdnem-mennybemenetellel? Az aprólékos kutatások nélkül miképpen lehetne sugalmazni azt a vágyat, hogy végre – fájdalmunk és igazságérzetünk jogossága mellett is, száz év múltán – kukkantsunk be a győztesek fejébe is? Miért nem vesszük a fáradságot, hogy felemelkedjünk a saját szempontjaink ismételgetése fölé?

Hogyan tudnánk az áldozatszerepből kilépni a második világháborút követő megtorlások kapcsán és miért félünk puszta újramondás helyett tárgyilagosan beszélni a szörnyűségekről?

Miért zárkóznak kanonizált történelmükbe például a bukovinai székelyek és hallgatják el félelemmel a bácskai negyven hónapot? S miért sokkal szívesebben, pontosabban, gyakrabban emlegetik a madéfalvi veszedelem dátumát?

Végső soron: miért félünk szembenézni saját múlt századi mítoszainkkal? Szeretném azt hinni, hogy egy kicsit hozzá tudok járulni munkámmal ahhoz, hogy „…az igazat mondd, ne csak a valódit". Ezért vagyok végtelenül hálás a Domus Alapítványnak, akik segítsége nélkül másolt kottákból, véget nem érő dallamokat játszanánk.

BINÁRIS VEGYES MICELLÁK: TÖBBFÁZISÚ MODELLJE ÉS A KONFORMÁCIÓS MOZGÉKONYSÁG HATÁSA A TÖBBLET GIBBS-FÉLE SZABADENERGIÁRA

Pósa Mihály
PhD, rendes egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem,
Orvostudományi Kar, Gyógyszerésztudományi Intézet
mihaljp@uns.ac.rs

Egy bizonyos (kívánt) tulajdonságú felületaktív anyag (szurfaktáns) kémia szintézissel nyerhető. Szintézissel legkönnyebben a szurfaktáns részecske relatív hidrofób és hidrofil felületarányán tudunk változtatni (Pósa, 2014a,b). Egy adott felületaktív anyag kívánt tulajdonságát, a szerves kémiai szintézis mellett a felületaktív anyagok többkomponensű keverékeivel is elérhetjük. Gyakorlati jelentősége a felületaktív anyagok bináris vagy ternáris keverékeinek van, melyek egy bizonyos koncentráció – a kritikus micelláris koncentráció – fölött vizes oldatban bináris vagy ternáris kevert micellákat képeznek (Pósa, 2014a). A többkomponensű felületaktív anyag kritikus micelláris koncentrációja függ a monokomponensű felületaktív anyagok (a keveréket alkotó komponensek) kritikus micelláris koncentrációjától, a keverék komponenseinek moláris arányától – ideális keverék – és a különböző típusú szurfaktáns részecskék közötti kölcsönhatástól (interakciós együttható – reális elegyek) (Pósa, 2022). Ha a felületaktív anyagok bináris keverékében az egyik komponens a konformációban változó részecske, míg a másik részecske a konformáció tekintetében merev rendszer, akkor a micellizációs többlet Gibbs-féle szabadenergia (a vegyes micella termodinamikai stabilitásának a mértéke) elsőrendű Margules-függvénnyel írható le (Pósa, 2021).

Az elsőrendű Margules-függvénytől eltérés jelentkezik, ha a vegyes micellarészecskék összetétele változik az egyik részecskétől a másik részecskéig (egyensúlyi állapotban) – a vegyes micellák többfázisú modellje (Pósa, 2019).

1. AZ EGYENSÚLYI TÖBBFÁZISÚ BINÁRIS VEGYES MICELLÁK TERMODINAMIKAI MODELLJE

Ha egy meghatározott összetételű bináris vegyes micella pszeudofázis egyensúlyát megzavarjuk hőmérsékletemeléssel, akkor elméleti úton be lehet bizonyítani, hogy a bináris micella összetétele (az ***i*** szurfaktáns micelláris moltörtje x_i^{mM} és a ***j*** szurfaktáns micelláris moltörtje x_i^{mM}) független a vizes oldatban feloldott bináris szurfaktáns elegy összetételétől:

$$\frac{x_i^{mM}}{x_j^{mM}} = -\frac{h_j^{\infty}}{h_i^{\infty}} = const. \quad (1)$$

ahol h_i az adott szurfakáns parciális moláris entalpiája végtelen hígítású vizes oldatban:

$$\left(\frac{\partial \left(\mu_i / T \right)^{\infty}}{\partial T} \right)_p = -\frac{h_i^{\infty}}{T^2}$$

(μ_i = at ***i*** szurfaktáns kémiai potenciálja). Ez következik a Le Chatelier-Braun törvény alapján is (Pósa, 2021).
A kísérleti adatok szerint viszont, ha változik a kiindulási bináris szurfaktáns elegy összetétele, akkor változik a bináris micella összetétele is (Pósa 2014a), ez viszont ellentétben van a Le Chatelier-Braun törvénnyel. Az előbbi paradoxon megoldható, ha feltételezzük, hogy egyidőben különböző összetételű bináris vegyes micellák képződnek egy meghatározott összetételű bináris szurfaktáns elegy vizes oldatában, azaz többfázisú micelláris

pszeudofázisok léteznek, amelyek egymással és a szurfaktánsok vizes oldatával egyensúlyi rendszert képeznek (1. ábra). Mindegyik egymással egyensúlyban levő micelláris pszeudofázisra érvényes a következő összefüggés:

$$\left(x_i^{mM} / x_j^{mM}\right)_{p,T} = -n\left(h_j^{\infty} / h_i^{\infty}\right)_{p,T} = c_n \ \ (c_n \in Q^+) \quad (2)$$

Az új bináris vegyes micella modell fényében (2) módosítani kell a reguláris elegyek elméletét (regular solution theory, RST), valamint a Rodenas-féle modellt (Pósa, 2014a) ahhoz, hogy pontosan meg tudjuk határozni a micelláris szurfaktánsok közötti szinergikus kölcsönhatások létét és nagyságát.

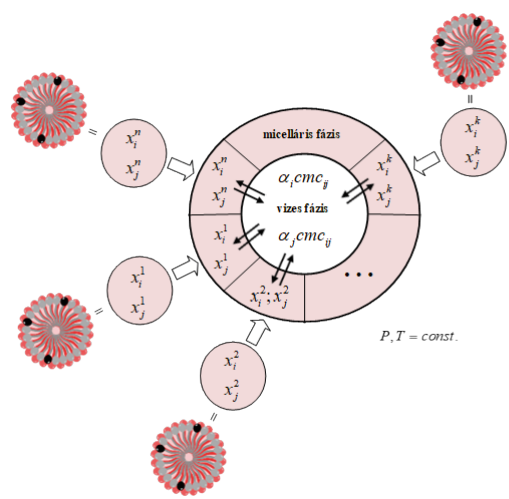

1. ábra: A vegyes micellák többfázisú modellje.

Ha mindegyik (1,2 .... *n*), egymással és a vizes fázissal egyensúlyban lévő micelláris pszeudofázisra alkalmazzuk a Gibbs-Duhem összefüggést, akkor a következő egyenletet kapjuk:

$$\left(n_i^{mM1} + n_i^{mM2} + \ldots + n_i^{mMn}\right) d \ln a_i^{mM} + \left(n_j^{mM1} + n_j^{mM2} + \ldots + n_j^{mMn}\right) d \ln a_j^{mM} = 0 \quad (3)$$

ahol n_i^{mMn} az ***i*** szurfaktáns *n*-edik micelláris pszeudofázisban lévő mennyisége, n_j^{mMn} pedig a ***j*** szurfaktáns szintén *n*-edik

fázisbeli mennyisége. A (3) egyenletben az a_i^{mM} és az a_j^{mM} az ***i*** és ***j*** szurfaktánsok micelláris aktivitásai, amelyek megegyeznek ezen szurfaktánsok vizes fázisbeli aktivitásával. Ha összegezzük az ***i*** és ***j*** szurfaktánsok mennyiségét a micelláris fázisok felett: n_i^{nMT} és n_j^{mMT}, akkor a (3) egyenlet alakja a következő:

$$n_i^{mM\boldsymbol{T}} d\ln a_i^{mM} + n_j^{mM\boldsymbol{T}} d\ln a_j^{mM} = 0$$

illetve

$$x_i^{mM\boldsymbol{T}} d\ln a_i^{mM} + x_j^{mM\boldsymbol{T}} d\ln a_j^{mM} = 0 \quad (4)$$

ahol $x_i^{mM\boldsymbol{T}} = n_i^{mM\boldsymbol{T}} / n_T^{mM}$ az ***i*** szurfaktanás móltörtje a bináris vegyes micellában. Az utolsó egyenletből látható, hogy a $x_j^{mM\boldsymbol{T}} / x_i^{mM\boldsymbol{T}}$ tört valójában az $a_i^{mM} = f\left(a_j^{mM}\right)$ függvény iránytangense (meredeksége): $\tan\alpha = \left(\ln a_i^{mM} / \ln a_j^{mM}\right)_{p,T}$ tehát a $a_i^{mM} = f\left(a_j^{mM}\right)$ függvény meredekségéből meghatározható a bináris vegyes micella összetétele:

$$\left(\frac{d\ln a_i^{mM}}{d\ln a_j^{mM}}\right)_{p,T} = -\frac{\left(1 - x_i^{mM\boldsymbol{T}}\right)}{x_i^{mM\boldsymbol{T}}} \quad (5)$$

Az ***i*** és ***j*** szurfaktánsok micelláris aktivitásait (a_i^{mM}, a_j^{mM}) kísérleti adatokból, a bináris szurfaktáns elegy kritikus micelláris koncentrációjából (*cmc*) határozzuk meg:

$$a_i^{mM} = \alpha_i cmc / cmc_i \,, a_j^{mM} = \alpha_j cmc / cmc_j \quad (6)$$

ahol α_i az ***i*** szurfaktáns móltörtje a szurfaktánsok bináris elegyében, az α_j pedig a ***j*** szurfaktáns móltörtje a szurfaktáns elegyben, míg a cmc_i(cmc_j) a monokomponensű szurfaktánsok kritikus micelláris koncentrációja (1. ábra). Az új modell (bináris vegyes micellák többfázisú modellje) szerint az ***i*** szurfaktáns pszeudofázisok feletti átlag aktivitási koefficiense:

$$\overline{f_i^{mM}} = \sum_{k=1}^{n} p_i^k f_i^{mM\boldsymbol{k}} \quad (7)$$

ahol p^{ik} az ***i*** szurfaktáns valószínűsége a *k*-adik pszeudofázisban, míg f_i^{mMk} az ***i*** szurfaktáns *k*-adik fázisbeli aktivitási koefficiense. A kritikus micelláris koncentrációkkal kifejezve az átlag aktivitási koefficiens új egyenlete a következő:

$$\overline{f_i^{mM}} = \sum_{k=1}^{n} \frac{n_i^{mMk}}{n_i^{mMT}} \frac{cmc\alpha_i}{x_i^{mMk} cmc_i} = \frac{cmc\alpha_i}{cmc_i} \frac{1}{n_i^{mMT}} \sum_{k=1}^{n} \cancel{n_i^{mMk}} \frac{n_T^{mMk}}{\cancel{n_i^{mMk}}} = \frac{cmc\alpha_i}{cmc_i} \frac{n_T^{mM}}{n_i^{mMT}} = \frac{cmc\alpha_i}{x_i^{mMT} cmc_i} \tag{8}$$

Ha a bináris vegyes micelláris pszeudofázis valóban többfázisú rendszer (vagy nem közelíthető meg egyfázisú modellel), akkor a reguláris elegyek elméletének az alkalmazása a (8) egyenlet fényében helytelen (a többlet Gibbs-féle szabadenerga eltér az elsőrendű Margules-függvénytől). Ez azt jelenti, hogy a többlet Gibbs-féle szabadenergia (szabadentalpia) értéke az RST szerint különbözni fog a többfázisú modell által számolt többlet Gibbs-féle szabadenergia értékétől (2. ábra).

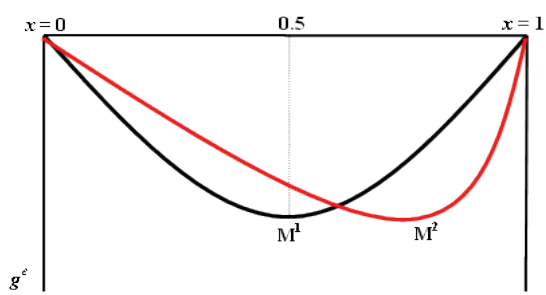

2. ábra: A többlet Gibbs-féle szabadenergia (M1 – elsőrendű Margules-függvény, M2 – másodrendű Margules-függvény).

2. A KONFORMÁCIÓS MOZGÉKONYSÁG HATÁSA A MICELLÁRIS TÖBBLET GIBBS-FÉLE SZABADENERGIÁRA

Az RST szerint a micelláris moláris többlet Gibbs-féle szabadenergia függvénye:

$$g^e = RTB_{ij}x_i x_j = RTB_{ij}(x_i - x_i^2) \quad (9)$$

ahol x_i az ***i*** szurfaktáns móltörtje a micelláris pszeudofázisban, T termodinamikai hőmérséklet. Az interakciós paraméter egyenlete:

$$B_{ij} = \beta_{ij} = z/(RT)\left(E_{ij} - \tfrac{1}{2}\left(E_{ii} + E_{jj}\right)\right) \quad (10)$$

Ahol *z* a micelláris pszeudorács koordinációs száma (Pósa, 2022), *E* az azonos (*ii*, *jj*) és a különböző (*ij*) szurfaktánsok közötti interakció energiája. Az elsőrendű Margules-függvény (9) akkor alkalmazható, ha az *N* össz számú ***i*** és ***j*** részecskék (szurfaktánsok) minden ismétléses permutációja előfordul a micelláris pszeudorácsban, azaz maximális a konfigurációs entrópia (és elhanyagolható a micelláris részeckék polidiszperzitása):

$$s_{cg}^{\max} = R\ln\left(N!/\left(N_i!N_j!\right)\right) \quad (11)$$

Ebben az esetben nincs többlet entrópia (s^e=0) igy a (9) moláris többlet Gibbs-féle szabadenergia egyben a moláris többlet entalpia is (g^e=h^e–Ts^e):

$$h^e = RTB_{ij}x_i x_j = RTB_{ij}(x_i - x_i^2) \quad (9a)$$

Viszont vannak olyan micellarendszerek (pl. Na-deoxikolát és tetradecil-trimetil-ammónium-bromid), amelyek rendelkeznek többlet entrópiával, és a moláris többlet szabadentalpiájukat elsőrendű Margules-függvény írja le (9). Ez azt jelenti, hogy a maximális konfigurációs entrópia mellett a vegyes micellákban létezik egy entrópiát növelő folyamat (Pósa, 2021). Ha a

konformációban mozgékony részecske két állapotban létezik – az egyik konformációs állapot (alacson energiájú) a monokomponens rendszerben lévőnek felel meg, míg a másik konformációs állapot (magas energiájú) a vegyes micellában lévőnek felel meg (3. ábra). Ezek szerint a vegyes micellákban a konformációban mozgékony részecskéknek létezik egy eloszlása a két konformációs állapot között, ami mikrokanonikus többlet entrópiát eredményez. Ebben az esetben létezik az entalpia – entrópia kompenzáció ($h_e=T_c s_e+b$), aminek köszönhetően az interakciós paraméter:

$$B_{ij} = \beta_{ij}\eta_{ij} = \beta_{ij}(1-T/T_C) \quad (12)$$

ahol T_c a kompenzációs hőmérséklet. Így az elsőrendű Margules-függvénnyel megadott moláris többlet Gibbs-féle energia (Pósa, 2021):

$$g^e = RT\beta_{ij}\left(1-\frac{T}{T_C}\right)x_i x_j = RT\beta_{ij}x_i x_j - \frac{1}{T_C}RT^2\beta_{ij}x_i x_j \quad (13)$$

Figyelembe véve a (9a) egyenletet:

$$g^e = h^e - \frac{1}{T_C}RT^2\beta_{ij}x_i x_j = h^e - T\left(\frac{1}{T_C}RT\beta_{ij}x_i x_j\right)$$

valamint az entalpia – entrópia kompenzációt:

$$h^e = RT\beta_{ij}x_i x_j = T_C s^e \Rightarrow s^e = \frac{1}{T_C}RT\beta_{ij}x_i x_j \quad (14)$$

a (13) egyenlet alakja:

$$g^e = h^e - Ts^e$$

Tehát bizonyítható, hogy az elsőrendű Margules-függvénnyel megadott szabadentalpia – a reguláris elegyek elméletével ellentétben – rendelkezik entrópia komponenssel is.

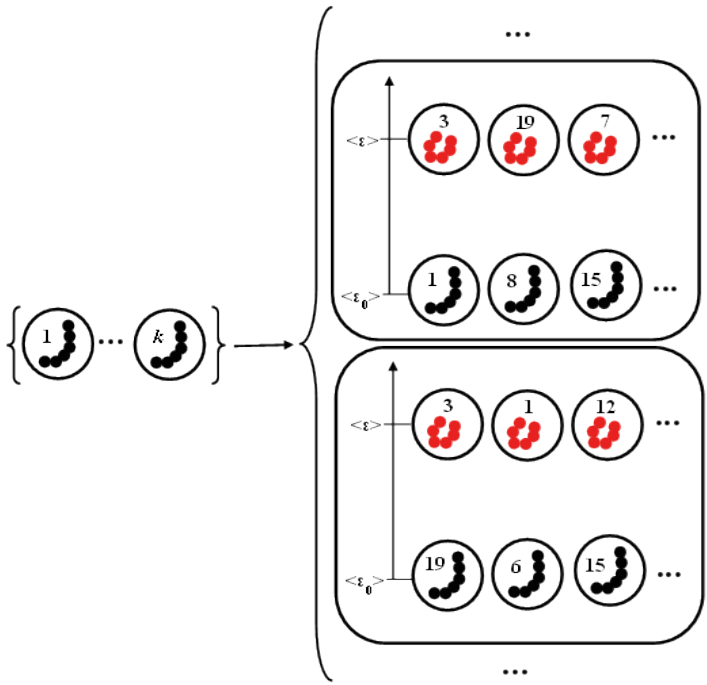

3. ábra: A két konformációs állapotú mikrokanonikus modell

A konformációsan mozgékony és konformációsan rigid (merev) szurfaktáns bináris micelláris pszeudofázisában a többlet szabadentalpiára vonatkozó modellben a kétszintes molekuláris particiós függveny (mikrokanoniku sokasság):

$$q = \omega_1 1 + \omega_2 \exp[-\overline{\varepsilon}_j / kT] = \omega\left(1 + \exp[-\overline{\varepsilon}_j / kT]\right) \quad (15)$$

ahol ω az energiaállapotok degenerációs száma (feltehetően mindkét állapot azonos degenerációs fokkal rendelkezik), $\overline{\varepsilon}_j$ pedig a bináris micellában a konformációsan mozgékony szurfaktánsok átlagos energiája. A mikrokanonikus sokaság moláris entrópiája:

$$s = \frac{E_m}{T} + R \ln q \quad (16)$$

ahol E_m a mikrokanonikus sokaság egyes elemeinek az energiája. Az új modellben a sokaság elemeinek az energiája megfelel a szinergikus reguláris elegy modell energiájával, moláris entrópiáját pedig a (16) egyenlet határozza meg:

$$s^e = s^e_{cf} = (1/T_C)RT\beta_{ij}x_i x_j = E_m + R\ln(1+\exp[-\overline{\varepsilon}_j/kT]) \quad (17)$$

$$s^e_{cf} = \Delta s = (1/T_C)RT\beta_{ij}x_i x_j = \frac{\Delta E_m}{T} + R\ln\frac{\omega(1+\exp[-\overline{\varepsilon}_j/kT])}{\omega 1} = \frac{RT\beta_{ij}x_i x_j}{T} + R\ln\frac{\omega(1+\exp[-\overline{\varepsilon}_j/kT])}{\omega 1} \quad (17b)$$

A (17) egyenlet valamint a Boltzmann-eloszlás alapján bevezethető egy új szerkezeti paraméter amely egy adott hőmérsékleten meghatározza az átlagosan magasabb energiájú konformációsan mozgékony szurfaktánsok eloszlását (Pósa, 2021):

$$x_i x_j \beta_{ij}(1-T/T_C) = x_i x_j \beta_{ij}\eta_{ij} = x_i x_j B_{ij} = -\ln(1+\exp[-\overline{\varepsilon}_j/kT]$$

$$\exp[-x_i x_j B_{ij}] = 1+\exp[-\overline{\varepsilon}_j/kT]$$

$$\exp[-\overline{\varepsilon}_j/kT] = \exp[-x_i x_j B_{ij}] - 1 \quad (18)$$

A vizsgált mikrokanonikus rendszerre a Boltzmann-eloszlás:

$$s_j(d) = x_j \frac{\omega\exp[-\overline{\varepsilon}_j/kT]}{\omega\left(1+\exp[-\overline{\varepsilon}_j/kT]\right)} = x_j \frac{\exp[-\overline{\varepsilon}_j/kT]}{q} \quad (19)$$

A (18) és a (19) egyenletek alapján az új micelláris szerkezeti paraméter:

$$s_j(d) = x_j \frac{\exp[-x_i x_j B_{ij}] - 1}{\exp[-x_i x_j B_{ij}]} \quad (20)$$

$(x_j=s_j(d)+s_j(o))$ ahol x_j a konformációsan mozgékony ***j*** szurfaktáns moltörtje a bináris micelláris pszeudofázisban, $s_j(d)$ pedig (az új micelláris szerkezeti paraméter) a ***j*** szurfaktáns $\overline{\varepsilon}_j$ energiájú konformációinak a hánya da. Az új $s_j(d)$ paraméter a konformációsan mozgékony szurfaktáns szerkezeti változására érzékeny.

Az itt bemutatott kutatási eredmények a Domus szülőföldi ösztöndíj támogatásával valósultak meg.

IRODALOM

Pósa, M. (2014a): Mixed micelles of binary surfactant mixtures: Tween 40 - Na-3,12-dioxo-5β-cholanoate; Tween 80 - Na-3,12-dioxo-5β-cholanoate and their thermodynamic description-characterization. *Chemical Engineering Research and Design*, 92, 12, 1826–1839. (DOI: 10.1016/j.cherd.2014.05.022)

Pósa, M. (2014b): Heuman indices of hydrophobicity in bile acids and compared with new developed and conventional molecular descriptors. *Biochimie*, 97, 28–38. (DOI: 10.1016/j.biochi.2013.09.010)

Pósa, M. (2019): Multiphase separation model for the binary mixed micelles. *Journal of Molecular Liquids*, 288, 111019. (DOI: 10.1016/j.molliq.2019.111019)

Pósa, M. (2021): Conformationally rigid and flexible surfactant binary (pseudoternary) mixed micelle with mutual synergistic interaction. *Journal of Molecular Liquids*, 334, 116158. (DOI: 10.1016/j.molliq.2021.116158)

Pósa, M. (2022): Symmetry (asymmetry) of the molar excess Gibbs free energy function of the binary mixed micelles of bile acid anion and classical cationic surfactant: influence of sterically shielded and sterically unshielded polar groups of the steroid skeleton . *Symmetry*, 14, 2337. (DOI: 10.3390/sym14112337)

EGY SZÁMÍTÓGÉPES DIALEKTOLÓGIAI ADATBÁZIS: A SZLOVÁKIAI MAGYAR NYELVJÁRÁSI HANGOSKÖNYVEK

Presinszky Károly
PhD, egyetemi adjunktus, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
kpresinszky@ukf.sk

A Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungarica Scientiarum et Artium ösztöndíjprogramnak köszönhetően valósulhattak meg azok a kutatások, melyek eredményeként született meg a *Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyv* (SzMNyHK.) című háromrészes multimediális nyelvjárási szöveggyűjtemény (Presinszky, 2017–2021), mely egy számítógépes dialektológiai adatbázis.

A magyar számítógépes dialektológia a nyelvjárási adatok hatékony számítógépes rögzítéséhez és kezeléséhez szükséges nyelvészeti technológiák kidolgozásával indult el. Ez az informatizálási koncepció Vékás Domokos, az ELTE Fonetikai Tanszékének korábbi oktatója nevéhez kapcsolódik, aki a legkorszerűbb példákat és irányelveket vette alapul, és kezdte el fejleszteni azokat a nyelvészeti technológiákat, melyek Bihalbocs néven váltak ismertté, és lehetővé tették a papíron megjelent nyelvatlaszok számítógépes feldolgozását (Vékás 2007).

A számítógépes dialektológia számára az atlaszokban és szótárakban található leírt nyelvi adatok informatizálása és integrálása mellett ugyanolyan nagy jelentősége van a nyelvjárási hangfelvételeknek is. A magyar számítógépes dialektológia elindítói a magyar egyezményes hangjelölési rendszer támogatása mellett

alapvető jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy a lejegyzéseket össze lehessen kapcsolni eredeti, hangfelvételen rögzített változatukkal. Ennek biztosítására a Bihalbocsban időzítési markerek kerülnek elhelyezésre a lejegyzésben, amelyek egy-egy hangfájl megfelelő időpillanataira mutatnak. Ezek által lehetőség adódik arra, hogy két ilyen időzítési marker által kijelölt hangrészletet meg lehessen akárhányszor hallgatni. A hanghullámban kijelöléseket is lehet tenni, ami a lejegyzés pontos kivitelezéséhez nagyon jó segítség, hiszen a hangok azonosításához többször is lejátszható ugyanaz a részlet (Vékás, 2007; Vargha, 2007).

A magyar nyelvjárások atlasza ellenőrző gyűjtése során készült hangfelvételekből születtek meg az első hanggal összekapcsolt nyelvjárási szöveglejegyzések, melyek *Magyar nyelvjárási hangoskönyv* címmel jelentek meg. A sorozattá vált gyűjteménynek jelenleg 16 része van. A *Magyar nyelvjárási hangoskönyv* I–IX. részét Hajdú Mihály és Kázmér Miklós lejegyzései alapján Bodó Csanád és munkatársai készítették (Hajdú és mtsai. 2005–2009). A *Magyar nyelvjárási hangoskönyv* X–XVI. részét pedig Balogh Lajos és Végh József lejegyzései alapján Vargha Fruzsina Sára készítette (Vargha 2016–2018).

E hangoskönyvek mintájára 2017-ben kezdődött el szlovákiai magyar nyelvjárási szövegfelvételek informatizálása a nyitrai egyetemen. A hanganyagok feldolgozása a Bihalbocs szoftver segítségével speciális formátumban (BXT) történik, amely lehetővé teszi a lejegyzett nyelvjárási adatokat tartalmazó szövegfájlok és a hangfájlok összekapcsolását (szinkronizálását). Az eredeti hangzó forma elérhető marad az informatizált adatbázis kialakítása után is, így valamennyi adat azonnal meghallgatható, a fonetikus lejegyzés bármikor ellenőrizhető, javítható (Vargha 2007). További előnye a gyors és hatékony közzététel is, hiszen a folyamatosan tovább bővíthető, javítható, kiegészíthető hangoskönyvek kutatói változatából automatikus konverzióval HTML-változat is létrehozható, melyet az interneten bárki megtekinthet, meghallgathat, felhasználhat. Ezzel a technikával jött létre a *Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyv* (SzMNyHK.) 3 része. A nyelvjárási szö-

vegeket a nyitrai egyetem volt és jelenlegi hallgatói, valamint tanárai gyűjtötték. A hanganyagok fonetikus lejegyzését és szinkronizálását jómagam végeztem. A hangoskönyveket Sándor Anna és Vargha Fruzsina Sára lektorálták. A hanggal szinkronizált nyelvjárási szövegek időtartama összesen 165 perc 75 másodperc. A 27 kutatóponton 34 adatközlő (22 nő, 12 férfi) szólal meg. A legfiatalabb ötvenéves, a legidősebb nyolcvankettő.

A szlovákiai magyar nyelvjárások típusai szerves folytatásai az anyaországi nyelvjárási régióknak (vö. Kiss szerk. 2001), melyek közül három a mai Szlovákia területére is átnyúlik: a közép-dunántúli–kisalföldi, a palóc és az északkeleti (l. Menyhárt–Presinszky–Sándor 2009: 121). E három régió nyelvjárási sajátosságait képviseli a SzMNyHK. egy-egy része.

A SzMNyHK. első részében a közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárási régió (főként csallóközi) következő helyi nyelvjárásaiból találunk szövegeket: Bős, Csallóközkürt, Izsap, Kulcsod, Nagybodak, Nyárasd, Vágfüzes, Vásárút, Zsigárd. (A hangoskönyv 1. része közvetlenül elérhető a következő címen: http://www.umjl.fss.ukf.sk/szmnyhk/).

A második részben a leginkább tagolt palóc nyelvjárási régió sajátosságait tükröző nyelvjárásokból találhatók szövegek a következő helyszínekről: Nyitraegerszeg, Nagyhind (északnyugati palóc nyelvjáráscsoport), Nagysalló, Sárkányfalva (nyugati palóc nyelvjáráscsoport), Ipolyszakállos, Felsőtúr, Lukanénye (Ipoly vidéki palóc nyelvjáráscsoport), Síd, Újbást (középpalóc nyelvjáráscsoport), Csíz, Méhi (keleti palóc nyelvjáráscsoport), Nagyida (Hernád vidéki palóc nyelvjáráscsoport). (A hangoskönyv 2. része közvetlenül elérhető a következő címen: http://www.umjl.fss.ukf.sk/szmnyhk_2/).

A harmadik részben az Ung-vidék és a Felső-Bodrogköz területéről, az északkeleti nyelvjárási régió következő helyi nyelvjárásainak szövegei kaptak helyet (keletről nyugat felé haladva): Nagyszelmenc, Szirénfalva, Csicser, Boly, Zétény, Abara. (A hangoskönyv 3. része közvetlenül elérhető a következő címen: http://www.umjl.fss.ukf.sk/szmnyhk_3_HTML/).

A hangoskönyvek kutatópontjainak elhelyezkedését az alábbi térkép szemlélteti.

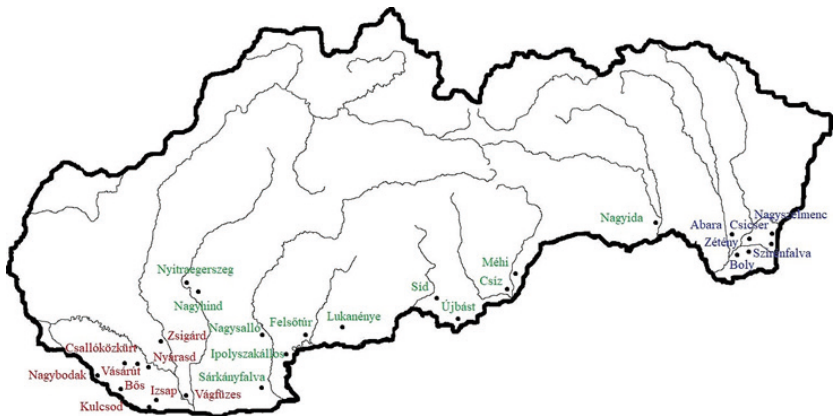

1. térkép: A szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek kutatópontjai

Ez a számítógépes dialektológiai adatbázis sokrétűen felhasználható. A hangoskönyvek kutatói változatának egyik fontos eleme a keresőfunkció. A keresőablakban különféle paraméterek megadására van lehetőség. Beállítható, hogy mely beszélők megnyilatkozásaira korlátozódjon a keresés. A szoftver egyszerre több jelenség keresését is lehetővé teszi. Kereshető például, hogy egy szó vagy szórészlet, illetőleg hang vagy hangsor egy adott adatközlő szövegében akár többféle módon is előfordul-e. Mindezekre egyszerre rá lehet keresni, illetve meg is lehet számoltatni a keresőmezőkbe beírt kifejezéseket. A Bihalbocsban több szövegben is lehet egyszerre keresni. A keresés az adattár összes szövegében egyszerre is elvégezhető a megadott paraméterek szerint. Az, hogy milyen paraméterek keresése legyen lehetséges, természetesen attól függ, hogy milyen információk kerültek rögzítésre a nyelvjárási szövegfelvételről, az adatközlőkről, terepmunkásokról (vö. Vargha 2007). A keresések eredményei térképre is vetíthetők.

A hangoskönyvek nyelvjárási szövegeinek számítógépes dialektológiai alapú elemzésén és térképezésén kívül a korpusz élőnyelvi jellegéből adódóan lehetőség nyílik az interjúk funkcionális szempontú szemantikai vizsgálatára is.

Az adatbázis szövegei alapján szinkrón nyelvjárási korpuszon válnak vizsgálhatóvá a regionális nyelvváltozatokban jelen lévő kétnyelvűségi jelenségek. A szövegekben megjelenő közvetlen kölcsönszavakat és a kódváltást a laikus nyelvhasználók is könnyen felismerik, a nyelvi–nyelvjárási attitűdjük fontos részét képezik, így ezek a kontaktusjelenség-típusok a regionális nyelvváltozatok fejlődését is befolyásolhatják.

A *Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyv* kitűnő lehetőséget kínál a nyelvjárások oktatásának színesebbé, érdekesebbé, interaktívabbá tételére is. Korszerű tanórai segítség lehet a hangoskönyv, hiszen a tanulók akár mobiltelefon vagy táblagép segítségével a tanítási órán is böngészhetnek a hanggal szinkronizált szövegekben, az interjúkat meghallgathatják egészben vagy részletekben, a szövegeket kimásolhatják, szerkeszthetik. A pedagógusok munkáját is segíthetik a hangoskönyvek, hiszen lehetőséget adnak a nyelvjárások szemléltetésén kívül olyan feladatok elkészítésére, melyek egyrészt a nyelvtanórán tanult hangtani, alaktani, mondattani ismeretekre alapozva mutatnak rá nyelvjárási jelenségekre a hozzáadó nyelvpedagógiát követve, másrészt a beszélt és az írott nyelv közötti különbségekre világítanak rá, harmadrészt pedig szövegfeldolgozási gyakorlatokkal hozzák közelebb a hangoskönyvekben közölt szlovákiai magyar beszélt nyelvi szövegek tartalmi sokszínűségét. A szövegek néprajzi, kulturális és helytörténeti ismeretterjesztő szövegként ugyanígy felhasználhatók, akár még az anyanyelvi órákon kívül más tantárgyakhoz is.

IRODALOM

Hajdú M. és mtsai. (2005–2009): *Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv I–IX. HTML-formátumú multimédiás CD-ROM sorozat.* Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke

Kiss J. szerk. (2001): *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó.

Menyhárt J. – Presinszky K. – Sándor A. (2009): *Szlovákiai magyar nyelvjárások.* Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egye-

tem Közép-európai Tanulmányok Kara
Presinszky K. (2017–2021): *Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv I–III. (=SzMNyHK.)* Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara
Vargha F. S. (2007): A magyar nyelvjárási hangoskönyv és elemzési lehetőségei. In: Zelliger E. (szerk.): *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság, 429–443.
Vargha F. S. szerk. (2016–2018): *Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv X–XVI. Részletek a MNyA. 1960 és 1964 között készült hangfelvételeiből.* Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem
Vékás D. (2007): Számítógépes dialektológia. In: Guttmann M. – Molnár Z. (szerk.): *V. Dialektológiai szimpozion. (Szombathely, 2007. augusztus 22–24.)*. Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola, 289–293.

ERDÉLYI TŐZEGLÁPOKBAN ÉLŐ PÓKOK (ARACHNIDA: ARANEAE) FAUNISZTIKAI ÉS ÖKOLÓGIAI VIZSGÁLATA

Urák István
PhD, egyetemi docens, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Környezettudomány Tanszék
urakistvan@gmail.com

BEVEZETÉS

A tőzeglápok különleges élőhelyek, melyekre jellemző a nagy mennyiségű növényi eredetű holt szerves anyag felhalmozódása. Fontos szerepet töltenek be a víztárolásban, árvízmegelőzésben és ivóvízellátásban, a szén megkötésében és tárolásában, valamint ritka, veszélyeztetett, tőzegláp-specialista fajoknak biztosítanak élőhelyet (Urák et al., 2017). Növényzetük számos jégkorszaki maradványfajt őriz, de az utóbbi évek kutatásai kimutatták, hogy a tőzeglápok nemcsak botanikai szempontból érdekesek és értékesek, gerinctelen faunájuk is tartogat újdonságot a kutatók számára, ami miatt még jobban oda kell figyelni védelmükre (Urák–Samu, 2008; Samu–Urák, 2014; Gallé et al., 2019).

CÉLKITŰZÉSEK

Erdély területén számos tőzegláp található, melyeket elsősorban egyedülálló, jégkorszaki maradványfajokban (glaciális reliktumok) gazdag növényviláguk miatt nyilvánítottak természetvédelmi területekké, míg az állatvilágra vonatkozó adatok szinte teljesen hiányoztak. Ezt a hiányt pótolják azok a kutatások, melyeket még

1998-ban kezdtünk el feltételezve, hogy a tőzeglápok egyedi növényvilága egyedi ízeltlábú faunát rejt.

Kutatásaink célja a tőzeglápok pókfaunájának minél alaposabb felmérése, a pókközösségek szerkezetének tanulmányozása és összehasonlítása, adatok gyűjtése az élőhelyek minőségéről és a szukcessziós folyamatok irányáról, figyelembe véve a tőzeglápok szerkezetét, növényzetét, méretét, földrajzi elhelyezkedését és esetenként a környező élőhelyek minőségét, antropikus beavatkozások hatását, rövid és hosszú távú következményeit.

Ezek a hiánypótló adatok tovább fogják bővíteni ismereteinket a tőzeglápokról és felhasználhatók lesznek a jövőben újabb kutatások megtervezéséhez, a sok esetben hiányzó védelmi stratégiák és kezelési tervek kidolgozásához, és végezetül, ami talán mindennél a legfontosabb: a valós és hatékony védelem megvalósításához.

ANYAG ÉS MÓDSZEREK

A pókok gyűjtése egyeléssel, fűhálózással, avarrostálással, talajcsapdázással és motoros rovarszívóval (D-vac) történt. A mintákat 70°-os etanololdatban tároltuk, a fajokat a magyarországi fogadó intézmények laboratóriumaiban határoztuk meg sztereomikroszkópok segítségével, változatos határozókulcsok alkalmazásával (Heimer–Nentwig, 1991; Nentwig et al., 2022, Roberts, 1985, 1987). A biológiai anyag tárolása időszakosan a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem állattani gyűjteményében történt.

Az adatok kiértékelésére és a tudományos közlemények megírására szintén Magyarországon került sor, Domus ösztöndíjak támogatásával. Statisztikai programok segítségével, különböző ökológiai mutatók kiszámításával hasonlítottuk össze az egyes tőzeglápok és élőhelyek pókközösségeinek a szerkezetét. A leggyakrabban használt mutatók a diverzitási-indexek és hasonlósági-indexek, leggyakrabban használt módszerek a klaszter-analízis, nem-metrikus sokdimenziós skálázás (NMDS), főkoordináta-analízis (PCA) és indikátorfaj-analízis.

EREDMÉNYEK

Összesen 22 tőzeglápban sikerült arachnológiai felméréseket végezni 1998 és 2022 között, melyek eredményeit konferenciákon mutattuk be és szakmai folyóiratokban közöltük le. Az alábbiakban ezekből mutatunk be néhányat.

Az első tőzeglápos kutatásra 1998 júliusában került sor, melynek során talajcsapdák segítségével gyűjtöttünk pókokat a Lassúág- és Kerekbikk-tőzeglápokban (Nemere-hegység). A viszonylag rövid mintavételi periódus ellenére 394 pókot sikerült gyűjteni, melyek 34 fajt képviseltek 11 családból, köztük két faunára új fajjal (Notioscopus sarcinatus, Haplodrassus moderatus). Az egyedek több mint felét egy jellemzően csak tőzeglápokban előforduló ritka farkaspókfaj tette ki (Pardosa sphagnicola, 57,6%) (Gallé–Urák, 2002).

Ezt követte 1999-ben a Vaslábi-tőzegláp (Szenéte), ahol szintén csak júliusi talajcsapdás gyűjtés során 285 pókot fogtunk, melyek 32 fajt képviseltek 11 családból, köztük két újabb faunára új (Gnaphosa nigerrima, Centromerus laevitarsis) és három addig kérdéses fajjal (Lophomma punctatum, Walckenaeria kochi, Clubiona reclusa). A domináns faj ebben az esetben is ugyanaz a tőzegláp-specialista farkaspók volt (P. sphagnicola, 35%). (Gallé–Urák, 2001).

A következő évben, 2000 augusztusában az Ördögtó-tőzeglápra került a sor, ahol szintén talajcsapdázással alig egy hét alatt 266 pókot sikerült gyűjteni, melyek 44 fajt képviseltek 15 családból. Ezek között is volt egy faunára új faj (Agyneta similis) és két addig kérdéses faj (Kaestneria pullata, Trichoncus saxicola) (Gallé–Urák, 2006).

Ez az első három év, amelyben négy tőzeglápból sikerült egy-egyhetes gyűjtés után öt faunára új fajt kimutatni más kérdéses, ritka, tőzegláp-specialista fajokkal olyan eredmények voltak, melyek után nagy lelkesedéssel folytattuk a kutatásokat. A rövid, egy-kéthetes gyűjtési periódust kiterjesztettük egy évesre, a talajcsapdázást pedig kiegészítettük más gyűjtési módszerekkel (egyelés, fűhálózás, avarrostálás, motoros rovarszívó). Így került

sor Erdély legismertebb, leglátogatottabb, talán leglátványosabb és egyik legnagyobb és legjobb állapotban megmaradt tőzeglápjára, a Mohos-tőzeglápra. Egy teljes vegetációs periódust átfogó gyűjtés eredményeként összesen 108 faj jelenlétét sikerült kimutatni 21 családból, melyek között volt három faunára új (Cnephalocotes obscurus, Maro minutus, Taranucnus setosus) és két kérdéses (Zelotes clivicola, Scotina palliardi), valamint több ritka, tőzegláp-specialista faj. Mivel itt már rétegezett mintavételezést végeztünk mennyiségi módszerekkel, össze tudtuk hasonlítani a lápon belüli élőhelyek pókközösségeit (nyílt láp, nyíres, erdei fenyves és kontrollként egy bükkös a tőzeglap szomszédságában). Az eredményeink alapján a tanulmányozott élőhelyek jól elkülönülnek egymástól, minden élőhely jól meghatározott, egyedi pókközösséggel rendelkezik (Urák–Samu, 2008; Urák et al., 2010). Hasonló eredményeket kaptunk a következő évek kutatásai során is, melyek alkalmával megvizsgáltuk a Benes- és Borsáros-borvízlápok (Urák–Máthé, 2011) és a Lucs-tőzegláp (Urák–Máthé, 2012) pókközösségeit.

A szépen növekvő adatbázis már lehetővé tette, hogy több tőzegláp élőhelyeinek pókközösségeit is össze tudjuk hasonlítani, figyelembe véve a lápok méretét és elhelyezkedését. Az eredmények alapján a kisebb lápok is gazdag és egyedi pókfaunával rendelkeznek. Egyes fajok jelenlétét csak egyes lápokban sikerült kimutatni, ami azt jelenti, hogy ha meg akarjuk őrizni a teljes fajkészletet, szükség van a kisebb, elszigetelt tőzeglápok védelmére is, mivel ezek utolsó élőhelyszigeteknek számítanak néhány nagyon ritka, élőhely-specialista faj számára (Urák et al., 2007; Samu & Urák, 2014; Gallé et al., 2019.).

Az utóbbi években a mozaikos élőhelyszerkezet pókközösségekre gyakorolt hatását vizsgáltuk tőzeglápokban. Így a Poiana Stampei-tőzeglápban a semlyék-zsombék rendszert (Gallé et al., 2021), majd a Vlasinescu-tőzeglápban a csarabos (Calluna vulgaris) élőhelyfoltok hatását (Urák et al., 2023 – kézirat elfogadva). Az eredmények alapján az élőhelyek heterogenitása, mozaikos szerkezete növeli a pókok diverzitást tőzeglápokban.

KÖVETKEZTETÉSEK

A tőzeglápok nemcsak növénytani szempontból értékes és érdekes területek, hanem arachnológiai szempontból is. A különleges növényvilág különleges pókfaunát rejt, ritka tőzegláp-specialista fajokkal.

A pókok élőhely-preferenciája nagyon jól tükrözi a tőzeglápra jellemző fizikai tényezőket és a láp természetességét: a fajok többsége a zárt, árnyékos élőhelyeket kedveli, ahol viszonylag nagy a nedvesség és magas a páratartalom, nincsen zavarás.

A pókok nagyon érzékenyen jelzik az egyes tőzeglápok és azon belül az egyes élőhelyek minőségét. Minden vizsgált tőzegláp, élőhely és mikroélőhely nagyon jól elkülönült, egyedi pókközösséggel rendelkezik, melyek szerkezetében nagy arányban vannak képviselve a ritka, tőzegláp-specialista fajok. Ezen fajok számára a tőzeglápok jelentik az egyetlen lehetséges élőhely-szigeteket, ezért védelmükre ebből a szempontból is figyelni kell!

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönöm a segítséget a magyarországi fogadó intézetekben dolgozó munkatársaknak: Gallé Lászlónak (Szegedi Tudományegyetem, Szeged), Samu Ferencnek (Agrártudományi Kutatóközpont, Budapest), Gallér Róbertnek (Ökológiai Kutatóközpont, Vácrátót). Köszönöm Zsigmond Andreának, Gallé-Szpisjak Nikolettnek, Szigyártó Lídiának, Balog Adalbertnek, Máthé Istvánnak és a családomnak, hogy segítettek a terepmunkában.

Köszönöm a Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungarica Scientiarum et Artium Ösztöndíjprogramjának az anyagi támogatást.

IRODALOM

Gallé, R. – Gallé-Szpisjak, N. – Zsigmond, A. R. – Könczey, B. – Urák, I. (2021): Tree species and microhabitat affect forest bog

spider fauna. *European Journal of Forest Research*, 140, 691–702. DOI: 10.1007/s10342-021-01359-y.

Gallé, R. – Samu, F. – Zsigmond, A. R. – Gallé-Szpisjak, N. – Urák, I. (2019): Even the smallest habitat patch matters: on the fauna of peat bogs. *Journal of Insect Conservation*, 23, 699–705. DOI: 10.1007/s10841-019-00164-8.

Gallé, R. – Urák, I. (2002): Faunistical data ont he spiders (Arachnida: Araneae) of the Nemira Montain's bog complex with two new species for the Romanian fauna. *Entomologica romanica*, 7, 85–88.

Gallé, R. – Urák, I. (2006): Faunistical data on the spiders of the Lacul Dracului bog complex with new data for the Romanian fauna. *Scientific Annals of the Danube Delta Institute*, 12, 29–32.

Gallé. R. – Urák. I. (2001): Contribution to the spiders (Arachnida: Araneae) of upper Mureş river valley with some new data for the Romanian fauna. *Entomologica romanica*, 6, 141–145.

Heimer, S. – Nentwig, W. (1991): *Spinnen Mitteleuropas.* Paul Parey Verlog, Berlin und Hamburg.

Nentwig, W. – Blick, T. – Gloor, D. – Hänggi, A. – Kropf, C. (2022): *Spiders of Europe.* Online: http://www.arane ae.nmbe.ch.

Roberts, M. J. (1985): *The spiders of Great Britain and Ireland*. Volume 1. Harper Collins, London.

Roberts, M. J. (1987): *The spiders of Great Britain and Ireland*. Volume 2. Harper Collins, London.

Samu, F. – Urák, I. (2014): Are more bogs better? Comparative studies into Transylvanian peat bog spider assemblages from a conservation biological perspective. *North-Western Journal of Zoology*, 10, S94–S101.

Urak, I. – Balog, A. – Pál Z. (2007). Dramatic decline of glacial refuge Mohos peat bog (Romania, Transylvania). *Entomologica romanica*, 12, 363-366.

Urák, I. – Gallé-Szpisjak, N. – Szigyártó I. L. – Zsigmond, A. R. – Gallé, R. (2023): Heather (Calluna vulgaris) supports spider diversity of oligotrophic peat bogs. *Journal of Insect Conservation*, DOI: 10.1007/s10841-023-00465-z.

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR KISEBBSÉGEK ÁLLAMNYELVOKTATÁSA PROBLÉMAKÖRÉNEK KUTATÁSI EREDMÉNYEI

Vančo Ildikó
PhD, egyetemi tanár, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem,
Közép-európai Tanulmányok Kara,
Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
ivanco@ukf.sk

Az MTA Domus Szülőföld támogatási programja segítségével négy projektben vizsgáltuk az államnyelvoktatás meglévő gyakorlatait (Az államnyelv oktatása a Magyarországgal szomszédos országokban: összehasonlító elemzés 2018; Jó gyakorlatok feltérképezése a Magyarországgal szomszédos országokban [Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szlovénia] folyó államnyelvoktatás megújítása céljából 2019; Az anyanyelvi grammatikai tudás kialakítására és az államnyelv elsajátítási szintjére ható eltérő oktatási és társadalmi körülmények hatásainak kutatása 2020; Államnyelvoktatás és autonómia – politikai vívmány vagy szegregáció? 2022).
A projektben résztvevő kutatók:

- Vančo Ildikó, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem (csoportvezető)
- Beregszászi Anikó, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
- Csernicskó István, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
- Kozmács István, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem
- Tódor Erika Mária, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem

- Tolcsvai Nagy Gábor, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

A kisebbségek tagjai számára sok esetben az anyanyelvi iskolaválasztás elleni érvek között a legerősebb érv az, hogy az államnyelv oktatása nem színvonalas. Emiatt kutatási eredményeink kulcsfontosságúak. Hosszú távú célunk az államnyelv kisebbségek számára nyújtott oktatásának megújítása nyelvészeti és módszertani szempontból egyaránt.

Vizsgálatunk fő megfigyelési szempontjai a következők voltak: az államnyelv oktatásában a társadalmi és nyelvi környezet milyen hangsúlyeltolódásokat eredményez, mely módszerek vannak jelen az iskolai környezet vizuális nyelvhasználatának elrendeződésében. További célunk volt, hogy az eltérő társadalmi helyzetekben átfogó képet adjunk az államnyelv és a kisebbségi nyelv kapcsolatáról oktatási/pedagógiai szempontokat is figyelembe véve.

A kutatás révén, a nemzetközi kontextust is figyelembe véve, komplex képet kaptunk a Magyarországgal szomszédos országokban folyó államnyelvoktatás tartalmi és részben didaktikai jellemzőiről.

Eredményeink – melyek elérését nagyrészt a terepmunka biztosította számunkra –, egy olyan sok szempontú elemzés elkészítését tette lehetővé, mely nóvum az államnyelv oktatásával foglalkozó szakirodalomban. Terepmunkánk során felhasználtuk és alkalmaztuk az élenjáró nemzetközi nyelvpedagógia, anyanyelv-pedagógia és nyelvtudomány eredményeit (mint például a funkcionális nyelvpedagógia) – különös tekintettel a kisebbségi oktatás területén alkalmazható eredményekre, melyek módszertani és elméleti szempontból egészítik ki a kutatást.

Konkrét eredmények:

- Elvégeztük Szlovákia, Ukrajna és Románia magyar tannyelvű iskoláiban folyó államnyelvoktatás legfőbb ismérveinek elemzését, felmértük, hogy:

a. milyen óraszámban,
b. milyen tantervek alapján oktatják ezt a tantárgyat a magyar tannyelvű; részben bemutattuk van-e különbség, s milyen jellegű az adott nyelvet nem anya-

nyelvként tanuló kisebbségek és a tárgyat anyanyelvként tanuló többségiek számára kidolgozott tantervek terén;

c. milyen kimeneti követelményeket fogalmaznak meg a kisebbségiekkel szemben az egyes iskolai szakaszok végére (azaz: milyen nyelvtudásszintet kell elérniük a gyerekeknek az alapiskola vagy a középiskola végére).

- tanulmányoztuk a szlovéniai kétnyelvű oktatást (helyszín: Lendva, Pártosfalva);
- felmértük az oktatás sikerességének, illetve buktatóinak mivoltát, s az ilyen típusú oktatás alkalmazhatóságának mikéntjét Ukrajnában, Szlovákiában és Romániában;
- azonos szempontok szerint írtuk le az államnyelv írás- és olvasástanításának jellemzőit a vizsgált országokban;
- elvégeztük az oktatási gyakorlat vizsgálatát Szlovákiában (Bátorkeszin, Nagymegyeren, Somorján), ahol új módszer van kipróbálás alatt, s megállapítottuk annak nagyfokú módszertani és szervezésbeli hiányosságait.
- tanulmányoztuk a Skandináviában élő számik oktatási helyzetét, s jellemeztük azt a problémakört, hogy mi történik, ha egy nép anyanyelvű oktatása felszámolódik, majd állami és helyi törekvések eredményeként kísérlet történik annak újraindítására. Helyzetük párhuzamba állítható a szórványban élő magyarság nyelvi helyzetével, s esetükben rámutattunk a jó gyakorlatok alkalmazásának lehetőségeire.
- tanulmányoztuk az Åland-szigeteki autonómia keretében megvalósuló anyanyelvi és államnyelvi oktatás helyzetét.

A témakörben a résztvevők eddig több jelentős publikációt jelentettek meg. Első helyen említjük a Magyar Nyelvőr 2017-ben és 2019-ben megjelent tematikus számait (2017/3; 2019/2), melyekben összefoglaltuk kutatásunk első szakaszának eredményeit.

Kutatócsoportunk foglalkozott többek között a magyar nyelvtan szlovákiai oktatásával, s a szlovák nyelv oktatásának új tantárgyi programjával. Leszögezhető a tény, hogy az elmúlt 20 év szakmai erőfeszítései ellenére sem sikerült szlovákiai magyar

nyelvtanoktatásban egységes, az egész tananyagot érintő paradigmaváltást elérni, a tankönyvekben és a tantervekben érvényes szemlélet, továbbá a szaktudományi eredmények tankönyvenként és tantervenként változó mértékű keveredést mutatnak az elavult tartalmakkal. Továbbra sem jelenik meg követelményként, hogy ne nyelvtani kategóriákat tanítsunk, hanem a beszélt és írott nyelv tulajdonságait, szerkezetét, a nyelv kommunikációs helyzetnek megfelelő használatát helyezzük a középpontba. Rámutattunk, hogy elengedhetetlen követelmény lenne a szakmai – azaz nem módszertani szempontú – pedagógus-továbbképzések beindítása. Hangsúlyoztuk, hogy a szlovák nyelv oktatása esetében is szükséges lenne, hogy megjelenjen a tantárgyi programokban az elérendő nyelvi szint. Problémát jelent, hogy a tantervben szerepelő kommunikatív módszer megnevezése annak közelebbi meghatározása nélkül történik, s kifejtése nélkül alkalmazása esetleges a különböző nyelvi és társadalmi háttérrel rendelkező tanulócsoportok esetében. A hatékony államnyelvi oktatás eléréséhez továbbra is a legnagyobb probléma, hogy ugyanazzal a módszerrel tanítják a tömbben, kisközségben élő magyar domináns környezetből származó diákokat, mint a szórványban élő kétnyelvű környezetben, esetleg kétnyelvű családban szocializálódó tanulókat.

A finnországi kutatásunk fő tanulságai azt mutatják, hogy az eltérő nyelvi helyzetekhez alkalmazható, nem a centralizáltságot fő szempontként kezelő oktatási rendszerben egymás mellett létező alrendszerek mi módon alkothatnak sikeres egészet. A többségi társadalom, a politikai döntéshozók, az öntevékeny és öntudatos civil tevékenység megteremtheti annak a lehetőséget, hogy egy állam oktatási rendszerén belül egymástól jelentősen eltérő helyzetben lévő kisebbségek számára egyaránt eredményesen és a társadalom számára hasznosan megvalósítható a kétnyelvűség kialakítása, sőt az is a többség feladata, hogy a veszélybe került kisebbségi beszélők számára megteremtse nyelvük revitalizálásának lehetőségét.

Hangsúlyozottan kiemeljük azt a tényt, hogy létezik és jól működik olyan állami szabályozás az Európai Unióban, amely nem

az oktatás központosításából indul ki, hanem eltérő helyzetek megoldására eltérő szabályozást, és ezen keresztül a különböző helyzetekre eltérő megoldásokat tesz lehetővé.

Kutatást folytattunk az osztálytermi interakciók terén, a tanórákon elhangzott interakciókat elemezve. Rámutattunk arra, hogy a kisebbségi tannyelvű iskolák román nyelvóráin, az anyanyelvi ismeretek támogató háttértudásként fontos szerepet játszanak a jelentésalkotás hatékonyságában. A jelenlegi tantervi követelmények osztálytermi kivitelezése, az alábbi kétnyelvű elrendeződéseket eredményezi: (a) a célirányos, párhuzamos nyelvhasználati helyzeteket, (b). „nyelvközi", kódváltásos beszédhelyzeteket, (c). a fordítást mint nyelvtanulási módszert és (d) a véletlenszerű nyelvváltást, melyet a spontán beszédhelyzetek alakítanak. A vizsgálat következtetése, hogy olyan „életképes kétnyelvűség" kialakítása szükséges, melyben az anyanyelv a második és harmadik nyelv elsajátításának támogatója, míg a második és harmadik nyelv az anyanyelvi kultúrához megfelelő módon viszonyul, tehát az anyanyelvi oktatás azt nem problémaként, hanem erőforrásként kezeli.

Kárpátalján egymással párhuzamosan több állami és magyar érdekvédelmi szereplő van befolyással az oktatás helyzetére, s ezek a szereplők lehetőségeikhez és céljaikhoz mérten foglalkoznak a magyar tannyelvű iskolák oktatási helyzetével, az intézmények infrastrukturális hátterének megteremtésével, a pedagógusok továbbképzésének szervezésével, illetve az iskolák tankönyvekkel és taneszközökkel való ellátásával. Az ily módon létrejövő párhuzamosságok egyrészt előnyöket biztosítanak a kárpátaljai magyar nyelvű oktatási intézmények számára sokszor azonban az egymást keresztező kezdeményezések akadályozzák a színvonalas szakmai munkát, növelve a bizonytalanságot, nem ritkán káoszt előidézve.

Az Åland-szigeteki autonómia helyzetet megvizsgálva az eddigiektől eltérő kétnyelvű helyzetet láthattunk. Az ott tapasztaltak egyaránt mutatják a bezárkózás jegyeit – melynek célja az anyanyelv és helyi kultúra megőrzése –, valamint a külvilág felé való nyitás jeleit. Ez utóbbi szervezetten azonban nem az államnyelven (= finn) keresztül, hanem az erős idegennyelv-oktatáson keresztül

történik a nemzetközi tér felé. A finn nyelvvel a felé való kapcsolatok sokszor családi kapcsolatokon keresztül jön létre, illetve a legközelebbi nagyváros, Turku adta lehetőségek (a sport, kultúra, bevásárlás) kihasználása jelent motivációt a svéd anyanyelvű fiatalok számára. Ennek jelentőségét jól bizonyítja, hogy annak ellenére, hogy a finn nyelv tanulása nem kötelező, a tanulók mintegy 74%-a választja idegennyelvként a finn nyelvet. A finn, mint idegen nyelv oktatásának színvonalát az adatközlők alacsonynak ítélték meg, azt túlzottan grammatika központúnak tartják.

Megállapítható, hogy az Åland-szigeteki autonómia egy sajátos történelmi helyzetben jött létre, a nagyhatalmak támogatásával és az elmúlt 50 évben megfelelő anyagi hátteret sikerült létrehozni az autonómia működtetéséhez. Sajátos gazdasági helyzetük segítségével, valamint a finn állam anyagi hozzájárulásával vált számukra lehetővé, hogy sajátos helyi kultúrát és identitást hozzon létre a svéd egynyelvűség és a svéd kultúra fenntartása a magas szintű oktatáson keresztül, valamint azon keresztül, hogy az autonóm terület olyan életszínvonalat tud biztosítani polgárai számára, mely nem az elvándorlást, hanem a megmaradást (akár visszatérést) erősíti. Ez azt is jelenti, hogy az elmúlt 100 évben változott a Svédországhoz való viszonyuk, elhalkultak azok a hangok, melyek a Svédországhoz való tartozást szeretnék. A finn „fő föld" ("mainland") iránti attitűdök változóak, erre nézve felmérés nincsen, azonban a helyszíni megfigyelések alapján a finn államalakulathoz való tartozás pozitív, amennyiben az nem fenyegeti autonómiájukat.

A kutatócsoport az általa megvizsgált L2 módszertanok alapján azt a következtetést vonta le, hogy vannak olyan módszerek, amelyek hozzáigazíthatók a kisebbségi magyarok tanítási körülményeihez a jobb államnyelvtudás elérése érdekében, de ezek a hozzáigazítások még nem történtek meg, illetve folyamatuk kezdetén vannak.

Jelen helyzetben kutatásunk külön sikereként emelhető ki, hogy Ukrajnában a kutatócsoport kárpátaljai tagjainak tudományos hozzájárulásával elkészült egy kísérleti ukrán nyelvkönyv az

általános iskola ötödik osztálya számára. A további tankönyvek kidolgozása jelenleg is folyik. A tankönyv kidolgozói elkészítették az új, 5–9. osztályos (általános iskolai) tantervet is az ukrajnai magyar tannyelvű iskolák számára.

IRODALOM

Beregszászi A. – Csernicskó I. (2017): Kidobott pénz vagy megtérülő befektetés? Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban. *Magyar Nyelvőr*, 141/3, 292–309.

Beregszászi A. – Kolozsvári-Nagy E. (2019): Az olvasás és az írás tanítása a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban. *Magyar Nyelvőr.* 143/2, 151–172.

Csernicskó I. (2017): Дискриминация учащихся школ Украины с венгерским языком обучения. In: Márku A. – Tóth E. (szerk.): *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III.* Ungvár: RIK-U, 223–233.

Kozmács I. (2017): A másik hazai nyelv oktatása Finnországban. *Magyar Nyelvőr.* 141/ 3, 310–323.

Kozmács I. (2019): Az államnyelv oktatása a szlovákiai magyar tannyelvű általános iskolákban. *Magyar Nyelvőr.* 143/2, 184–195.

Tódor E. M. (2019): Nyelvi alapkészségek kialakítása a romániai magyar tannyelvű iskolákban. *Magyar Nyelvőr*. 143/2, 173–183.

Tódor E. M. – Vančo I. (2022): Nyelvi erőforrások osztálytermi helyzetekben. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica,* 1/2, 161–179.

Tódor E. M. (2017): A magyar tannyelvű iskolák számára készült új román nyelv és irodalom tanterv: kihívás és lehetőség. Reform vagy újítás, fejlesztés vagy innováció? *Magiszter*, 2017/3 (XIV), 5–14.

Tolcsvai Nagy G. (2017): Az államnyelv oktatása a határon túli magyar régiókban. Nyelvpedagógiai elemzés. *Magyar Nyelvőr.* 141/3, 269–271.

Tolcsvai Nagy G. (2017): Kisebbségiek államnyelvoktatása: amit a nyelvtudomány tehet. *Magyar Nyelvőr.* 141/ 3,324-339.

Tolcsvai Nagy G. (2019): A módszertan, amint elnyom vagy felszabadít. Írás- és olvasástanítás, államnyelv-elsajátítás a határon túli magyarok körében. *Magyar Nyelvőr.* 143/2, 197–209

Tolcsvai Nagy G. (2019): Az államnyelv oktatása, az írás és olvasás tanítása a határon túli magyar régiókban. *Magyar Nyelvőr.* 143/2, 133–137.

Vančo I. (2017): A szlovák nyelv tanítása szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolákban. *Magyar Nyelvőr.* 141/ 3, 272–291.

Vančo I. (2019): A szlovák nyelvi készségek kialakítása a szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolák alsó tagozatán. *Magyar Nyelvőr.* 143/2, 138–150.

Vančo I. – Efremov, D. (2020): Revitalizing Saami Through Education in Finland. *Ezhegodnik Finno-Ugorskikh Issledovanii – Yearbook of Finno-Ugric Studies*. 14/4. 617–627.

Vančo I. (2020): State language teaching for Hungarian minority in Slovakia. In: *INTED 2020: 14th annual International Technology, Education and Development Conference, Valencia, 2nd-4th of March, 2020*. Valencia: IATED Academy, 2020. 4859–4863.

Vančo I. (2020): The problems of teaching grammar of pluricentric languages – the case of Hungarian language. In: *INTED 2020: 14th annual International Technology, Education and Development Conference, Valencia, 2nd-4th of March, 2020*. Valencia: IATED Academy, 2020. 4878–4882.

Підручник створено відповідно до Модельної навчальної програми «Українська мова для класів з навчанням угорською мовою. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти – УДК 811.161.2(075) Б 56 Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 №140)

(автори-укладачі Черничко С. С., Певсе А. А., Кордонець О. О., Барань Є. Б., Чонка Т. С, Павлович Ю. П., Беца С. Д., Кантор С. І., Кейзі-Бак С. В., Копас І. А., Павлович О. М., Стець М. М., Чейке О. С.)

Беца С. Д. – Павлович Ю. П. – Певсе А. А. (2022): Українська мова: підручник для 5 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти (з аудіосупроводом). Чернівці: Букрек, 248 с.: іл. ISBN 978-966-997-114-2 УДК 811.161.2(075)

A MAGYAR–FINN KULTURÁLIS KAPCSOLATOKTÓL A KALEVALÁN ÁT A LA FONTAINE IRODALMI TÁRSASÁGIG

Varga P. Ildikó
PhD, egyetemi adjunktus, Babeș-Bolyai Tudományegyetem,
Kolozsvár, Bölcsészettudományi Kar,
Magyar Irodalomtudományi Intézet
ildiko.varga@ubbcluj.ro

Az alábbiakban az eddig végzett kutatásaimat foglalom össze, melyeket a Domus Hungarica ösztöndíj segítségével magyarországi levéltárakban végezhettem.

Első nagyobb kutatási témám a doktori disszertációm volt, mely könyvalakban 2010-ben *Hiisi szarvasától a csodaszarvasig* címmel jelent meg. Alcíme: *A Kalevala magyar fordításainak fogadtatása* (Varga, 2010.)

A doktori fokozat megszerzése után a Vikár Béla által írt leveleket gyűjtöttem össze egy kötetbe.

Jelenleg pedig a Jean La Fontaine-ről elnevezett, 1920-ban alapított irodalmi társaság történetével foglalkozom.

Ezt a hármat a Domus magyarországi ösztöndíj biztosította levéltári kutatások mellett egy név köti össze: Vikár Béláé.

Doktori dolgozatom, mely a *Kalevala* öt magyar teljes fordításának fogadtatástörténetével foglalkozott, a hálózatkutatás felől közelítette meg a témát, még ha nem is expliciten. Disszertációm ugyanis a finn eposzt és teljes magyar fordításait Itamar Even-Zohar többrendszerűség elméletéből (polysystem theory), valamint az ebből kinövő leíró fordítástudományból (a továbbiakban: DTS) kiindulva vizsgálta, melyet Gideon Toury, José Lam-

bert és André Lefevere neve fémjelez. Lambert modelljét alapul véve azokat a viszonyokat vizsgáltam meg, amelyek a fordítások fogadtatására hatással lehetnek: a forrásszöveg és a célszövegek létrejöttének és fogadtatásának kontextusát, a szerkesztő/alkotó Elias Lönnrot és a magyar fordítók stratégiáit a szövegek létrehozásában (Varga, 2010, 18.).

Többrendszerűség elméletében Even-Zohar irodalmi és nem irodalmi rendszereket (vagy irodalmon kívüli rendszereket, ha a vizsgálat fókuszában az irodalmi rendszer áll) különböztet meg, és ezen rendszerek kölcsönhatásait teszi vizsgálat tárgyává. A rendszereket koncentrikus körökként véli leírhatónak, így válik elméletének központi terminusaivá a centrum és a periféria. Az irodalmi szövegek centrumba kerülésének, kanonikussá válásának folyamatát is így közelíti meg: különféle rendszerek egymásra hatásának vizsgálatán keresztül írta le, valamint kísérletet tett arra, hogy rámutasson a folyamatban szerepet játszó okokra. Az elmélet használhatósága disszertációmban főként abban állt, hogy a *Kalevala* magyar fordításainak fogadtatásában olyan irodalmon kívüli tényezők és hatások vizsgálatát is lehetővé tette az elemzésben, mint például a magyar–finn kapcsolatok. Ugyanakkor olyan következtetések levonásához vezetett, miszerint a fordítások fogadtatásában a fordítók személye és kapcsolathálója (is) rendkívül fontos szereppel bírt. Különösen igaz ez a második *Kalevala*-fordító, Vikár Béla esetében. Dolgozatom egyik végkövetkeztetésében ezt így fogalmaztam meg: „kitűnő irodalompolitikája, személyes kapcsolatai és rendkívül öntudatos fordítói magatartása valóságos kultuszt teremtett önmaga és szövege köré. Vikár fordításának kanonizál(ód)ása tehát több tényező szerencsés együttállásának, valamint Vikár önkultusz-konstruáló stratégiájának is eredménye" (Varga, 2010, 171.).

Tulajdonképpen ez a következtetés indított arra, hogy a doktori fokozat megszerzése után Vikár munkásságával kezdjek el foglalkozni. Vikár Béla (1859–1945) az MTA levelező tagja volt, nevét leginkább gyűjtőként és fordítóként ismeri a nagyközönség. Etnográfusként Magyarországon elsőként gyűjtött fonográffal,

műfordítóként több nyelvből is fordított. Legismertebb munkája a már említett finn eposz, a Kalevala magyarra ültetése. Lapszerkesztői és irodalomszervezői tevékenysége azonban legalább ilyen fontossággal bír, bár ez meglehetősen elfelejtődött halála után. Ezért is kezdtem el ezzel foglalkozni. Mindenekelőtt leveleinek felkutatását tartottam fontosnak, hogy első kézből ismerhessük meg Vikár lapszerkesztői és irodalomszervezői munkásságát. A levelek egy kötetben 2017-ben az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadásában jelentek meg.

A Vikárról szóló eddig megjelent tanulmányaim és a leveles kötet bármennyire is szerteágazó témákhoz kapcsolódnak – amellett, hogy a fordítót vagy a lapszerkesztőt vagy az irodalomszervezőt állítják középpontba – egy területen találkoznak: a magyar-finn kapcsolatok területén. Amikor Vikár munkásságát vizsgáljuk e kapcsolatok megkerülhetetlenek.

A leveleket tartalmazó kötet címében is utal erre, gyakorlatilag kijelöli olvasója számára azt a szempontot, amely mentén a leveleket olvasni lehet. A kötet címe ugyanis: *„Finnország egyik leglelkesebb diplomatája itt több mint 50 éven keresztül."* Alcíme: *Vikár Béla levelei.*

A leveleken keresztül tehát a magyar–finn kulturális kapcsolatokról tudhatunk meg többet. A levelekben felvetett témák rámutatnak arra, hogy a nyelvrokonság csupán apropóul szolgált egy sokrétű, sokoldalú, egymást modellként állító viszony- és kapcsolatrendszer megteremtéséhez és fenntartásához.

A levélgyűjtemény egyaránt szól a nagyközönségnek és a szakembereknek: néprajzkutatók, kapcsolat- és fordítástörténettel foglalkozók, irodalmárok és történészek tanulmányozhatják egy kötetben és magyar nyelven a (finnül írott) leveleket (is).

A magyar–finn kulturális kapcsolatok történetének egy olyan időszakával (a két világháború közötti időszak) ismerkedhet meg a leveleskönyv olvasója, melyről a 20. század második felében gyakorlatilag alig vagy egyáltalán nem is esett szó. Pedig az ezzel foglalkozó szakemberek egyetértenek abban, hogy a kapcsolatok ekkor élték virágkorukat. A kapcsolattörténet összefoglaló

műve – az 1984-ben magyarul és finnül *Barátok, rokonok / Ystäväät, sukulaiset* címmel megjelent munka Päivi Heikkilä és Karig Sára szerkesztésében – három nagy fejezetben vette sorra a két ország közötti tudományos, művészeti együttműködést, valamint a társadalmi kapcsolatokat. Bár hiánypótló kiadványnak szánták a szerkesztők és a szerzők, a kötetből mégis szinte teljes egészében kimaradt ez a korszak. Ennek oka nyilvánvalóan politikai, a kötetet – már megjelenését követően, de főleg a rendszerváltás után – ezért komoly bírálatok érték. Szíj Enikő kritikájában például így fogalmaz: „A könyv azt volt hivatott bizonyítani, hogy két eltérő társadalmi berendezkedésű ország kapcsolatai is tudnak jók lenni, ezért ezt a haladó és építő jelleget jobban kidomborítandó kimaradt belőle a két világháború közötti évtizedek története. (...) Erről az időszakról csak néhol, ott, ahol az egyes szereplők életrajzába mégsem illett ollóval két évtizednyi lyukat vágni, egy s más szőrmentében megemlítődött, de az egészhez mérten – az egészen értve mind kapcsolataink több évszázados történetét, mind a két világháború közötti időszak virágkor jellegét – jogos az észrevétel, hogy ezek az évtizedek nincsenek benne a könyvben, mintha nem is lettek volna...” (Szíj, 2002, 133.)

Egyet kell értenem a finn Viljo Tervonennel, aki a levelezések felkutatásának és kiadatásának fontosságára hívta fel a figyelmet: „Kulturális kapcsolataink képe kétségkívül világosabbá és teljesebbé válna, ha az eddiginél nagyobb számban jutnának nyilvánosságra azok az értékes adatok, amelyeket a finn-magyar levelezések anyaga rejt magában.” (Tervonen, 1984, 90.)

A Vikár Béla leveleit tartalmazó kötet az elhallgatott évtizedekkel ismertet meg, és így teljesebbé teszi a magyar–finn kulturális kapcsolatokról való tudásunkat. Hiszen bármilyen területen tevékenykedett is Vikár, megvalósult tervei nagyon sok szállal kötődtek a finn kultúrához, irodalomhoz; a megvalósításhoz mozgósított külföldi kapcsolathálója pedig jórészt a finn kulturális és akadémiai élet meghatározó alakjaiból állt.

Vagyis amint a kapcsolatrendszere felől kezdünk el vizsgálódni, láthatóvá válik, hogyan fonódnak össze azok a területek, me-

lyeken Vikár tevékenykedett, hogyan hatnak az eredmények egymásra a kapcsolatrendszeren keresztül és által. Gondolok itt egy publikált szépirodalmi vagy szakszövegre (könyv, folyóiratcikk, fordítás), egy előadásra, vagy kulturális cserére (pl. közös fordítás), lap- és társaságalapításra.

És ha már társaságalapítás: térjünk át jelenlegi kutatási témámra, a La Fontaine Társaság tevékenységére és Vikár Béla szerepére a társaság életében.

A La Fontaine Irodalmi Társaság 1920-ban alakult Budapesten. Az alapító tagok egyike Vikár, aki egyben a La Fontaine-mesék fordítója is volt. A társaság elsődleges céljául La Fontaine magyarra fordított meséinek kiadását tűzte ki. Emellett pedig szorgalmazta a világirodalom és a magyar irodalom értékes műveinek lefordít(tat)ását, bemutatását, nagyközönséggel való megismertetését irodalmi esteken és matinékon.

Ez a magát világirodalmi társaságként meghatározó szervezet főként abban különbözött a korabeli irodalmi társaságoktól, hogy nevével ellentétben nem csupán a francia kultúra felé nyitott, hanem tevékenységével igyekezett lefedni az európai irodalmakat. A nagy nyelvek és irodalmak mellett a kisebbek is helyet kaptak: az észak-európai irodalmaktól a Magyarországgal szomszédos országokéig.

A legtöbb programon természetesen a francia irodalom jutott főszerephez, francia nyelvű ülések is előfordultak. Különösen az alapítást követő első években azonban a finn is többször szerepelt a társaság programjain önmagában vagy a svéddel együtt. Ennek okát nem nehéz Vikár Béla, a La Fontaine Társaság alapítójának és főtitkárának, később elnökének erős és sokrétű finn kapcsolataiban keresni. Ha Vikár szerepét vizsgáljuk a társaság életében, aligha túlzás kijelenteni, hogy bizonyos időszakokban a La Fontaine majdhogynem az ő egyszemélyes társasága volt: ha kellett, fordított, felolvasott, szavalt, tolmácsolt – és mindenekelőtt közvetített.

A társaság történetéről bővebben a közönség is olvashat majd, reményeim szerint 2 éven belül.

Végezetül pedig: köszönöm a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy támogatta levéltári kutatásaimat, hogy az itt hivatkozott, általam publikált két kötet megjelenhetett. Mindkettő révén jobban megismerhetjük Vikár Béla sokoldalú munkásságát, és a magyar–finn kulturális kapcsolatok elhallgatott évtizedeiről is komplexebb képet kaphatunk.

IRODALOM

Heikkilä, P. – Karig S. (szerk.): *Barátok, rokonok*. Budapest: Európa

Szíj E. (2002): A finnugor kapcsolatok történetének visszaszerzendő évtizedei. In: Szíj E. – Egey E. (összeáll., szerk.): *A Turán című folyóirat finnugor mutatója.* Budapest: Tinta

Tervonen, V. (1984): Kulturális kapcsolataink építői a XIX. Században. In: Heikkilä, P. – Karig S. (szerk.): *Barátok, rokonok.* Budapest: Európa, 47–90.

Varga P. I. (2010): *Hiisi szarvasától a csodaszarvasig. A Kalevala magyar fordításai.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület

Varga P. I. (szerk., s. a. r., bev., jegyz.) (2017): *„Finnország egyik leglelkesebb diplomatája itt több mint 50 éven keresztül”.* Vikár Béla levelei. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület

A DOMUS 25 RENDEZVÉNYSOROZAT PROGRAMJAI

DOMUS 25 CSÍKSZEREDA

Tudományos megismerés: kihívások és esélyek

A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Karának Társadalomtudományi Tanszéke, a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja és az MTA Határon Túli Magyarok Titkársága közös szervezésében került sor a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozathoz kapcsolódó csíkszeredai tudományos konferenciára.

A Konferencia az egyetemi, kutatóhelyi keretekben, illetve az egyéni műhelyekben tevékenykedő kutatók számára – különös tekintettel a doktoranduszhallgatókra, fiatal kutatókra – kínált lehetőséget a térségi társadalom kutatásában elért aktuális szakmai eredményeik bemutatására. Ez a szakmai rendezvény az MTA DOMUS Programjának 25 éves jubileumi ünnepléséhez is kapcsolódott.

A rendezvény helyszíne: Sapientia EMTE, Csíkszeredai Kar

A rendezvény időpontja: 2022. november 17. (csütörtök)

PROGRAM

- 14 – 16: PLENÁRIS PROGRAM NAGY AULA
- **Kocsis Károly** akadémikus, az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság elnöke

A Magyar Tudományos Akadémia külső köztestülete Erdélyben

- **Kontra Miklós**, az MTA Domus Hungarica Scientiarum et Artium program kuratóriumának elnöke

Negyedszázados a Domus program – helyzetelemzés

- **Morvai Tünde**, MTA Határon Túli Magyarok Titkársága

Az Akadémia Domus és egyéb határon túliaknak is szóló ösztöndíjprogramja

SZEKCIÓPROGRAMOK
16 – 18,30

1.SZÁMÚ SZEKCIÓ 19-ES TEREM
Szekcióvezető: Bodó Julianna

16,00 – 16,15 **Oláh Sándor**: Jelenkortörténeti kutatási tapasztalatok. (Székelyföld, 1945-1990.)
16,15 – 16,30 **Demeter Csanád**: Iskolatámogató alapítványok a két Oláhfaluban.
16,30 – 16,45 **Tódor Imre**: Továbbtanulás vagy munka? Érték-elváráson alapuló döntés
16,45 – 17,00 **Fülöp-Székely Anita**: A hátrányos helyzet és szülői bevonódás kérdése. Egy előkutatás eredményei a pedagógus és szülő közötti kommunikáció vizsgálatában.
17,00 – 17,15 **Nagy-Menyhárt Szidónia**: A szakiskolai képzéshez való viszonyulás vizsgálata Hargita megyei tanulók körében
17,15 – 17,30 **András Ignác**: Székely szokáselemek a kászonfeltízi romák halottkultuszában
17,30 – 17,45 **Kovács Judit**: Tanítók rurális környezetben - továbblépési lehetőségek
17,45 – 18,00 **Jakab Judit**: Informális megoldások a roma gyerekeket oktató pedagógusok iskolai gyakorlatában
18,00 – 18,15 **Bodó Julianna**: Folyamatok, trendek a székelyföldi munkamigrációban
HOZZÁSZÓLÁSOK, VITA

2.SZÁMÚ SZEKCIÓ : 21-ES TEREM
Szekcióvezető: Hubbes László Attila

16,00 – 16,15 **Pap Levente**: Egy kutatás története és perspektívái. -Lakatos István Siculiája
16,15 – 16,30 **Pieldner Judit**: Az idegenség alakzatai Péterfy Gergely Kitömött barbár című regényében
16,30 – 16,45 **Benedek Noémi**: Élettörténeti narratívák és azokban megjelenő reziliencia vizsgálata gyermekvédelmi gondozásban nevelkedett fiatal felnőttek körében

16,45 – 17,00 **Virginás Zolna**: Állattartó idősek egészségi állapota
17,00 – 17,15 **Antalka Ágota**: Világjárvány, háború és a kiégés... Van-e választásom, hogy hogyan élem túl?
17,15 – 17,30 **Néma Judit-Eszter**: Az olvasóvá nevelés lehetőségei rurális családi literációs kontextusban
17,30 – 17,45 **Vaszi Emőke**: A zaklatás jelenségének vizsgálata városi általános iskolás tanulók körében.
17,45 – 18,00 **Kondor Ágota**: Diákok mentális egészsége és az iskolai beavatkozások szükségszerűsége
18,00 – 18,15 **Hubbes László Attila**: Mikor Csíkban járt a pápa - egy kutatás eredményei, tanulságai
HOZZÁSZÓLÁSOK, VITA

3.SZÁMÚ SZEKCIÓ 22-ES TEREM
Szekcióvezető: Székely Kinga Katalin

16,00 – 16,15 **Horváth Alpár**: A muzealizáció fogalmának beépítése a turizmuselméleti kutatásba (Ki, kinek, mit és hogyan muzealizál?)
16,15 – 16,30 **Szász Mária-Magdolna**: Tanítók - új szerepben? A szülő-tanító együttműködés mintázatai
16,30 – 16,45 **Vaida Szidónia**: A turizmus fellendítése egy világjárvány árnyékában. A Visit Harghita Family-Friendly tanúsítvány szerepe a Hargita megyei turisztikai vállalkozók életében
16,45 – 17,00 **Kiss Adél**: Hálózati együttműködés felnőttképzési szervezetek között
17,00 – 17,15 **Molnár Orsolya**: Tévénézési szokások, szülői interpretációk egy erdélyi rurális településen.
17,15 – 17,30 **Sarány Orsolya**: Vidék, média, nyilvánosság.
17,30 – 17,45 **Sárosi-Blága Ágnes**: Helyi elitek szerepe a helyi fejlesztésben
17,45 – 18,00 **György Éva**: A román nyelv tanulásával kapcsolatos attitűdök vizsgálata a tömbmagyar térségben, elemi iskolás tanulók szülei körében

18,00 – 18,15 **Szekely Kinga Katalin**: Az informalitás mint a vidéki turisztikai vállalkozások értékteremtő sajátossága.
HOZZÁSZÓLÁSOK, VITA

4.SZÁMÚ SZEKCIÓ 13-as terem
Szekcióvezető: Gergely Orsolya

16,00 – 16,15 **Laczkó-Albert Elemér**: Paraszttalanítás - paraszttalanodás egy traumatikus női életútban
16,15 – 16,30 **Kovács Eszter**: Informális működés, formális jelenlét - Barátság Alkotótábor
16,30 – 16,45 **Biró A. Zoltán**: Fiatal kutatók vidéki térségben
16,45 – 17,00 **Sebestyén Ágnes**: Fiatal gazdák szerepe a családi farmgazdaságokban
17,00 – 17,15 **Okos Zsuzsa**: Fiatalok ruralitáshoz való viszonyulása
17,15 – 17,30 **Bagoly Anabella**: Pályázók viszonyulásának vizsgálata a Csík-LEADER példáján
17,30 – 17,45 **Szász Zsuzsanna – Geréd-Várhelyi Zoltán**: Hit, közösség, rítusok - Az „arénás" romák hitközösségének kutatása
17,45 – 18,00 **András Réka**: Alkoholfüggő szülők gyerekeinek gyermekkori élethelyzete székelyföldi példák tükrében
18,00 – 18,15 **Gergely Orsolya**: Munka és karrier: fiatalok munkaerőpiaci integrációja a Székelyföldön
HOZZÁSZÓLÁSOK, VITA

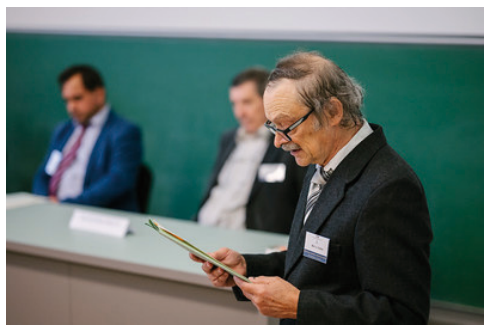

Képek forrása: KAM

DOMUS 25 ÚJVIDÉK

Időpont: 2022. november 25. 11.00–14.00
Helyszín: VMAT Székház, Vojvode Mišića 1., 21000 Újvidék

PROGRAM

Köszöntők
Csányi Erzsébet, a Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács elnöke
Kocsis Károly, az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság elnöke

Visszaemlékezés
Kontra Miklós, a Domus Kuratórium elnöke

Eredmények
Morva Tünde, osztályvezető, MTA Határon Túli Magyarok Titkársága

Domus ösztöndíjasok előadásai
Dudás Attila, jogász és Lukity Tibor, matematikus a budapesti konferencián adnak elő
Korhecz Papp Zsuzsanna, festő-restaurátor művész, az MTA külső köztestületi tagja
Papp Árpád, néprajzkutató, az MTA külső köztestületi tagja
Pósa Mihály, vegyész, az MTA külső köztestületi tagja
Stojkovski Boris, történész, az MTA külső köztestületi tagja
Bene Annamária, nyelvész, az MTA külső köztestületi tagja

Kerekasztal-beszélgetés: A Magyar Tudományos Akadémia szerepe a vajdasági magyar tudományos életben
Moderátor: Kontra Miklós
Csányi Erzsébet, Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács
Szalma József, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság
Gábrity Molnár Irén, Magyarságkutató Tudományos Társaság
Szőke Anna, Kiss Lajos Néprajzi Társaság

Takács Márta, Újvidéki Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka
Toldi Éva, Újvidéki Egyetem

Poszterkiállítás
Termini Kutatóhálózat
Államnyelv tanulás/tanítás

Fogadás

Képek forrása: Magyar Szó

DOMUS 25 BUDAPEST

2022. november 28. [hétfő] 9.00 – 13.00
Magyar Tudományos Akadémia Székháza
1051 Budapest, Széchenyi tér 9.

PROGRAM

Köszöntők
Freund Tamás, az MTA elnöke
Kocsis Károly, az MTK EB elnöke

Visszaemlékezés
Paládi-Kovács Attila, a Domus kuratórium korábbi elnöke

Eredmények
Kontra Miklós, a Domus kuratórium elnöke

Domus Emléklapok átadása
Jancsó Árpád László, Bitay Enikő, Várhelyi Csaba, Tamási Zsolt-József, Urák István, Fleisz János Tibor, Balogh Csaba, Varga Piroska Ildikó, Orbán János, Liszka József, Lanstyák István, Vančo Ildikó, Presinszky Károly, Bajcsi Ildikó, Bauko János, Krajnyik Zsolt, Misad Katalin, Simon Attila, Jenkovszky László, Molnár Ferenc, Beregszászi Anikó, Szakál Imre, Boros László, Csernicskó István, Rácz Béla, Suslik Ádám, Dudás Attila, Lukity Tibor, Korhecz Papp Zsuzsanna

Domus ösztöndíjasok előadásai I.
Csernicskó István, nyelvész, az MTA külső tagja
Jenkovszky László, fizikus, az MTA külső tagja
Bitay Enikő, mérnök-informatikus, az MTA külső tagja
Simon Attila, történész, az MTA külső tagja

Kávészünet/Poszterkiállítás

Termini Kutatóhálózat – **Benő Attila**
Szlovákiai hangos nyelvatlasz – **Presinszky Károly**
Államnyelv tanulás/tanítás – **Vančo Ildikó**
Erdélyi Szótörténeti Tár mutatója – **Fazakas Emese**

Domus ösztöndíjasok előadásai II.
Dudás Attila, jogász, az MTA külső köztestületi tagja
Lukity Tibor, matematikus, az MTA külső köztestületi tagja
Urák István, biológus, az MTA külső köztestületi tagja
Varga P. Ildikó, irodalomtörténész, az MTA külső köztestületi tagja
Liszka József, néprajzkutató, az MTA külső köztestületi tagja
Vančo Ildikó, nyelvész, az MTA külső köztestületi tagja

Domus jövő
Felkért hozzászólók:
Biró A. Zoltán, Benedek József, Beregszászi Anikó,
Csányi Erzsébet, Liszka József

Fogadás

Képek forrása: Szigeti Tamás

DOMUS 25 KOMÁROM

2022. november 30. [szerda] 15.00
Csemadok Ház, 945 01 Komárom, Kossuth tér 3.

PROGRAM

Köszöntő
Kontra Miklós, a Domus Kuratórium elnöke

Visszaemlékezés
Szarka László, Selye János Egyetem

Eredmények
Morvai Tünde, Magyar Tudományos Akadémia

Domus ösztöndíjasok előadásai (akik Budapesten nem adtak elő, de emléklapot kaptak)
Bajcsi Ildikó, történész, az MTA külső köztestületi tagja
Bauko János, nyelvész, az MTA külső köztestületi tagja
Misad Katalin, nyelvész, az MTA külső köztestületi tagja

Kerekasztal-beszélgetés: A Magyar Tudományos Akadémia szerepe a szlovákiai magyar tudományos életben
Moderátor: Kontra Miklós
Nagy Melinda, Selye János Egyetem
Lévai Attila, Calvin J. Teológiai Akadémia
Misad Katalin, Comenius Egyetem
Simon Attila, Fórum Kisebbségkutató Intézet
Vančo Ildikó, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Poszterkiállítás
Szlovákiai hangos nyelvatlasz – Presinszky Károly
Államnyelv tanulás/tanítás – Vančo Ildikó

Fogadás

Képek forrása: Vataščin Péter